

Fókuszban
Harcok és távlatok:
Afrikai nyomortelepek
ma és holnap

Terepbeszámoló

A Ke-fab titkos társasága
A Grand Africa expedícióról –
Lantai-Csont Gergely fotóival

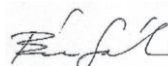
Történelem

Rómaiak a Szaharában
Afrika Indiában – mély gyökerek

Az Afrika Tanulmányok aktuális, a nyolcadik évfolyam második száma talán az eddigi legszínesebb összeállításunk, hála mind színvonalasabb szerzőgárdának, valamint az Afrika iránti növekvő érdeklődésnek, amely a kontinens múltjának és jelenének mind szélesebb aspektusait célozza. Fókuszban rovatunkban Solymári Dániel a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Országos Központjának programvezetőjének cikke szerepel: Afrikai nyomortelepek ma és holnap. A szerző segít hamis, mégis olyannyira elterjedt sztereotípiáinktól megszabadulni, megfogalmazza ugyanakkor a minden afrikanista számára gondot jelentő tényt: „Habár Afrika a legek földrésze, a mai napig jóval kevesebb ismerettel rendelkezünk róla mint az Újvilágról, vagy Ázsiáról”. „Afrika ma” rovatunk szerzője jó ismerőse olvasóinknak, Csizmadia Sándor értően kalauzolt el minket a frankofón Afrika sok országába. Ezzel Tunézia van soron, immáron másodszer, mivel szerzőnk „Tunézia: laikus diktatúra, szabad választások és iszlám demokrácia” címmel 2011-ben már publikált nálunk az országról egy értékes tanulmányt. Mostani cikke: „Tunézia: „iszlamista” és „laikus” politikai erők alkotmányozási konszenzusa, az arab világ legdemokratikusabb alkotmánya” címmel az azóta történtek értő összefoglalalása. Terepbeszámoló rovatunk örvendetesen kétszerős lett, Turóczi Ildikó: „A Ke-fab titkos társasága” című cikke Északnyugat-Kamerunba, Kozári Karina: „A Grand Africa expedícióról” szóló beszámolója pedig a kenyai szamburukhoz kalauzol el minket. Mindkét terepbeszámolóra igaz az első alcíme, nevezetesen a „nem hagyományos hagyományörzés”, emellett igazán érdekes és értékes olvasmányélmény vár ránk. Az afrikai történelemmel foglalkozó rovatunkba ezúttal a Pécsi Tudományegyetem kiváló ókorásza, Grüll Tibor „Rómaiak a Szaharában” és Timár Lénárd „Afrika Indiában – mély gyökerek” című írásai kerültek be, már a témaválasztás miatt is igazi csemege mindkettő a múlt szerelmesei számára. Az 1990-es évektől végzett ásatások bebizonyították, hogy a limes Africanus nem volt olyan szigorú választóvonal, mint korábban sejtették, nem csupán élet volt mögötte, de a Római Birodalom élénk kereskedelmet is folytatott a déli határain túli területekkel. Sokak számára meglepő lehet az is, hogy India legalább, ha nem régebb óta olyan szoros kapcsolatban áll az afrikai kontinenssel, mint az európai országokkal. Afrikai filozófia című rovatunk pedig ezúttal kameruni szerzővel dicsekedhet. Daniel Tschapda Plameu „Az idő” című tanulmánya azért is érdekes, mivel nagyon sokan ismerik az afrikai mondást, a fehér embernek órája van, a fekete embernek ideje. De ennél sokkal többet mond el nekünk a szerző. A legtanulságosabb talán az, hogy még ezen a csapadéhiányos kontinensen is vannak régiók, ahol nem az esők megérkezése, hanem a száraz évszak beköszönte a vágyott évszak, a jó és a rossz idő fogalma így relativizálódik. Mindenkinek jó időt, akár szárazat, akár csapadékosabbat az olvasáshoz!

The current issue of the Hungarian journal of African Studies (Vol. 8, No. 2, summer) is probably our most colourful collection of papers – thanks to our quality circle of authors and the increasing attention towards Africa that does not only target the past, but also numerous aspects of the present status of the continent. We have put programme director at the Hungarian Charity Service of the Order of Malta Dániel Solymári’s article in our focal section: “Fights and perspectives” tackles East African slums and informal settlements and contributes to demolishing widely-spread stereotypes. At the same time, the author also neatly formulates the argument about the fact that many Africanists consider as a challenge: “Although Africa is the continent of ‘records’, we know much less about it than about the New World or Asia.” Our section ‘Africa Today’ contains again a thorough investigation by our well-known author, Sándor Csizmadia, who is our knowledgeable guide in francophone Africa. He looks at Tunisia – in his second piece in a row (the first was published in our journal in 2011 titled “Secular dictatorship, free elections and Islamic democracy”) – and the events since 2011. His new paper bears the title “Tunisia: the constitutional consensus of ‘Islamist’ and ‘secular’ political powers – The most democratic constitution of the Arab world.” We can offer our readers two unique summaries of fresh field experience: Ildikó Turóczi takes us to Northern Cameroon and talks about the Ke-fab secret society; Karina Kozári shares her encounter with the Samburus of Kenya. Both articles can easily be associated with the sub-title of the first piece: that is “keeping traditions in an untraditional way”. Our history section has two interesting papers: the remarkable ancient historian of the University of Pécs Tibor Grüll’s “Romans in the Sahara” and Lénárd Timár’s “Africa in India – Deep roots”: both enjoyable pieces for all lovers of our human history. Excavations since the 1990s have revealed that the borderline ‘limes Africanus’ was not as harsh and rigid as it had been thought earlier, but that “the Roman Empire’s trade contacts beyond the limes were just as active and important as towards” South Arabia and other Southern territories. It may surprise many that India has maintained contacts with Africa as long as with European countries. Our special section on African philosophy contains the translation of Daniel Tschapda Plameu’s article on time. We know the African saying that “while the white man has the clock, the African has the time”. Beyond this, maybe the most striking information for us is that on this continent of many regions with very scarce or no rain at all, there are places where the most desirable period is the dry season not the arrival of the rainy one, ‘good’ and ‘bad’ time is relativized. We wish all of you good weather – let that be dry or rainy – so that you enjoy the new issue of Afrika Tanulmányok!

Dr. Búr Gábor

főszerkesztő, editor-in-chief

SOLYMÁRI DÁNIEL

HARCOK ÉS TÁVLATOK

KELET-AFRIKAI NYOMORTELEPEK MA ÉS HOLNAP

5

A XXI. század globális kihívásai közül kiemelkedik a világban jelentkező nyersanyaghiány és a nagyvárosokban élők lélekszámának ugrásszerű emelkedésével járó nehézségek halmaza. Évtizedek előrejelzéseit követően ma már tapasztalatból tudjuk: az emberi élet alapvető szükségletei közül az ivóvízhiány az egyik legmeghatározóbb probléma. Ma közel egymilliárd ember nem jut tiszta ivóvízhez, és a Föld egyes területein az ivóvízkészletekben gazdag vidékekért ádáz küzdelem zajlik.

CSIZMADIA SÁNDOR

TUNÉZIA: „ISZLAMISTA” ÉS „LAIKUS” POLITIKAI

ERŐK ALKOTMÁNYOZÁSI KONSZENZUSA

AZ ARAB VILÁG LEGDEMOKRATIKUSABB ALKOTMÁNYA

17

Jelen tanulmány azt vizsgálja meg, hogy Csizmadia Sándor „Tunézia: laikus diktatúra, szabad választások és iszlám demokrácia” című tanulmány megjelenése óta milyen ellentmondások, esetenként drámai politikai folyamatok zajlottak a diktatúra alól felszabadult észak-afrikai országban, milyen lépéseket tettek a különböző aktorok az „iszlám demokrácia” megvalósításáért vagy éppen ellenében, milyen nehézségeket vetett fel az arab világ legdemokratikusabb, 2014. januárban megszavazott alkotmányának a kidolgozása, amelybe a dzsihadista szalafisták agresszív nyomásgyakorlása ellenére sem került be a sária, mint iszlám jogforrás, miért szűnt meg 2014 elején a koalíciós kormányzás, s végül milyen mértékben sikerült megfékezni demokratikus keretek között a diktatúra utáni politikai erőszak terjedését.

TURÓCZI ILDIKÓ

A KE-FAB TITKOS TÁRSASÁGA

(NEM HAGYOMÁNYOS HAGYOMÁNYŐRZÉS)

43

Északnyugat-Kamerun törzsi királyságában, Esuban vagyunk. Egy olyan közösségben, ahol a törzsi hagyományok, társaságok, hiedelmek és hitek, bár jelen vannak a mindennapokban, és szerepüket megőrizték a kereszténység tér- és hithódítása ideje alatt is, most halványulni látszanak.

KOZÁRI KARINA MÁRIA

A GRAND AFRICA EXPEDÍCIÓ EGY ANTROPOLÓGUSHALLGATÓ SZEMÉVEL

51

„Ha valahol az elején kellene kezdenem, hogyan keveredtem Afrikába, először azt a kérdést kéne feltennem, miért lettem antropológus-hallgató. A kíváncsiskodóknak a válaszom az lenne: talán azért, mert annyira ismeretlen az emberek számára, mit is csinál tulajdonképpen egy antropológus, hogy számomra egyszerűbb volt elkezdeni (meg)tanulni azt, mint leülni és „kiguglizni”...”

GRÜLL TIBOR

RÓMAIAK A SZAHARÁBAN

69

A „SÓ- ÉS RABSZOLGAÚT” MUKÖDÉSE A CSÁSZÁRKORBAN

Időszámításunk első századára Róma olyan világbirodalommá nőtte ki magát, amely – legalábbis politikusainak állítása szerint – az „egész lakott világot” magában foglalta. A rómaiak képzeletében a mindhárom földrészre kiterjedő imperiumot tengerek, széles folyamok és meredek hegyláncok választották el a barbárok lakta, jóformán lakhatatlannak tartott peremterületektől. Római felfedezők, vállalkozók, katonai expedíciók nemcsak India, Srí Lanka, Kína területére jutottak el, hanem a Szahara homoktengerének is nekivágtak. Lássuk, milyen sikerrel.

TIMÁR LÉNÁRD ÁDÁM

AFRIKA INDIÁBAN – MÉLY GYÖKEREK

79

Afrikát – ha eltekintünk északi részétől – nagyon sokáig az európai tudományosság egy történelem nélküli kontinensnek tekintette. Sokáig azt is kétségesnek tartották, hogy az őslakosok külső segítség nélkül képesek voltak eljutni az államszerveződés bármilyen kezdetleges fokára. Más kontinensekkel való kapcsolatok esetén így elsősorban a szubszaharai Afrika csak mint passzív szereplő került leírásra. Ma már teljesen más erről a kutatók véleménye. Ennek egy speciális és fontos szelete az, amely Afrikát az Indiai-óceán középső medencéjéhez, különösen Indiához köti.

ÍRTA: DANIEL TCHAPDA PIAMEU; FORDÍTOTTA: MONOSTORI ZITA

AZ IDŐ: EGY AFRIKAI FILOZÓFUS SZEMSZÖGÉBŐL

95

RECENZÍÓK - MOLNÁR DÓRA ÉS A. GERGELY ANDRÁS

AFRIKA SZARVA - ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

A CYAKORLAT ELMÉLETE: AFRIKAI VÁROS MINT KOLONIZÁCIÓS HAGYATÉK

101

Kedves Olvasónk!

Igényeljen Publikon Törzsvásárlói Kártyát most!

A Publikon Törzsvásárlói Kártya a kiadó köteteiből 25%-os kedvezményre jogosít minden egyes a www.publikon.hu felületen történő internetes vásárlás esetén.

A Publikon Törzsvásárlói Kártya kedvezményei a kártyán található névvel és sorszámmal érvényesíthetők, melyeket a www.publikon.hu internetes felületről történő rendelés esetén a megjegyzés rovatban kell megadni.

A www.publikon.hu internetes felületen 25%-nál nagyobb kedvezménnyel megrendelhető köteteket a törzsvásárlói kártya tulajdonosai természetesen a magasabb értékű kedvezményen vásárolhatják meg!

További információk: bagi@publikon.hu, illetve www.publikon.hu

Tisztelettel:

az Afrika Tanulmányok Szerkesztősége

AFRIKA
tanulmányok

publikon
KIADÓ

HARCOK ÉS TÁVLATOK

KELET-AFRIKAI NYOMORTELEPEK MA ÉS HOLNAP

SOLYMÁRI DÁNIEL

Bevezetés

A XXI. század globális kihívásai közül kiemelkedik a világban jelentkező nyersanyaghiány és a nagyvárosokban élők lélekszámának ugrásszerű emelkedésével járó nehézségek halmaza. Évtizedek előrejelzéseit követően ma már tapasztalatból tudjuk: az emberi élet alapvető szükségletei közül az ivóvízhiány az egyik legmeghatározóbb probléma (JMP Report, 2012).¹ Ma közel egymilliárd ember nem jut tiszta ivóvízhez (WHO JMP 2010 Update)², és a Föld egyes területein az ivóvízkészletekben gazdag vidékekért ádáz küzdelem zajlik. Afrikában e térségek napjainkban az olajnál is értékesebbek. A kiterjedt vízhiánynak két vonatkozása figyelhető meg: amíg az egyes országok rurális területein a globális klímaváltozásból eredő problémákkal kell szembenézni, addig a városokban a kommunális vízszolgáltatást kell nélkülöznie a lakosság jelentős részének. A közvélemény által gyakran globális felmelegedésnek nevezett jelenség eredményeképpen növekedhet a Föld átlaghőmérséklete, szaporodnak a szélsőséges időjárási szabálytalanságok, új népvándorlási hullám alakulhat ki (Myers, 1997:2)³. Szárazság, sivatagosodás, tartós vízhiány lép fel. A sarki jégtakarók gyorsuló ütemben csökkennek, komplett ökoszisztémák vannak veszélyben. Jól ismert, mára megtanult mondatok. A krónikus ivóvízhiánnyal küzdő fejlődő országok nagyvárosaiban azonban a jelenség egy másik aspektusával kell megküzdeniük az ott élőknek: a vidéki területekről beáramlók alapjaiban alakították át a városok szerkezetét. Hatásukra szegénynegyedek jöttek létre, amelyek nélkülözni kénytelenek a városi infrastruktúrát, a közműveket és egyéb alapszolgáltatásokat. A metropoliszokba történő külső és belső vándorlások motivációi különbözőek, az indítékokban egy valami talán mégis közös: a jobb jövő reménye. A lakhelyváltogatások háttérében meghúzódó okok változatosak: vidéki munkanélküliség, politikai vagy vallási üldöztetés, egészségi okokból fizikai munkára való alkalmatlanság, alkalmi pénzszerzés, szerencsepróbálás, családegyesítés – mind a migráció klasszikusnak mondható okai. Egy eredő a sok közül közös: az iparilag fejlettebb nagyvárosok alkalmasabbnak tűnnek a boldogulásra a vidéki élettel szemben. Sajnos azonban a világ szerencsétlenebb sorsú részein a városokba költözötték meghatározó része szakismeret és megfelelő anyagi háttér hiányában szegregált telepeken kénytelen folytatni új, nagyvárosi életét. Egyes ipari központok átalakulása a beáramlók igényeinek növekedése következtében roppant gyorsasággal történik.

Az ENSZ számításai szerint⁴ 2050-re a jelenlegi 7,2 milliárdról 9,6 milliárdra növekedhet a Föld népessége. Így aztán elgondolható, hogy a világ lakosságának az elmúlt száz évben megháromszorozódott vízszükséglete néhány évtized elteltével, milyen drámai méretet ölthet. A kitermelt víz mértéke napjainkban többszöröse annak, amennyit a csapadékmennyiség pótolni képes. A talajvíz szintje süllyed, a mezőgazdasági édesvíz felhasználása folyamatosan növekszik. A szükségletek azonban gyakran messze túlmutatnak a lehetőségeken. A városi népességrobbanások kiemelt jelentőségű következményei, hogy megváltozik az ott élők kor szerinti összetétele, emelkednek alapigényeik, amelyet azonban egy fejlődő országbeli város csak mérsékelten, de leginkább egyáltalán nem képes kielégíteni. Az így kialakult hiányok az amúgy is terhelt szegénynegyedekben súlyos problémákhoz vezetnek. Mindközül a legkritikusabb a tiszta ivóvízhez illetve higiénés és egészségügyi alapszolgáltatásokhoz való hozzáférés hiánya.

A téma összetett és minden vonatkozásban alapos vizsgálat lehetőségét nyújtja. Jelen írásban rövid betekintést kívánok adni Kelet-Afrika néhány nyomortelepének jellemző vonásába, és az ott élők életkörülményeibe, különös tekintettel legjelentősebb szükségleteikre, illetve azok hiányára. Kiemelve néhány érdekes szempontot, a teljesség igénye nélkül. A szegénynegyedek és lakóinak kialakult helyzete ugyanis nyilvánvalóan számos körülmény együttes következménye, amelyek külön-külön is elmélyült tudományos gondolkodás tárgyát képezhetik. Éppen ezért ez a munka

nem terjed ki olyan fontos és alapvető kérdések alapos elemzésére, mint például a migrációra⁵, a globális klímaváltozás kapcsolatára, a térség kialakulásának történetére, vagy éppen az ott élők antropológiai vizsgálatára. Tekintsünk bele korunk egyik legsúlyosabb, megoldásra váró problémájába: témánk a harmadik világban lévő nagyvárosi nyomortelepek gyenge pontjai, a lakosság összetétele és az igények folyamatos növekedésének egyes következményei. Néhány hazai civil kezdeményezés, jó gyakorlat bemutatásával pedig, megpróbálunk adekvát válaszokat is keresni a kívülről történő gondoskodás lehetőségeire.

Élet a „létezés peremvidékén”

Az Egészségügyi Világszervezet számításai szerint a jelenlegi trendek alapján 2030-ra a városi lakosság hatvan százaléka tizennyolc éven aluli lesz (UN Habitat, 2010)⁶. Bár jóllehet, általánosan azt mondhatjuk, a városok jobb körülményt jelentenek az életre a vidékkel szemben, ez a szegregált szegénynegyedekre nem igaz. A harmadik világ országainak kormegoszlását tekintve azonban a korfa már ma is döntően piramis alakú, a népesség fele 14 éven aluli. Miért fontos mindez, amikor a fejlődő országok városainak átalakulását szemléljük? A gyerekek a lakosság legsérülékenyebb tagjai. A nyomortelepeken élők esetében ugyanis kétszer akkora az esélye annak, hogy 5 éves koruk előtt halnak meg, mint ugyanott a jobb módú negyedekben. Afrikára tekintve pedig ez a rossz arány az ázsiai átlaghoz képest is a duplája. Az alacsony jövedelmű országokban a két vezető halálozási ok a tüdőgyulladás és a hasmenéses megbetegedések. Elsődleges eredői a rossz egészségügyi ellátás, túlzúsúfoltság, a magas légszennyezettség, a tiszta ivóvíz hiánya, különös tekintettel a rossz higiénés körülményekre. Egy tipikus nyomortelep jellemzői: kiemelten veszélyeztetettek a gyerekek, anyák és idősek. Fejletlen és sérülékeny immunrendszerük nem képes ellenállni a különböző fertőzéseknek, amely következtében ma átlagosan húsz percenként hal meg egy gyerek a világ szegénytelepein. Olyan kórokban, amelyek napjainkban többségében megelőzhetőek lehetnének. Gondoltuk volna, hogy ez az okatlan népességfogyás nem közúti balesetekkel, vagy háborús konfliktusokból eredő humanitárius krízisekkel van összefüggésben? Többségében a fertőzött vízfogyasztásból és a rossz higiénéből ered. A helyzet világviszonylatban való összehasonlításban sem jobb: a légzőszervi megbetegedések, tüdőgyulladás és a hasmenéses kórok csak alig maradnak el, a sorban vezető szív érrendszeri betegségek mögött, és magasan megelőznek minden mást. A világ lakosságának 11 százaléka egészséges ivóvíz nélkül él, és a gyerekkori halálok közel 80 százaléka erre vezethető vissza (WHO JMP, 2012).

A víz és az egészség

A WHO a lakosság egészségi állapotának vizsgálatakor öt úgynevezett kiemelt kockázati tényezőt különít el (WHO, 2009)⁷. Ez a csoportosítás alkalmas lehet arra, hogy ráirányítsa a figyelmünket a legfontosabb kérdésre: a halálozások okára és eredőjére. A lista első helyén a környezeti kockázatok állnak. Ezt követi a rossz vagy hiányos egészségügyi ellátás, majd a szexuális visszaélések és következményei, mint például

	5 éves kor alatti gyerekek halálozási száma (Fő / 100 000 megfelelő korú lakosra)	Halálos kimenetelű TBC-s megbetegedés (Fő / 100 000 lakosára)	Halálos kimenetelű hasmenéses megbetegedések (Fő / 100 000 lakosra)	Anyák halálozási száma terhesség vagy szülés közben, ill. gyermeki betegségben. (Fő / 100 000 lakosra)
Magyarország	110	1,3	nincs ismert adat	0,1
Kenya	7300	28 800	27 000	360
Uganda	9000	19 300	35 000	310

Forrás: WHO, UNDP, World Bank, KSH 2011

az AIDS, továbbá a rossz táplálkozás illetve az alultápláltság, végül pedig a drog- és alkoholfüggőségből eredő problémák. Arányában és kiterjedésében kiemelkednek mind közül a városi környezeti veszélyek: fertőzött ivóvíz, hiányos szanitáció és higiénés alapszolgáltatások, illetve a külső és belső (lakáson belüli) légszennyezettség. Fájó szembesülés, hogy amíg a fent felsorolt tényezők a világ egyes részein csak külön-külön tapasztalhatók, addig a harmadik világ nagyvárosainak nyomortelepein mind egyszerre jelentkeznek.

A világszervezetek reális becslése szerint ma 780 millióan kénytelenek nélkülözni az egészséges ivóvizet, és 2,5 milliárd ember nem jut megfelelő higiénés lehetőséghez. Amikor ivóvízhiányról beszélünk, senkinek sem kérdés a probléma súlya. A víz az élet alapvető eleme, biológiai szükséglet. Hiánya dehidratáltsághoz, alultápláltsághoz, kritikus súlycsökkenéshez vezet. A higiéné létfontosságának általános megítélése már nem ennyire egyértelmű. Pedig a két tényező elválaszthatatlan egymástól. A városi nyomortelepek jellemzője, hogy az állam számára „nem léteznek”: közigazgatás, közműhálózat a telepekre nem terjed ki. Állatok és emberek biológiai szükségleteiket egyszerű körülmények között végzik kontroll és szabályozás nélkül. A telepeken állandó a fertőzésveszély. Az ürüléktartalmú víz fogyasztása és a fertőzött közeg miatt az ott élők vírusos és bakteriális fertőzésekben szenvednek. Hasmenéses megbetegedések következtében a WHO adatai szerint évente közel 800 000 gyerek hal meg, amelynek eredendő oka a rotavírus és kóli baktérium kiváltotta fertőzés. A kór közel 90 százalékáért a rossz higiéné és hiányos szanitáció a felelős, amely klinikai típusa és következménye a vérhas és a kolera. Gondoljunk csak bele, hogy ez az évente milliók haláláért felelős körülmény drasztikusan csökkenthető, vagy akár teljesen megszüntethető lenne.

A víz, mint emberi jog

Az ivóvíz elérésének jogi megközelítése a kérdés egyik speciális aspektusa. Nem elsősorban a Föld vízkészletének veszélyeztetettségéről, annak globális környezeti vonatkozásáról van most szó, amely természetesen szintén komoly kérdés. E jogi nézőpont abból a megállapításból indul ki, hogy az egészséges ivóvíz minden élő-

lény alapvető szükséglete, és mint ilyen, az ahhoz való hozzáférés minden ember alapjoga. A víz ilyenén való értelmezése még nem kodifikált tétel, vagyis egyelőre nem sorolják a nemzetközi hard law szabályok katalógusába. Jóllehet nemzetközi egyezményekben már évtizedek óta megjelenik az ivóvíz elérésének jogi elve, az egyelőre csak humanitárius eszme, deklarált elismerése tehát még várat magára. Önálló kategóriaként való megjelenését az úgynevezett harmadik generációs emberi jogok között várják; az élethez való jog illetve a gazdasági, szociális és kulturális jogok után. E jól felépített jogi szemlélet azonban alkalmas arra, hogy hivatkozással és szakmai vezérelvként szolgáljon a nemzetközi szervezetek törekvéseiben. A WHO és az UNICEF közös megfigyelőprogramjának eredményeképpen megállapították, hogy az egészséges emberi élethez, és a méltó életkörülményekhez átlagosan minimum napi 50 liter víz szükséges: 15 liternek fogyasztásra és 35 liternek a személyes higiénés szükségletek biztosítására; még hozzá olyan forrásból, amely a lakóhelytől számított 1 kilométeren belül található. Ebben az elvben már két egymással összefüggő, pontosan meghatározott feltétel fogalmazódik meg. A mennyiség és az elérhetőség jó kiindulópont, azonban kiegészítésre szorul. A jog éppen ezért a vízzel kapcsolatos emberi igények három szintjét különbözteti meg, amely elvárás is egyben az állami szereplők számára. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a vízhez való jog három pontja: a mennyiség, minőség és hozzáférhetőség. A mennyiségi és minőségi feltétel a személyes vízhasználat alapvető szintje, amíg a hozzáférhetőség annak elérésének biztonságos, folya-

matos és megkülönböztetés nélkül történő biztosítása. Habár több magas szintű nemzetközi konvenció megállapította ennek fontosságát, így például az ENSZ által 1948-ban elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, vagy az 1949-es genfi egyezmény, a városi nyomortelepeken, és általában az alacsony jövedelmű országok jelentős részén ezek közül az alapvetések közül a mai napig egyik szempont sem valósul meg. Több mint hatvan évvel a nevezett okmányok elfogadása után a megfelelő ivóvíz és szanitáció kérdésében kevés javulás történt, így azok e tekintetben továbbra sem haladják meg a nyilatkozatok szintjét. Csak remélni lehet, hogy a következő évtizedek valós változást hoznak, és az afrikai kormányok felismerik saját lakosságuk iránti felelősségüket.

Becslések szerint napjainkban egymilliárd ember él a Földön a „létezés peremvidékein”, akik közül évente legkevesebb három millióan halnak meg a korábban részletezett vízes és higiénés megbetegedések következtében. A javulás sajnos rendkívül lassú. Igaz, a nemzetközi szervezetek munkájának eredményeképpen 1990 és 2010 között 35 százalékkal csökkent az 5 éves koruk előtt meghalt gyerekek száma, ami figyelemre méltó eredmény (KDHS, 2009)⁸. Az a néhány ország azonban, ahol ez az arány csak tovább romlott, kivétel nélkül emberré válásunk bölcsőjében, a szubszaharai Afrikában található.

Elfeledett milliók

A kelet-afrikai kormányok régen elveszítették a kontrollt a nyomortelepek felett, így a pillanatnyilag könnyebb elfordulást választották az elkerülhetetlen szembenézés helyett. A telepek állam az államban módon működnek: a helyi közigazgatás e

negyedekre nem terjed ki, nincs csatornarendszer, legális víz vagy áram. Ahogyan kórházak vagy iskolák sincsenek. A lakóknak gyakran személyi azonosságuk sem ismert, ők az állam számára nem léteznek. Kenyában például közel két-hárommillió ember él ma árnyékvilágban a kormány látókörén és biztonsági hálóján kívül – ők az ország elfeledett milliói. A nyomortelepeken élők számát valójában csak megbecsülni lehet, a városvezetés pontos adatokkal nem rendelkezik. A nyomor világhírű szinonimájává vált kenyai Kiberában az állandó szolgálatot adó nemzetközi segélyszervezetek becslése szerint csak ott körülbelül egy millióan lehetnek⁹. A struktúra a szegregált telepeken közös: az öt-hattagú nagycsaládok néhány négyméteres alapterületű gyenge, agyaggal tapasztott kunyhókban élnek, amelyeket gyakran évről évre elmos a monszuneső, sártengerré változtatva a környéket. A minden komfort nélküli házak szinte egymásra épülve kanyarognak végláthatatlanul, amerre csak a szem ellát. A családok szükségleteiket, és mindennapi teendőiket az egyszerű otthonokban végzik. Az egyszerű ételleket a sokfunkciós térben kerozinnal melegítve vagy faszénrel készítik, amelynek egészségkárosító hatása jelentős. A telepeken működő humanitárius segélyszervezetek által végzett felmérések szerint, családonként minden második öt éven aluli gyermek légúti megbetegedésben, asztmában vagy tuberkulózisban szenved, amelyet az égéstermékek füstje okoz. Az egészségügyi szervezetek szerint továbbá a lakók ötven százalékánál súlyos vírusos megbetegedés, malária, vérhas, tífusz vagy kolera diagnosztizálható. A betegek egészségügyi ellátása roppant nehéz, majdhogynem lehetetlen: általános orvosi kezelésben, szociális segélyben az itt élők nem részesednek, a telepiekre mindössze egy állami kórház és patika jut. Az üzleti hasznot kereső vállalkozók által működtetett magánkórházak azonban jószerivel elérhetetlenek a telepiek számára, és nem is nyújtanak szakszerű ellátást. Egy helyi asszony elmondása szerint, ha valaki megbetegszik és orvosságot vesz a helyi „gyógyszertárban”, csak szerencsés esetben gyógyul meg, mert általában nem a megfelelő szert kapja a laikus eladótól, ha egyáltalán valódi orvosságot kap és nem hamisítványt. A járványveszély általános és kiterjedt: a csatornarendszer hiánya miatt a házak között csörgedezik az emberi és állati ürülék. Mosakodási és az alapvető higiénés lehetőségek a telepeken nincsenek; az ott élők szükségleteiket pléhfallal takart gödröknél végzik, amelyek közül egyet átlagosan 150-en használnak. Gyakori megoldás még, az úgynevezett „flying toilet”, amelynek során a biológiai hulladékkal megtelt zacskókat egyszerűen eldobálják. Mindezek hatására súlyos egészségügyi krízis alakult ki, aminek következtében a gyerekek negyven százaléka nem éri meg az öt éves kort. Az alapvető higiénés szolgáltatásokon kívül az élet alapvető elemét is nélkülözni kénytelenek az itt élők: a telepeken ugyanis nincs vezetékes ivóvíz. A lakókban piacot látó illegális csoportok, kartelekbe szerveződve lopják el a városi vízművek rendszeréből a víz hetven százalékát, majd továbbvezetve értékesítik újra magasan a piaci ár felett. Mindenki azzal fizet, amivel tud... A házilag gyártott, lyukas, töredezett kábeleken továbbított víz a bungalók közé érve azonban már erősen fertőzött. A nyomortelepeken, amelyeket ma politikailag korrekt módon „informális településnek” hívnak, a fellelhető víz közel száz százaléka származik illegális forrásból.

Lehetséges válaszok

Habár Afrika a legkevesebb ismertté vált földrész, a mai napig jóval kevesebb ismerettel rendelkezünk róla mint az Újvilágról vagy Ázsiáról. A Szaharától délre a Világbank 2011-es adatai szerint mintegy 870 millió ember él, mégis úgy tűnik a kontinens továbbra is „túlságosan messze van”. Habár a külföldi fejlesztési ügynökségek és civil szervezetek aktív szerepvállalása jelentős. Egyben görbe tükör egyes afrikai ország számára, amelyek sajnos keveset tettek eddig a lakosságuk jelentős részét érintő kardinális probléma, a nyomortelepek rendezése érdekében. Még ha a helyi döntéshozók eddig el is fordították tekintetüket a bádoggvárosok felől, a valóságnak azonban világossá kell tennie: a jövő egyik záloga, a mélyszegénységben élő lakosság nyomortelepekről való kivezetése.

Most Uganda és Kenya, e két szomszédos ország szegregált telepein alkalmazott módszerekből ismerjük meg két jó gyakorlatot. Jóllehet az egyes telepek létrejötté országonként eltérő, a működési mechanizmusok azonosak. A kontinens egyik legnagyobb, de mindenképpen legismertebb nyomortelepe Kenya fővárosában található. Igaz, Kibera csak egy a sok közül, Nairobi világhírű szegénynegyedében milliós lakosság él embertelen körülmények között. Amerikai és európai segítségnyújtó szervezetek munkájának eredményeképpen a vízzel és szanitációval kapcsolatos fejlesztések száma évről évre növekszik, a teljes hozzáférhetőség azonban egyelőre távoli cél. Legális vízhálózatok, nyilvános vécék és zuhanyzók, higiénés oktatóközpontok néhány tucatja jelenti az emberi élethez méltó alapokat. Lehetséges válaszok, vagy megoldási lehetőségek? Utóbbi talán túlzás az agyaggal tapasztott viskók végtelennek tűnő tengerében, mégis a helyi kormányzati aktivitással összehasonlítva minta nélkül álló kezdeményezések. A kenyai telepeken alkalmazott megoldások elvi alapja, hogy állandóan elérhető, legális, olcsó és egészséges ivóvizet, továbbá mosakodási lehetőséget biztosítson az ott élőknek. Az egyéni higiéné jelentősége a fertőzések elleni küzdelem mellett azért is alapvető, mert a mosakodás a város különböző részeibe ingázó telepiek alkalmi munkához jutásának fontos eleme. Magyarország Külügyminisztériumának és a Magyar Máltai Szeretetszolgálat helyi szerepvállalásának keretében magam is megtapasztalhattam Afrika árnyékos oldalát. Hazai vonatkozása révén, a jó gyakorlatok közül most a magyar segítségnyújtó vállalkozásait emelem ki, amelyek egyébként nem térnek el a nemzetközi szervezetek által is alkalmazott módszerektől¹⁰. 2011-ben a Szeretetszolgálat, az ENSZ évtizedes tapasztalataira építve, egy úgynevezett szanitációs központot létesített a kenyai telepen. A központ, amely egyébként típuspéldája a kiberai fejlesztéseknek, legális

„Habár Afrika a legkevesebb ismertté vált földrész, a mai napig jóval kevesebb ismerettel rendelkezünk róla mint az Újvilágról vagy Ázsiáról. A Szaharától délre a Világbank 2011-es adatai szerint mintegy 870 millió ember él, mégis úgy tűnik a kontinens továbbra is „túlságosan messze van.”

kapcsolódással rendelkezik a városi vízművek hálózatára. A stabil vízszolgáltatás érdekében a központot üzemeltető telepi közösség hetente tölti fel az állami vízművektől vásárolt vízből a tetőn lévő 10 000 literes gyűjtőtartályt, amiből aztán jelképes áron vásárolhatnak a lakók. Az összegyűlt pénzt a kiosk fenntartására fordítják és az üzemeltetők fizetése is egyben. A központok túlterheltségének megelőzése érdekében fontos, hogy a felhasználók azokat csak megfelelő díjszabás ellenében vehessék igénybe. Az ötven négyzetméteres kőépület komplex higiénés bázis: férfi és női zuhanyzókkal, vécékkel. Közösségi helyiségében tisztálkodási alapismereteket oktatnak, egyben a „negyed” egyik fő találkozási pontja. Az épületen kívül egy szemétegető kazán szolgál vízmelegítésre. A szennyvíz elvezetése saját csatornán keresztül történik, amely a környezeti terheltség csökkentésének fontos eleme. Habár az nem kerül helyi továbbhasznosításra, amely ma már szintén fontos része a tudatos fejlesztéseknek és az ökológiai lábnyom csökkentésének. Ugyanis a modell egy továbbfejlesztett változata a biológiai hulladék szerves anyagait is elkülöníti, amelyeket aztán a helyi kisgazdaságok használhatnak zöldségtermesztésre.

Az ugandai fővárosban elkezdett fejlesztés éppen ebben a kérdésben igyekszik a kenyaihoz képest is újabb többlettel rendelkezni. Az előzőhöz hasonló szanitációs központ Kampalában már a fenntarthatóság jegyében készült. Látszólag ellentmondásos fogalom ez egy olyan helyen, amit inkább megszüntetni kellene, mint fenntartani, de nem is erről van szó: az aktívház technológiára épülő telepi házak a korábbi szolgáltatások mellett biogáz-hasznosító rendszerrel bővülnek ki. Az ilyen típusú épületek jellemzője, hogy azok megújuló forrásokból energiát termelnek, azaz több energiát állítanak elő, mint amennyit elfogyasztottak. A telepiek esetében

fogyasztásról nemigen beszélhetünk, hiszen egyszerű épületek lévén az igényük minimális. A száraz vécékkel rendelkező kioszkokba telepített technológia lényege, hogy a szilárdat és folyékonyt külön gyűjtő föld alatti komposztáló tartályokban kémiai folyamat játszódik le, aminek eredményeképpen keletkező gázt a háztartásokba elvezetve a lakók világításra és főzésre használhatják fel, kiváltva ezzel a veszélyes égéstermék előállítás kerozint és faszenet. A házak ugyanis egyterűek, és a belélegzett káros anyagok a különösen a gyerekek és idősek számára súlyosan tüdőkárosító hatásúak.

Összegzés

A szegregátumokból való kivezetés kérdése sajnos megoldatlan probléma, és a kormányok sem mutatnak hajlandóságot a kérdés rendezésére. Ami sok esetben nem csoda, tekintettel arra, hogy több telep esetében helyi politikusok a telektulajdonosok... Nekik nem érdekük az embertelen állapotok felszámolása. A rurális területekre való át-, vagy visszaköltözés lehetősége sok esetben nem elképzelhető, ugyanis gyakran egyes családok beáramlása valamilyen külső objektív okból, vagy erőszak hatására történt¹¹. A most bemutatott jó gyakorlatok tízezreknek nyújtanak folyamatosan elérhető szolgáltatásokat egész évben. Az adott szegénynegyedek teljes lakosságára vetítve Nairobiban tíz, Kampalában közel nyolcvan százalékos lefedettséget biztosítanak e szanitációs központok. A kenyai központ közel egy éves működése alatt, az üzemeltetésért felelős helyi szociális munkások adatai szerint, felére csökkentek az ott élő gyerekek gyomorpanaszai. Az anyák elmondása szerint használatával alig kellett orvoshoz fordulni, szemben a korábbi évekkel. Ez kardinalis kérdés a telepiek számára, ugyanis nincs államilag igénybe vehető egészségügyi szolgáltatás, a gyógyszerek többsége hamisított, a magánrendelők számukra azonban anyagilag elérhetetlenek. Habár a szanitációs központok hatékonysága és azonnali egészségjavító hatása keserűes siker, a telepi állapotok rendezésében – igaz csak tüneti – kezelést nyújtó szolgáltatások bebizonyították, hogy milyen kevés is elég a hathatós változások eléréséhez. ☀

Jegyzetek

- 1 WHO/UNICEF Joint Monitoring Programme for Water Supply and Sanitation in *JMP Report 2012*, JMP Methodology 32-35.; <http://www.unicef.org/media/files/JMPPreport2012.pdf>
- 2 Progress on Sanitation and Drinking-water 2010 Update; http://www.who.int/water_sanitation_health/publications/9789241563956/en/
- 3 Myers, N., *Environmental Refugees in Population and Environment* (1997) 19(2): 167-182.
- 4 World Population Prospects: The 2012 Revision
- 5 A migráció vonatkozásában a globális klímaváltozás kapcsán az elmúlt évtizedekben új fogalomként jelent meg a klímamigráció. Az IPCC, az Éghajlat-változási Kormányközi Testület régóta figyelmeztet, hogy a globális éghajlatváltozás szélsőséges következményeinek hatására migrációs hullám alakulhat ki Afrika, Dél-Amerika valamint Dél-, és Kelet-Ázsia rurális térségein. Az megváltozott időjárási anomáliák egyfajta népvándorlást idézhetnek elő, amelyek drasztikusan emelkedhet a városokba vándorló belső migránsok száma (Glied, Bumberák, *Klimavándorlás, klímaigazságság és a globális NGO-k Afrikában in Afrika Tanulmányok* (2011), V.3, 17-21.)
- 6 Hidden cities: Unmasking and overcoming health inequities in urban settings (2010) WHO/UN Habitat; http://www.who.int/kobe_centre/publications/hidden_cities2010/en/
- 7 Global health risks: mortality and burden of disease attributable to selected major risks (2009), WHO; http://www.who.int/healthinfo/global_burden_disease/GlobalHealthRisks_report_full.pdf
- 8 Kenya Demographic and Health Survey 2008–09 (2010) Kenya National Bureau of Statistics (KNBS) and ICF Macro; <http://dhsprogram.com/pubs/pdf/FR229/FR229.pdf>
- 9 A pontos számítások lehetetlenek, ez a szám a telepen működő, és szociális munkásokat foglalkoztató civil szervezetek reális becslése 2013-ban.
- 10 Solymári D., *Elfelegett milliók in Élet és Tudomány* 2013/4
- 11 Az Internally Displaced People, röviden IDP kategória azokra az emberekre vonatkozik, akiknek valamilyen külső erőszak, vagy kényszer hatására kellett elhagyniuk otthonaikat. Jogilag ezek az emberek saját kormányuk védelme alatt kellene, hogy álljanak, ami nyilvánvalóan nem tud megvalósulni egy olyan országban, ahol éppen a helyi megoldatlan konfliktusok állnak kényszerű lakhelyváltoztatásuk hátterében.

Felhasznált irodalom

- Garau P., Sclar D. E., *UN Millennium Development Library: A Home in The City* (2005) UN Millennium Project; <http://www.unmillenniumproject.org/documents/SlumDwellers-complete.pdf>
- Glied V., *Vízkonfliktusok – küzdelem egy pohár vízért* (2009) Publikon Kiadó, Pécs
- Murray M. J., Myers G. A., *Cities in Contemporary Africa* (2006) Palgrave Macmillan, New York
- Myers G., *Afrikai városok* (2013) Publikon Kiadó, Pécs
- Myers G. A., *African Cities: Alternative Visions of Urban Theory and Practice* (2011) Zed Books, London
- *Planning and Design for Sustainable Urban Mobility: Global Report on Human Settlements* (2013) UN Habitat; <http://unhabitat.org/planning-and-design-for-sustainable-urban-mobility-global-report-on-human-settlements-2013/>
- Tarrósy I., *Kelet-Afrika a fejlődés útján* (2011) Publikon Kiadó, Pécs
- Tarrósy I., *Fenntartható Afrika* (2010) Publikon Kiadó, Pécs
- *The Challenge of Slums - Global Report on Human Settlements* (2003) UN Habitat; <http://mirror.unhabitat.org/pmss/listItemDetails.aspx?publicationID=1156>
- Szabó A. Ferenc, *Fenntartható fejlődés és demográfiai problémák in Nemzet és biztonság*, 2008. április. 38-47. http://www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/szabo_a__ferenc-fenntarthato_fejl__des_es_demografiai_problemak.pdf

A szerzőről

programvezető

Magyar Máltai Szeretetszolgálat

Országos Központ

About the Author

programme director

Hungarian Charity Service

of the Order of Malta,

Headquarters

solymari.daniel@maltai.hu

English Abstract

Fights and perspectives

Slums and informal settlements in East Africa

Among the global challenges of the 21st century the overall shortage of raw materials and the rapid growth in the number of people living in big cities are the most serious problems mankind is facing. Knowing forecasts of the past decades these days we already experience: from among the basic needs of human life the shortage of drinking water is one of the crucial points. These days nearly one billion people are lacking clean drinking water and in some parts of the globe grim battles are fought for lands that are rich in clean water. In these areas in Africa water is more valuable than oil. This is a very complex issue and gives ground for a profound analysis. In this study I wish to give an insight into characteristic features of some poverty-stricken areas of East Africa, into the living conditions of people there with special regard to their most substantial needs and the lack of those. It considers one of the most serious problems of our days that is to be solved: we discuss the weak points of the third world's poverty areas in big cities and some consequences of demographic changes and the constantly growing needs.

„Az, hogy kivel utazol, legalább annyira fontos, mint az, hogy mivel.”

(Publius Syrus)

systrans systrans systra

trans systrans systrans

systrans systrans systra

TUNÉZIA: „ISZLAMISTA” ÉS „LAIKUS” POLITIKAI ERŐK ALKOTMÁNYOZÁSI KONSZENZUSA AZ ARAB VILÁG LEGDEMOKRATIKUSABB ALKOTMÁNYA

CSIZMADIA SÁNDOR

„Tunézia: laikus diktatúra, szabad választások és iszlám demokrácia” című, három éve közölt¹ írásomban bemutattam a „jázminos forradalom” hatásaként Ben Ali diktátor bukását (2011. január 14.), az alkotmányozó nemzetgyűlési választás (2011. október 23.) eredményét és a győztes párt, az En-Nahda (Újjászületés) legfőbb programját. Az iszlám tunéziai hagyományainak megfelelően mérsékelt En-Nahda egy új alkotmány létrehozása, az „arab-izlám identitás” és az „izlám demokrácia” megteremtése mellett kötelezte el magát. Ezzel összefüggésben utaltam az iszlám és a demokrácia sokak által feltételezett összeférhetelensége miatt az önmeghatározása szerint nem iszlamista, hanem „izlám gyökerű” győztes pártot ért hazai és nemzetközi kritikákra is. A *jogos* szemantikai megkülönböztetés ellenére a pártot egyszerűen „iszlamista pártnak” tekintik a nemzetközi médiában.

Jelen tanulmányban azt vizsgálom meg, hogy az említett cikk megjelenése óta milyen *ellentmondásos*, esetenként *dramai* politikai folyamatok zajlottak a diktatúra alól felszabadult észak-afrikai országban, milyen lépéseket tettek a különböző aktorok az „izlám demokrácia” megvalósításáért vagy éppen ellenében, milyen nehézségeket vetett fel az arab világ *legdemokratikusabb*, 2014. januárban megszavazott alkotmányának a kidolgozása, amelybe a *dzsihadista szalafisták* agresszív nyomásgyakorlása ellenére sem került be a *sária*, mint iszlám jogforrás, miért szűnt meg 2014 elején a *koalíciós* kormányzás, s végül milyen mértékben sikerült megfékezni demokratikus keretek között a diktatúra utáni *politikai erőszak* terjedését.

A tunéziai problematika mélyebb megértése érdekében azonban először felidézem, hogy a „jázminos forradalomból” hogyan nőtt ki az „arab tavasz” Észak-Afrika és a Közel-Kelet térségében, hogyan vezetett el további diktátorok bukásához a hírhedten korrupt rendszerekben, majd arra mutatok rá, hogyan rendelődött alá népek, népcsoportok, felekezetek szabadságvágya egy hatalmas és soktényezős *geopolitikai* és *geo-felekezeti* játszmánának, ami egyúttal az „arab tavasz” végét jelentette.

Az „arab tavasz” végén – s már csak ezért is *méltó* a figyelmünkre – Tunézia maradt az *egyetlen* ország, ahol a szabadság értékeit megőrizve folytatódott a demokratikus átmenet, melyet még az idén megtartandó parlamenti választások zárhatnak le. Ezzel szemben az „arab tavasz” által megérintett többi ország vagy

visszatért egyfajta autoriter rezsimhez (Egyiptom, Bahrein), vagy totális káoszba süllyedt (Szíria, Líbia).

A „jázminos forradalomból” kiáramló „arab tavasz”

Az „arab tavasz” kezdetén a *szunnita* vezető szerepért regionális szinten egymással is *versengő*, a megindult változásokhoz *különféleképpen* viszonyuló Katar, Szaúd-Arábia és Törökország állt szemben a *siíta* Iránnal, mint Szíria legfőbb szövetségeseivel is. A tárgyalt időszakban a regionális hatalmak mellett főleg Egyiptomban, Jemenben, Líbiában, Szíriában szerepet játszottak a globális hatalmak is. A kétéves folyamat során a szaúdi-amerikai kapcsolatok kissé elhidegülni, miközben az iráni-amerikai kapcsolatok kissé javulni látszottak.

Tunéziában a „jázminos forradalom” hulláma 2011. január 11-én érte el a fővárost, Tuniszt. Bár a katar *Al Jazira* televízió be volt tiltva Ben Ali rendszere alatt, mégis folyamatosan hírt adott a népi tiltakozás eseményeiről és hármas – „*Igazság, méltóság, szabadság!*” – jelszaváról. Algirtól Kairóig, Tripolitól Szánáig millió és millió tv-néző izgatottan figyelte, hogy egy *arab diktátor* hatalma alig három hét alatt összeomlik. A *laikus* Ben Ali a *vahabita* Szaúd-Arábiába menekült. A szaúdi monarchia vezetése azonnal felfogta, hogy ami Tunéziában történt, fenyegetést jelent társadalmi berendezkedésére nézve, s ezért járult hozzá korábbi támogatottja, az elnöki hatalmat 23 éven át gyakorló bukott diktátor befogadásához. A sivatagi monarchia a következő két év alatt rengeteg pénzt áldozott arra, hogy feltartóztassa az arab forradalmi hullámot vagy azt regionális törekvései szolgálatába állítsa. (lemonde.fr 2014.01.13.)

Egyiptomban az első tüntetések január 25-én törtek ki. A kairói Tahrír téren összegyűlt hatalmas tömeg azt skandálta, hogy „a nép a rendszer bukását akarja”. Február 11-én a hadsereg által már nem támogatott Hoszni Mubarak elnök 30 évnyi hatalomgyakorlás után kénytelen volt lemondani. Az arab világ ismét megdöbönt, élükön a Mubarakot támogató szaúdi vezetőkkel, akik az amerikai kormány szemére vetették, hogy élesztette a tiltakozás parazsát, mivel magukra hagyta hűségeseit.

A forrongások következő színhelye a szaúdi királysággal szomszédos *Jemen* lett. Január 27-én sok ezer tüntető követelte Szánában az állam élén eltöltött 33 évnyi vezetés után Ali Abdullah Száleh elnök távozását. Az elnök arra kényszerült, hogy ősszel Rijádban aláírjon egy egyezményt az átmenetről, amely politikai uralmának végét jelentette.

A tiltakozási hullám február 14-én elérte a *bahreini* királyságot. Fiatal, többségükben *siíta* tüntetők tiltakoztak azért, mert az Al Khalifa

„Az „arab tavasz” végén – s már csak ezért is méltó a figyelmünkre – Tunézia maradt az egyetlen ország, ahol a szabadság értékeit megőrizve folytatódott a demokratikus átmenet, melyet még az idén megtartandó parlamenti választások zárhatnak le.”

szunnita dinasztia kisajátította a hatalmat. A kormány viszont azzal vádolta a tüntetőket, hogy a síita hatalom, Irán manipulálja őket. Mindenesetre március 2-án Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emirátusok csapatokat küldtek szomszédjuk megsegítésére. Az elvetélt bahreini lázadás Rijád első közvetlen beavatkozását jelezte az „arab tavasz” folyamatában.

A tavaszi tűz azonban tovább terjedt. *Libia* majd *Szíria* lépett be a tüntetések és azok kíméletlen elfojtásának körforgásába. Ám más országoktól eltérően a tiltakozás ezekben az országokban (polgár)háborúba csapott át. A február 17-én kezdődő líbiai konfliktus október 20-án, Moamer al-Kadhafi meglinceselésével ért véget, s ezzel lezárult a líbiai diktátor 42 éves uralma. Igaz, a konfliktus – időleges lezárásához – a NATO légi csapásai is kellettek.

A szíriai tragédia 2011. március 15-én kezdődött Derában, a jordániai határ mentén fekvő településen fiatalok tüntetésével. A hatóságok letartóztatták, megkínózták a tüntető fiatalok egy részét, s csak egy héttel később engedték őket szabadon. Úgy tűnt, hogy későn. A Bassár el-Aszad önkényuralma elleni lázadás – a félelem ellenére – más városokra is áttért.

Az említett országokban tehát megszűnt az öncenzúra, s a beszédmód, az önkifejezés felszabadult. A sokáig száműzetésre kényszerített iszlamisták hazatértek, *mérsékelt* vagy *radikális* pártokat alapítottak. Egyiptomban a Muzulmán Testvériség mellett aktivizálódtak a szalafisták. A szaúdi vezetés bizalmatlan volt a Muzulmán Testvériség mozgalomával szemben annak nagyfokú politikai elkötelezettsége miatt, s a szalafista csoportokat támogatta pénzügyileg, minek következtében *Anszar al-Sária* (a Sária Védelmezői) nevű radikális szalafista csoportok alakultak Egyiptom mellett Tunéziában, Jemenben, Líbiában is.

Szabad választások Tunéziában és Egyiptomban, Katar beavatkozó politikája

2011. október 23-án a tunéziai szabad választásokkal megkezdődött az „arab tavasz” egy új szakasza. A két évtizedig angliai száműzetésben élő és a Katar által támogatott Rasid Ganüssi pártja, az En-Nahda nagy fölényrel nyerte meg az alkotmányozó nemzetgyűlési választást. Tunéziát e tekintetben is Egyiptom követte. A parlamenti választáson a Muzulmán Testvériség ugyancsak fölényesen győzött. Az eredményrel Katar vezetői rendkívül elégedettek voltak. A kis emirátus már az 1990-es évek eleje óta támogatta anyagilag a győztes szervezetet, mert Szaúd-Arábia megvonta tőle a támogatást az első Öböl-háború idején, mert a mozgalom helyeselte Kuvait Irak általi lerohanását. (lemonde.fr 2014.01.13.)

Az 1995-ben hatalomra került (és onnan 2013-ban távozó) reform-szellemiségű katarai uralkodó, Hamad Ben Khalifa Al Thani emír meg volt győződve arról, hogy a Muzulmán Testvériség konzervatív és szolidáris iszlámfelfogása megfelel az arab népek törekvéseinek. Katar azzal, hogy az „arab tavasz” révén több pártfogoltja is hatalomra került, elérkezettnek látta az időt arra, hogy a nemzetközi szintér előterébe lépjen, s ezzel időlegesen háttérbe szorítsa szaúdi szomszédját.² Doha *beavatkozó* politikája, amely szakítást jelentett az addig folytatott *közvetítő* szerepével, igazán a líbiai konfliktussal vette a kezdetét.³ A szaúdi vezetés, amelyet „aggasztott” Ben Ali

és Mubarak bukása, kényszerűen vette tudomásul Katar aktivitását.⁴ Talán hatalma vagy hatalmi vágya szimbólumaként Doha még hat Mirage 2000-es vadászgépet is küldött Líbiába a francia és az angol légierő erősítésére.⁵ A nemzetközi politikában önbizalomtól duzzadó katariak aktivitása Szíriára tevődött át. Az emirátus 2011. júliusban hazarendelte damaszkuszi nagykövetét, s így négy hónappal a felkelés kitörése után, hivatalossá tette szakítását az Aszad-rezsimmel.⁶ A szíriai beavatkozást és Aszad elnök eltávolítását célzó ENSZ BT határozattervezetet Oroszország és Kína ismételt megvétózta, ezért a katarai miniszterelnök a felkelés *fegyveres jellegének* erősítésére ösztönzött.⁷

Egyiptomban 2012. június végén az elnökválasztást Doha támogattja, Mohamed Murszi, a Muzulmán Testvériség jelöltje nyerte meg. Két héttel az eredmény kihirdetése után Hillary Clinton amerikai külügyminiszter találkozott az újonnan megválasztott *iszlamista* elnökkel. Katar vezetői elégedettek voltak, hiszen – úgy tűnt –, hogy a regionális politika alakítói lettek, s az amerikai külügyminiszter is szentesítette egyiptomi döntésük helyességét.

Aszad és Murszi a szaúdi monarchia célkeresztjében, Katar visszavonulása

Rijádot a katarai törekvések kezdték zavarni és 2012 nyarán csatasorba állt. A kitűnő amerikai kapcsolatokkal és szervezőkészséggel rendelkező Bandar Ben Sultan herceg, aki 1983-tól 2005-ig washingtoni nagykövet volt, a királyság titkosszolgálatának élére került.⁸ Nem kizárt, hogy már e személyi változással összefüggésben 2012. július 18-án pusztító merényletet követtek el Damaszkuszban a szír rezsim válság-kezelő központjának főhadiszállása ellen.⁹ Rijád számára úgy tűnt, hogy az Aszad-rezsim végleg sarokba van szorítva. Aleppo elfoglalása után a lázadók mindenütt előrenyomultak. Az ország déli részén a Rijád által vásárolt nehézfegyverek lehetővé tették egy újabb front megnyitását. Az egyre heterogénebb lázadók már Damaszkuszt is fenyegették. (lemonde.fr 2014.01.13.)

A veszély tudatában, Teherán úgy döntött, hogy mozgósítja erejét és kapcsolatait Bassár el-Aszad hatalmának megmentése érdekében. A libanoni Hezbollahot és az iraki síitákat is segélynyújtásra szólította fel. Iráni tanácsadók átszervezték a szír hadsereget, Oroszország pedig nagy mennyiségben szállította a fegyvereket. 2013. júniustól a szír rezsimnek sikerült ellentámadásba lendülnie. A lázadók frontja viszont kezdett széttöredezni.

Eközben a szaúdi diplomácia számára Katar szövetségese, Mohamed Murszi is fejtörést okozott: az új egyiptomi elnök alighogy megválasztották, 2012. szeptemberben Teheránba utazott, noha Egyiptom és Irán között nem működtek a diplomáciai kapcsolatok 1979, az iszlám forradalom győzelme óta. Murszi „megállíthatatlannak” tűnt: közvetített Izrael és a Hamasz között a 2012. novemberben zajló gázai miniháború idején, amivel kiérdemelte Washington dicséretét. Sikertült neki zavarok nélkül eltávolítani a mozdíthatatlannak tűnő védelmi minisztert, Tantau marsallt, akit egy lojalisnak és jámbornak ismert tábornokkal, Abdel Fattaf Al-Sziszivel váltott fel. Ám Murszi elkövetett egy döntő hibát, amikor 2012. november 22-én kihirdetett egy alkotmányos rendeletet, amellyel minden igazságszolgáltatási eljárás-

son kívül helyezte önmagát. És ugyanezzel a lendülettel népszavazásra tűzött ki egy sietősen megszerkesztett ambivalens alkotmányt. Murszi törvényen kívüli helyezkedése országos tiltakozást váltott ki. Nem törődött a katonák figyelmeztetésével sem, bízott a Katar által nyújtott pénzügyi támogatás erejében. Az ország válságba süllyedt, miként Tunézia, melynek Szaúd-Arábia korábban ugyancsak megszüntette a támogatását, s amelyet ugyancsak Katar támogatott.

Július 3-án Al-Szizsi tábornok – az ország vallási vezetőinek az áldásával – csendben leváltotta az *első* iszlamista elnököt, akit *demokratikusan* választottak egy arab ország élére. Szaúd-Arábia és az Arab Emirátusok üdvözölték a változást: 12 milliárd dollárt (8,8 milliárd euro) adományoztak az új vezetésnek.

A kissé szangvinikus Hamad Al Thani katari emír, talán a változás szelét érezve, június 25-én átadta a hatalmat Tanin fiának, akit óvatosabbnak tartanak, mint az apját. Úgy tűnt, hogy az emirátus elérte *geopolitikai törekvései* határait. Szaúd-Arábia viszont lassanként triumfált, annál is inkább, mivel a másik rivális, a török miniszterelnök, Recep T. Erdogan belső nehézségekkel volt kénytelen szembenézni, miként azt az isztanbuli Takszim téri tüntetések is mutatták. Az egyiptomi példától fellelkesült tunéziai ellenzék, az En-Nahda távozását követelte a kormányból.

Irán zavart keltő színrelépése

Amerika-ellenes retorikája ellenére, Khamenei ajatollah tisztában volt vele, hogy a „Nagy Sátánnal” valamiféle megbékélés mit jelenthet a szankciók sújtotta országának, de azzal is, hogy Irán, mint a stabilitás szigete Közép-Keleten mit jelent az Egyesült Államoknak, amely kivonulni készül Afganisztánból. Azt is tudta, hogy a Washingtonhoz való közeledés bizonyos fokig gyengítheti két regionális ellenségét, Izraelt és Szaúd-Arábiát. (lemonde.fr 2014.01.13.)

Az új iráni köztársasági elnök, Haszan Roháni alkalmas volt arra, hogy Iránt visszavegye a nemzetközi színtérré. Külügyminisztere, Mohamed Dzsavad Zarif, aki korábban több időt töltött az Egyesült Államokban, mint Iránban, felgyorsította a *titkos megbeszéléseket* a Fehér Házzal, hogy újra kezdjék az iráni *nukleáris* programról folytatott tárgyalásokat a BT öt tagjával és Németországgal. Roháni 2013. szeptemberben az ENSZ közgyűlésére New Yorkba utazott, ahol fel is szólalt. A Közgyűlés utolsó napján negyed órát beszélt telefonon Obama, amerikai elnökkel. A telefonbeszélgetés nyugtalanságot váltott ki Rijádban és Tel-Avivban, ahol azt érzékelték, hogy a Közép-Kelet *geopolitikai egyensúlya* megbillen.

A korántsem könnyű tárgyalások megkezdődtek Iránnal Genfben, melyek végén, november 24-én aláírtak egy ideiglenes, de történelmi jelentőségű egyezményt Irán nukleáris programjáról, ami 2014. január 20-ától lépett érvénybe.¹⁰

A síita-ellenes reakciók és a síita ellen-reakciók nem vártak magukra, sőt még meg is előzték az egyezmény aláírását. November 19-én 25 halálos áldozattal járó öngyilkos merénylet célpontja volt Irán bejrúti nagykövetsége. December 27-én viszont egy autóba rejtett pokolgép oltotta ki a volt libanoni miniszterelnök, Rafik Hariri tanácsadójának életét, aki a Hezbollah és Basár el-Aszad rezsimjének ellensége volt. Rijad 3 milliárd dollár (2,19 milliárd euro) segélyt nyújtott a libanoni

hadseregnek, kikötve, hogy többek között *francia* fegyvereket vásároljon. Elemzők ezt a szaúdi lépést mint a Washingtonnal való „taktikai szakításként” értelmezték.

A tárgyalat időszakban tehát a diktatúrák ellen fellázadt arab népek szabadságvágya egy nagy geopolitikai játszma *imperatívuszainak* rendelődött alá. Az „arab tavasz” végére a képlet valamelyest leegyszerűsödött a Szaúd-Arábia irányítása alatt álló „szunnita tengely” és az Irán által irányított „síita félhold” közötti, a korábbinál is *élesebb* szembenállásra. (lemonde.fr 2014.01.13.)

A tunéziai társadalom mélyülő törésvonalai a „demokratikus átmenet” kezdetén

A választási erőssorrend alapján a nagy fölényrel győztes, valamint két kisebb baloldali párt vezetői 2011. november 18-án megállapodtak a *hatalom megosztásáról* és a *koalíciós kormányzásról*. A koalíciós kormány miniszterelnöke Hamadi Jebali – az En-Nahda főtitkára –, a köztársasági elnök Moncef Marzouki – a Köztársasági Kongresszus elnöke –, a parlament elnöke Ben Jaafar – az Ettakatol elnöke – lett.

Hamadi Jebali államvezetési, közigazgatási tapasztalatokkal nem rendelkező koalíciós kormánya 2011. december 24-én lépett hivatalba. A diktatúra alatt *börtönben és/vagy száműzetésben* élő iszlamista és laikus politikusokból álló kormány, beleértve a kormányfőt is, nem tudott megbirkózni az előtte tornyosuló és mind súlyosabb gazdasági, politikai, biztonságpolitikai és társadalmi problémákkal, s ezért 2013. március 13-án új kormány alakult, melynek kormányfője, Ali Larayedh, a Jebali kormány belügyminisztere lett. Ez a kormány 2014. január 19-én egy szakértői kormánynak adta át a helyét, a miniszterelnöki teendőket – a következő választásokig – a független Mehdi Jomma tölti be.

A sziszifuszi munkába fogó Jebali-kormány már az ország rohamos *kettészakadását* konstatálhatta: egyik oldalon álltak az iszlám *lehetőségeiben* vagy *mindenhatóságában* hívó erők, a másik oldalon pedig a szekuláris vagy *laikus állam* elkötelezettjei, akiket zavart a vallási nyelv és a túlságosan szigorú erkölcsiség eluralkodása, és akiket félelemmel töltött el Allah „tébolyult” szalafista híveinek számos erőszakos fellépése.

A tunéziai társadalom bipolarizációja naponta mélyült e két tábor kölcsönös bizalmatlansága, haragja, gyűlölete és az erődemonstrációk, erőszak-alkalmazás alapján.¹¹ Az államfő, Moncef Marzouki 2012. március 20-án, a függetlenségi ünnepen elmondott beszédében emlékeztetett arra, hogy „a nemzet nem építhető egyetlen szín vagy egyetlen anyag használatával, ugyanis a nemzet lényegénél fogva sokszínű és plurális”. Úgy tűnt, sokan nem értették meg a köztársasági elnök nemzetfelfogásának a lényegét. (jeuneafrique.com 2012.03.28.) Sőt, 2012 márciusában egy közvélemény-kutatás megerősítette ezt a törésvonalat: a megkérdezett válaszolók 50,9% tartott a vallási szélsőségesektől.¹²

Nem kétséges, hogy Tunézia Ben Ali utáni történetének egyik *legfontosabb* dátumaként marad fenn 2012. március 26. Ugyanis a politikai életet uraló és az alkotmányozó nemzetgyűlésben két harmados felhatalmazással rendelkező En-Nahda – súlyos belső és külső küzdelmei után – ezen a napon mondott *véglegesen*

nemet a szélsőséges szalafista csoportoknak és saját szélsőségeinek is. (Le Monde 2012.03.27). Az „iszlám gyökerű” párt határozottan elutasította a *sária* szerepeltesét a készülő alkotmányában, s ezzel önmeghatározását is igazolni szándékozott, miszerint nem iszlamista párt. Így a modern állam és társadalom realitására szavazott, vállalva az összeütközés kockázatát a hazai és nemzetközi iszlamista család egy részével. (Az arab-muzulmán államok alaptörvényeinek többsége utalást tesz a sáriára, mint a legfőbb jogforrásra. A tunéziai alkotmányozó az alkotmány első cikkében annak megállapítására szorítkozik, hogy az iszlám az ország vallása).

Ideje volt, hogy a *kettős nyelvet* beszélő En-Nahda világosan állást foglaljon, mert több ezer szalafista militáns az alkotmányozó nemzetgyűlésre és az En-Nahdára való nyomásgyakorlás érdekében megsokszorozta az erőszakos fellépéseket és a provokációkat.¹³ Az En-Nahda vezetői tudták, hogy az iszlámnak a szalafisták által képviselt változata idegen a tunéziai férfiak, de még inkább a nők többsége számára. Tisztában voltak azzal is, hogy egy radikális iszlamista fordulat az országot az összeomlás szélére sodorná, hiszen elmaradnának a fontos bevételi forrást jelentő külföldi turisták és a befektetők is.

A szalafisták radikalizálódása

Közvetlenül a diktatúra bukása után megalakult Anszár al-Sária csoport mind gyakrabban vált a megbotránkoztató hírek főszereplőjévé, mint például akkor, amikor az egyik aktivistájuk letépte a tunéziai nemzeti zászlót a Manuba egyetem bölcsészkarának bejárata felett és kitűzte a Próféta fekete zászlóját. A szalafista mozgalom azonban létezett már Ben Ali uralma alatt is. Az iszlamista mozgalmak egyik szakértője, Sami Amghar egy interjú során emlékeztetett: „A szalafista mozgalom a Szaúd-Arábiában iszlamista egyetemeken tanulmányokat folytató tunéziai diplomások hazatérésének terméke [...] A rezsim tolerálta őket, mivel a mozgalom nagy többsége szigorúan vallási nézeteket terjesztett a tunéziai lakosság körében és nagyon kritikus volt az En-Nahda iszlamistaival szemben. Mindazonáltal a tunéziai szalafisták Ben Ali távozását valódi felszabadulásként élték meg.” (slateafrique.com 2012.03.19.) Annál is inkább, mert a diktatúra vége felé – feladva addigi küldetésüket – mind többen kerültek börtönbe.

A Le Monde tunéziai tudósítója 2012. márciusban riportot készített a *szalafisták radikalizálódásáról*. Mint minden pénteken, így március 9-én is tüntettek Tuniszban, tiltakozva az iszlámot ért inzultusok miatt. A tudósító megállapította, hogy fél év alatt bekövetkezett a fiatal szalafisták radikalizálódása, amiről az öltözkűkben bekövetkezett változások is tanúskodtak. Három nappal korábban több mint ezren, sokan katonai ruhában tüntettek az igazságügyi a minisztérium előtt, néhány fiatal fogva tartott társuk kiszabadítása érdekében. A börtönben ülő szalafisták februárban Sfax város mellett fegyverrel támadtak a biztonsági erők egyik alakulatára. Ez a fegyveres összecsapás ismét sokakban tudatosította azt a növekvő fenyegetést, amit a szélsőséges elemek képviseltek. Az incidensek száma megsokszorozódott, melyeket szítottak az alkotmányozó nemzetgyűlésben zajló ideológiai viták is. Ha nem is minden szalafista ért egyet az erőszak alkalmazásával, a *dzsihadista* szárnyhoz

△ *Abu Ijád és Rasid Ganússi*

tartozók gátlások nélkül készültek rá. „[...] az iszlám védelmében készek vagyunk meghalni és gyilkolni” – mondta az újságíróknak egy 25 éves fiatal. Az is kiderült, hogy kiképző központokat hoztak létre az algériai határ közeli hegyvidéken (Chaambi). (lemonde.fr 2012.03.20.)

Az Anszár al-Sária vezetői mögött hosszú életút áll. Al-Khatib Idrissi sejk feladata az ideológia meghatározása, Abu Ijád-é az akció megszervezése. Az egykori betegápoló, Al-Kathib Idrissi kilenc évet töltött Szaúd-Arábiában, mielőtt visszatért Tunéziába, ahol bebörtönözték, majd házi őrizetben tartották. Abu Ijád (Seifallah Ben Hassine) Afganisztánban harcolt. 2003-ban letartóztatták Törökországban, majd kiadták Tunéziának, ahol 64 év börtönre ítélték. A Forradalomnak köszönhetően, 2011. márciusban, mint sok más bebörtönözött iszlamista, ő is kegyelemben részesült és kiszabadult.

A dzsihadista szalafista csoportok 2012-ben mind gyakrabban vonultak az utcákra fekete zászlók alatt, s egyre több mecsetet foglaltak el, ami lehetővé tette számukra, hogy az ország minden régiójában toborozzanak. A 2500 mecset 20%-a már a kezükön volt. (lemonde.fr 2012.03.20.). A szalafisták sűrűsödő radikális fellépéseivel szemben a hónapokig passzív magatartást tanúsító „iszlamista” dominanciájú kormány elkezdett több területen is reagálni. Március 16-án például arra kényszerített egy radikális, gyűlöletbeszédet tartó imámot, hogy távozzon a főváros egyik déli elővárosában található mecsetből. „Hibát követtünk el, vissza kell hódítanunk a mecseteket [...] Ismét terjeszteni fogjuk Rasid Gannúsi könyveit a modern iszlám elterjesztése érdekében” – hangsúlyozta az En-Nahda parlamenti csoportjának a vezetője. (lemonde.fr 2012.03.20.)

Az En-Nahda el akarta szigetelni a dzsihadista szárnyat a mérsékelt szalafistáktól, s ezért azt szorgalmazta, hogy alapítsanak pártot és vegyenek részt a demokratikus életben az egyiptomi szalafisták mintájára. Al-Khatib sejk elutasította az ajánlatot, mondván: „Nem szabad megosztani a tunéziai társadalmat. Egyiptomban is csak egy szalafista csoport vesz részt a demokratikus folyamatban, de a többség nem” –

nyilatkozta a francia lapnak, majd hozzá tette: „Mindenki, aki akadályt gördít a sária elé, nem muzulmán”. Később mégis megalakult egy szalafista párt, Al-Kathib és Abu Ijád sejket követők viszont tovább radikalizálódtak. (lemonde.fr 2012.03.20.)

Al-Kathib sejk azzal kapcsolatos megállapítása, hogy nem tekinthető muzulmán az, aki akadályozza a sária érvényesülését, komoly figyelmeztetés volt Rasid Gannúsi és a pártja számára is. Ganússi, egy interjúban kitért pártjának az alkotmánnyal kapcsolatos döntésére és a szalafistákhoz – mint „hitestvéreikhez” – való viszonyára. Elmondta, hogy saját pártjában is – ami egy demokratikus pártban természetes – hosszú és éles viták folytak a *sária* szerepe körül. Kiemelte, hogy egy felmérés szerint, ha referendumot tartottak volna a sáriáról, akkor a szavazók 51% értett volna egyet annak az alkotmányban való rögzítésével, az azonban végletesen megosztotta volna a társadalmat. „A szalafisták tisztában vannak ezzel, de nem értik, hogy egy alkotmány csak konszenzusus alapon születhet meg” – tette hozzá. (plus.lefigaro.fr 2012.04.02.) Lehetségesnek tartotta, hogy ez irányú döntésük radikalizálja a szalafistákat. Ugyanakkor a szalafista mozgalom – szerinte – nem egy homogén tömb. Többségük nagyon rigorózan gondolkodik, de elveti az erőszakot és nem vádolja az En-Nahdát az *apostázia* bűnével. Velük lehetséges a párbeszéd, s reményei szerint elfogadják, hogy legális keretek között tevékenykedjenek. „A lényeg, hogy elkerüljük a konfrontációt”. Azokkal viszont, akik eszméik kikényszerítése érdekében erőszakhoz folyamodnak, a tunéziai társadalom, amely a *mérsékelt iszlámra* szavazott, szembeszegül és marginalizálja őket. Azt is mondta: „Valójában nem hiszek a terrorizmus veszélyében. Természetesen vannak forrófejük, de a terrorizmus egy öngyilkos út lenne”. (plus.lefigaro.fr 2012.04.02.)

2012. júniusban Ájmán az-Zavahiri, az al-Kaida emírje szólította fel a tunéziaiakat, hogy *védjék* meg a sáriát, és kijelentette, hogy az En-Nahda, amely két laikus párttal kormányoz, „megtagadta önmagát és elárulta az iszlámot”. „Egy olyan iszlám feltalálásán munkálkodnak, amely elfogadható az Egyesült Államoknak, az Európai Uniónak vagy [...] az Öböl menti országoknak”. (Le Monde, 2014.06.11.) Zavahiri jól időzített, internetes *iszlám fórumokon* terjesztett üzenete *sította* azt az országossá terebélyesedő zendülést, amely a

„*Művészetek tavasza*” című festészeti kiállítás miatt robbant ki egy nappal korábban, mivel a Tunisz egyik elővárosában kiállított képeket a szalafista tiltakozók *istenkáromlónak* minősítették és feldúlták a kiállítás helységeit. A parancsot a támadásra Abu Ijád adta ki.

Zavahirivel és a dzsihadista szalafistákkal szemben Rasid Ganússi a tunéziai embereket arra szólította fel, hogy vonuljanak az utcára, s védjék meg a forradalom vívmányait a zendülőkkel szemben. A kormány nyolc régióban, beleértve a fővárost is, kijárási tilalmat rendelt el.

„A dzsihadista szalafista csoportok 2012-ben mind gyakrabban vonultak az utcákon fekete zászlók alatt, s egyre több mecsetet foglaltak el, ami lehetővé tette számukra, hogy az ország minden régiójában toborozzanak.”

„Minden forradalomban van egy ellenforradalom – mondta Ganússi. Felszólítunk valamennyi forradalmi erőt, hogy egyesüljön az ellenség ellen, a pártokat, a szindikátusokat, a médiákat, hogy közös frontot hozzanak létre a forradalom minden, de nem erőszakos eszközzel való védelme érdekében. A biztonság megteremtése nemcsak a rendőrség és a hadsereg felelősségi körébe tartozik. Ezért felszólítjuk a fiatalokat, hogy alakítsanak bizottságokat, hogy védjék meg lakónegyedeiket, mint a forradalom idején”. (lemonde.fr 2012.06.13.)

Az erőszakos összecsapásokat rendőrségi, bírósági épületek, politikai pártok vagy szindikátusok központjai elleni támadások követték. Miközben Gannúsi bejelentette, hogy az események ellenére is folytatja a „párbeszédet” a szalafistákkal, éles bírálatot fogalmazott meg Ájmán az-Zavahiri címére: „Zavahiri katasztrófa az iszlám és a muzulmánok számára [...] Mindig csak polgárháborús terve van, soha semmi jót nem tett az iszlámért”. Az al-Kaida vezérét egy „vallási diktátorhoz” hasonlította: „azt gondolja, hogy rákényszeríthet egy életstílust a tunéziaiakra és diktálhatja nekik a saját törvényét, ő a vallási szélsőségesség példája”. (lemonde.fr 2012.06.13.)

Az Anszár al-Sária következő támadási célpontja az Egyesült Államok tunéziai nagykövetsége, s a mellette található amerikai iskola volt szeptember 14-én. Ezen a pénteki napon, a kora délutáni ima után, a főváros különböző részeiről mintegy ezer főből álló felheccelt tömeg tartott az amerikai nagykövetség épülete felé ugyancsak Abu Ijád felszólítására. Ijád az Egyesült Államokat tette felelőssé azért, hogy a Youtube-ra felkerült „A muzulmánok ártatlansága” című, általa provokatívnak tartott és muzulmánokat sértő film (a film valóban azt mutatta be, amikor a muzulmánok fanatikusak és erőszakosak). A nagykövetség területére betört, megvadult fiatalok törtek-zúztak, gyújtogattak, fosztogattak és öt órá

harcba keveredtek a nem megfelelően megerősített és meglehetősen passzívnak mutatkozó rendvédelmi erőkkel, miközben azt skandálták: „Obama, Obama, mi mindnyájan Oszama vagyunk!” A nagykövetség épületéről letépték az amerikai zászlót, és kitzúzták a szalafisták fekete zászlóját. Az iskolát kifosztották és felgyújtották. A csata során négy tüntető vesztette el az életét, s mintegy ötven személy sérült meg mindkét oldalon.

Az amerikai kormány felszólította állampolgárait és vállalatait, hogy haladéktalanul hagyják el Tunéziát. Ez egy erős jelzés volt a tunéziai kormánynak, melyet azzal vádoltak, hogy részleges felelősség terheli abban, hogy a rendvédelmi erők nem tudták megvédeni a nagykövetség épületét. Az amerikai iskola biztonsági koordinátora, akire ugyancsak rátámadtak a fanatikus tüntetők, a blogjában azt írta: „Nem szabad bízni a tunéziai biztonsági erőkben”, és a helyszíni tapasztalatai szerint számára úgy tűnt, hogy a támadás „megtervezett és jóváhagyott” volt. (kapitalis.com. 2012.09.20.) Ezzel szemben a helyzet drámaiságát minimalizálni akaró tunéziai külügyminiszter azt nyilatkozta, hogy a nagykövetség elleni támadás a „demokratikus átmenet normális következménye”. (kapitalis.com. 2012.09.20.)

A támadás másnapján a tunéziai ellenzéki politikai erők az En-Nahda felelősségét firtatták az Anszár al-Sáriával való *kétértelmű* kapcsolata miatt. A média egy része emlékeztetett arra, hogy Rasíd Ganússi 1986-ban létrehozta az En-Nahda fegyveres szárnyát, a Tunéziai Iszlám Frontot, s ő az abban szerepet vállaló Abu Ijád mentora volt. Tény, hogy napjainkra ambivalenssé vált Abu Ijád (és az Anszár al-Sária) kapcsolata Rasíd Gannússival (és a hatalmon lévő iszlamista pártjával) és fordítva, hiszen egyszerre riválisok és testvérek. (Ganússi később egy interjúban elmondta, hogy nem akartak a szalafistákkal szemben azonnal olyan elnyomó módon fellépni, ahogy velük szemben léptek fel Ben Ali diktatúrája idején). Abu Ijád szervezett márciusban

egy óriási tüntetést a nemzetgyűlés épülete elé, követelve, hogy az En-Nahda vonja vissza azt a döntését, hogy lemond a sária alkotmányba iktatásáról. Az erődemonstrációhoz a szalafisták mellett számos En-Nahda szimpatizáns is csatlakozott. Sadok Chourou képviselő, aki a dzsihadista Abu Ijád egyik legfőbb támogatója az En-Nahdában, azt nyilatkozta, hogy az Anszár al-Sária ártatlan és semmi köze nem volt az amerikai nagykövetség elleni támadáshoz. (A képviselő politikai felfogására jellemző, hogy a megelőző évben az alkotmányozó nemzetgyűlésben nyilvánosan azt javasolta, hogy „feszítsék keresztre és darabolják fel a hatalmon lévő párt ellenzéki politikusait”. (kapitalis.com 2012.09.20.)

Az ellenzéki pártok és a közvélemény követelte, hogy a kormány tartóztassa le Abu Ijádot. Az Anszár al-Sária azonban a Facebookon megüzente Ali Larayedh belügyminiszternek, hogy könyörtelen harcot indítanak a kormány ellen, ha megpróbálja letartóztatni Abu Ijádot. A kormány azonban felmérte, hogy milyen súlyos negatív következményei lehetnek az amerikai nagykövetség elleni támadásnak a diplomáciára, az egyébként is rossz állapotban lévő gazdaságra, a turizmusra, valamint az „iszlám demokráciára”, s a rendfenntartó erők immár határozott fellépésbe kezdtek az Anszár al-Sária dzsihadista harcosai ellen. (kapitalis.com 2012.09.20.). Abu Ijád azonban Líbiába menekült, ahol egy fegyveres milícia tagjai 2013. december 31-én elfogták, s át akarták adni a tunéziai hatóságoknak, de számos közbenjárás hatására végül szabadon engedték. (shemsfm.net 2014.01.03.)

Politikai gyilkosságok, általános sztrájk, kormányválság

2012. október 18-án bekövetkezett az első politikai gyilkosság az ország dél-keleti részén található Tataouine nevű városban. Az En -Nahda által szervezett Forradalmi Védelmi Ligák helyi tagjai az utcán halálra lincseltek Lofti Nagdh-ot, az első számú

✓ Chokri Belaïd

ellenzéki Nida Tounes nevű párt helyi koordinátorát, a Mezőgazdászok Regionális Uniójának elnökét. Ali Larayedh belügyminiszter szerint a halált szívinfarktus okozta. A nyilvánosságra került és video-felvételekkel dokumentált boncolási jegyzőkönyv megerősítette a lincselés tényét (59 botütés és késszúrás érte az elhunyt testét). A köztársasági elnök, Moncef Marzouki bírálta a milíciákat és a „lincselést”. A TAP tunéziai hírügynökség rendőrségi forrásokra hivatkozva közölte, hogy nyolc személyt tartóztattak le a gyilkossággal kapcsolatban folyó nyomozás keretében. (tunisiefocus.com 2012.11.05.) Az őrizetbe vett személyek között szerepelt a helyi „Forradalmi Védelmi Liga” vezetője is. Több ellenzéki párt, emberjogi szervezet követelte a Ganússi ösztönzésére megalakult Forradalmi Védelmi Ligák felosztatását. Az En-Nahda egyik parlamenti képviselője szerint viszont a hatóságok *kapitális hibát* követtek el és ezért az alkotmányozó parlament plenáris ülésén követelte a foglyok szabadon bocsátását, sőt a fogházban töltött idő miatti kártalanításukat, hiszen „ezek az emberek akkor azért vonultak tömegesen utcára, hogy védjék a forradalom nemes ügyét, és ahelyett, hogy tiszteletet kaptak volna ezért, börtönbe vetették őket.” (kapitalis.com 2013.01.31.) A lincselésről egyáltalán nem ejtett szót. Ez a politikai gyilkosság még nem keltett földrengésszerű hullámokat, a következő kettő azonban igen.

2013. február 6-án reggel, a házából kilépve több golyóval megölték a 48 éves Chokri Belaïdot, a Demokrata Hazafiak Egyesült Pártja főtitkárát. Az ügyvéd képzettségű Belaïd a baloldali ellenzék egyik meghatározó alakja (az volt már Ben Ali rendszere alatt is) és a kormány szigorú kritikusa volt, nem sokkal korábban csatlakozott egy baloldali pártokból álló koalícióhoz, a Népi Fronthoz. Nagyon jól ismerte a tunéziai politikai élet felszín alatti világát és ezért korábban számos személyes támadásnak volt kitéve. „Undorít az egész En-Nahda és vádoló vezetőjét, Rasíd Ganússit, aki meggyilkoltatta a testvéremet” – jelentette ki érthető felindultságában Abdelmajid Belaïd. (jeuneafrique.com 2013.02.06.)

A gyilkosság igen erős érzelmi reakciókat váltott ki a tunéziai emberek körében, akik *barikádokat* emeltek a fővárosban, a belügyminisztérium előtt tiltakoztak, az ellenzék pedig bejelentette, hogy *felfüggeszti* tevékenységét az alkotmányozó nemzetgyűlésben. A politikus halála még a nemzetközi közvéleményt is megrázta. Az európai parlament, ahol a tunéziai elnök, Moncef Marzouki látogatást tett, egy perces néma felállással tisztelgett a meggyilkolt politikus előtt, aki a tunéziai *szabadságjogok* megalkuvás nélküli védelmezője volt. Nagyon sok honfitársa, még ha nem is azonos politikai oldalon álltak vele, megrendülten gyászolta. A sürgősséggel összeült ellenzéki pártok *általános sztrájk*ról döntöttek, nemzeti temetést és a *kormány lemondását* követelték. És egyetértettek abban is, hogy felfüggesztik képviselőik részvételét az alkotmányozó nemzetgyűlés (ANC) munkájában. A gyilkosságért nagyon sokan a kormányt és az En-Nahdát vádolták. A kormányt azért, mert nem adott őrizetet Chokri Belaïdnek, mint politikusnak; az iszlamista pártot pedig azért, mivel gyakran nevezte „uszítónak” a szociális feszültségek növekedése kapcsán. (jeuneafrique.com 2013.02.06.)

Moncef Marzouki, köztársasági elnök kairói látogatásáról egy *katasztrófális* politikai helyzetbe tért vissza. Az En-Nahda elnöke, Rasíd Ganússi elítélte a

gyilkosságot, s megpróbálta a tömegeket megnyugtatni. A tunéziai médiában a büntetett többnyire úgy tálalták, hogy a folyamatok feltartóztathatatlanokká válnak. Különösen az írott sajtó volt nagyon kritikus a hatalmi párttal, amelynek vállalnia kell a felelőséget. A miniszterelnök, az En-Nahda volt főtitkára, Hamadi Jebali vállalta! Bejelentette ugyanis, hogy „egy nemzeti szakértői, politikai hovatartozás nélküli kormányt hoznak létre”. Ezzel a bejelentéssel sem Ganússi, sem az iszlamista párt további vezetői, sem Marzouki nem értettek egyet, s március 13-án újra csak politikai kormány alakult – mint fentebb említettem – a volt belügyminiszter Ali Larayedh vezetésével.

A *Le Temps* című francia nyelvű tunéziai napilap „terrorizmusnak” minősítette Chokri Belaïd megtervezett és tökéletesen összehangolt meggyilkolását. Az újság aggódva rákérdezett az arab tavasz tunéziai örökségére is. Az ország, amely „2013. február 6-án” történelmének egy „sötét szakaszára” ébredt, vajon elkerülheti-e az egyiptomihoz hasonló erőszak kirobbanását? Ennek elkerülésére fontosnak tartotta, hogy „megmentsük, ami a forradalomból maradt.” (slateafrique.com 2013.02.07.).

A tunéziaiak a politikai gyilkosság ellen, de az erőszak erősödése ellen is protestáltak, amit az az Anszár al-Sáriának és forradalmi milíciáknak tulajdonítottak. Salah Oueslati, egyetemi történész kutató szerint, az a tény, hogy az En-Nahda elítélte Belaïd meggyilkolását, egyáltalán nem jelenti ártatlanságának a bizonyítékát, s legalább is „az országban uralkodó büntetlenség légköréért felelősség terheli.” Majd hozzátette: *vannak olyan tények, melyek alapján a figyelmet „az imámokra kellett volna fordítani, akik gyűlöletre, erőszakra vagy az ellenzéki politikusok meggyilkolására ösztönöznek.”* (slateafrique.com 2013.02.07.)

A márciusban hivatalba lépő új miniszterelnök kötelezettséget vállalt a politikai erőszak megfékezésére, a fegyveres milíciák – közöttük a forradalmi védelmi ligák – feloszlására és a nagyarányú áremelkedések megfékezésére. De valójában hónapokig szinte semmi nem történt, egészen július 25-ig, amikor egy újabb baloldali politikust gyilkoltak meg. A módszer ugyanaz volt, mint Chokri Belaïd esetében: reggel egy telefonhívással kicsalták a házából, ahol két ember várt rá és szitává lötte, majd egy motoron elmenekült. Mohamed Brahmi meggyilkolása az országot egy újabb mély politikai válságba taszította. Először spontán és békés tüntetések robbantak ki július 25-ről 26-ára virradó éjszaka az ország legfőbb városaiban, melyeket a rendőrség könnygáz-gránátokkal oszlattott fel. A tüntetők haragja közvetlenül Lofti Ben Jeddou belügyminisztert vette célba. Szemére vetették, hogy erőszakkal lép fel békés tüntetők ellen, ugyanakkor Chokri Belaïd gyilkosai még mindig szabadon vannak és nem tudta megvédeni Brahmi életét, miközben a politikus halálos fenyegetéseket kapott. A tüntetéseket általános sztrájk követte.

A 58 éves Brahmi az El Chaab (Nép) párt elnöke, majd a „Népi áramlat” megalapítója volt. Képviselőként részt vett az Alkotmányozó Nemzetgyűlés munkájában. A hívő Brahmi azon munkálkodott, hogy a baloldali arab nacionalista formációja július elején csatlakozzon a baloldali pártszövetséghez, a Népi Fronthoz, miként azt Chokri Belaïd is tette. Öt nappal a halála előtt azt nyilatkozta: „Arab-muzulmán identitásunk nem vonható kétségbe; közeledésünk a Népi Fronthoz, nem teszi többé

△ *Mohamed Brahmī*

lehetővé az iszlamistáknak, hogy a baloldalt pogánynak tekintsék. Márpedig az En-Nahda meg van arról győződve, hogy a jövőbe akkor lesz biztosítva, ha sikerül ezt a nagyon zavaró riválisát kiiktatni.” (jeuneafrique.com 2013.08.01.)

Nem ő volt a hatalmon lévő, az En-Nahda által dominált trojkanak a legelszántabb ellenfele, de nyilvánvalóan zavarta a formációt. Az En-Nahdához képest ellentétes állásponton volt Mohamed Murszi, egyiptomi elnök ügyében is: amíg az En-Nahda támogatta Murszit, addig Brahmī azt a felkelést támogatta, amely Murszi hatalomból való eltávolításához vezetett. Sőt Brahmī addig is elment, hogy párhuzamot vont az egyiptomi Muzulmán Testvérek és a tunéziai kormányzó trojka nagyon meggyengült legitimitása között. Brahmī azt is többször kifogásolta, hogy az Alkotmányozó Nemzetgyűlés nem tartotta be az egy éves mandátumát az új alkotmány kidolgozására. Éppen ezért szerinte 2012. október 23. óta a végrehajtó hatalom legitimitása is kérdésessé vált. Ez a probléma, noha visszatérően szerepelt az ellenzéki pártok politikai diskurzusában, új aktualitásra tett szert az egyiptomi események miatt, melyeket veszélyként élt meg a többséggel bíró, egyre kevésbé népszerű iszlamista párt.

A hatalmon lévő iszlamistákat zavarba hozta az újabb politikai gyilkosság híre, s elsőik között ítélték el a gyilkosságot. A belügyminiszter a másnapi sajtótájékoztatón az Anszár al-Sáriához közeli szélsőséges szalafista csoport egyik tagját vádolta meg a gyilkossággal. A gyilkos Bubaker al-Hakimit már Líbiában is keresték illegális fegyverkereskedelmért. A belügyminiszter szerint a 12 milliméteres revolver, amelyet Bubaker el-Hakimi használt Brahmī meggyilkolásához, ugyanaz a fegyver volt, amellyel a csoport egy másik tagja Chokri Belaïd életét oltotta ki. A gyilkosság pillanatát

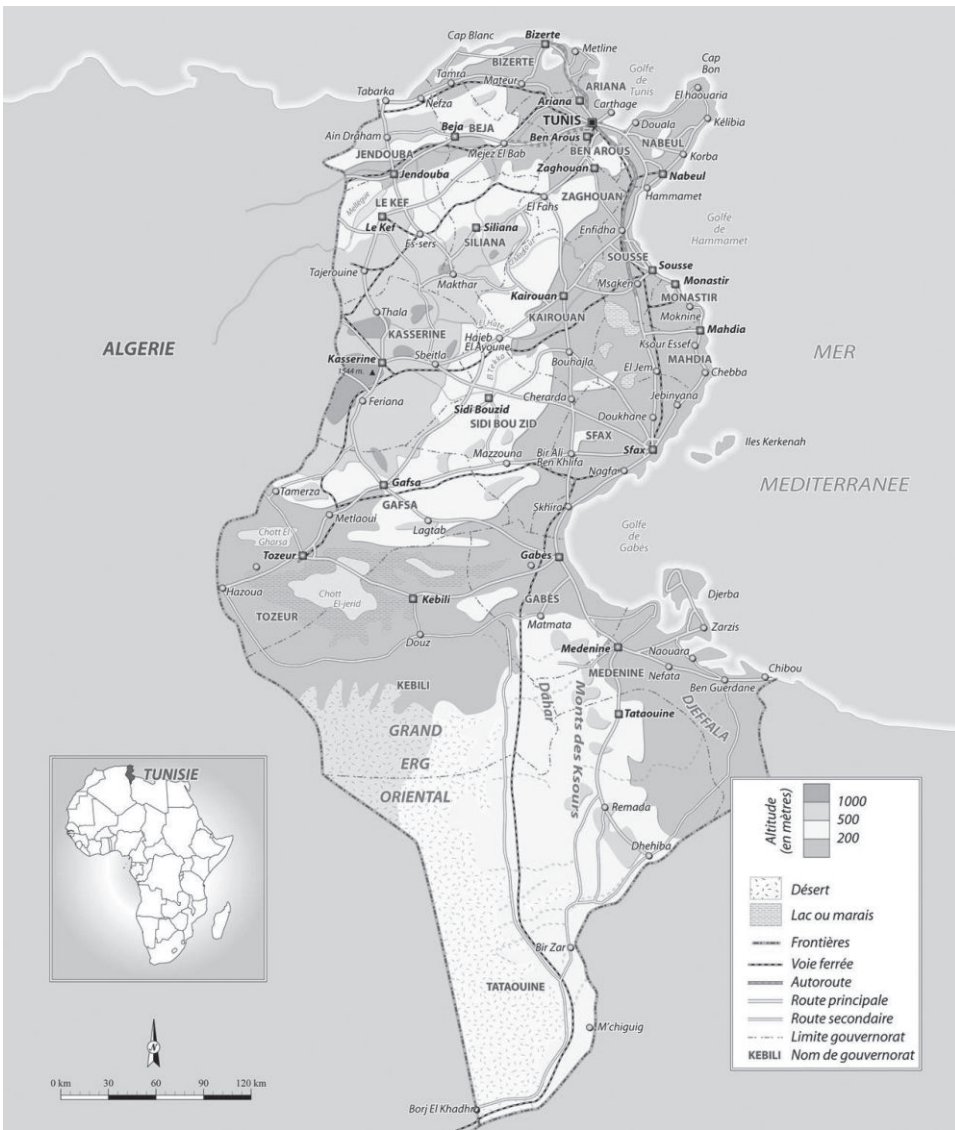
nagyon gondosan választották meg kitervelői: július 25-én, a Köztársaság napján, egy demokrata meggyilkolásának szimbolikus jelentőségét növeli az a tény, hogy a regnáló hatalom nem ünnepli a Köztársaság napját. Általános vélemény szerint, azok akik kiiktatták az élők sorából az ellenzéki politikust, az ő halálával akarták a demokratikus átmenet folyamatát felszámolni. A gyilkosok akkor léptek színre, amikor az Alkotmányozó Nemzetgyűlés képviselői hónapok óta tartó vita után – bár még nem jutottak az alkotmány kidolgozásának végső szakaszába – egyezsége jutottak az alkotmány számos vitatott cikkében. A kompromisszumban nagy szerepe volt az En-Nahdának, amely elfogadta az ellenzék által benyújtott módosító indítványokat, beleértve a 141. cikk törlését is, amely az államnak vallási jelleget biztosított volna. A megállapodás eredményét július 26-án szándékoztak ratifikálni, és ekkor került volna sor a Független Választási Bizottság tagjainak megválasztására is. (jeuneafrique.com 2013.08.01.)

Mohamed Brahmī temetése után, akit Chokri Belaïd mellé helyeztek örök nyugalomra, ugrásszerűen megnőtt a különböző pártokhoz tartozó alkotmányozó képviselők lemondása is. Sőt, az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke, Ben Jaafar, augusztus 6-án meghatározatlan időre felfüggesztette az alkotmányozási folyamatot. Ezt a döntést élesen bírálta augusztus 27-én a miniszterelnök, Ali Larayedh. „A kormány nem gondolja azt, hogy a Közgyűlés felfüggesztése hozzájárulna a párbeszéd felgyorsításához, ami késlelteti a kitűzött menetrendet, különösen a törvények megszavazása tekintetében”. (huffpostmaghreb.com 2013.08.27.)

Egy brit közvélemény-kutató intézettől megrendelt közvélemény-kutatás eredménye szerint az En-Nahda csak 12%-os eredményt érte el az akkor még év végre tervezett parlamenti választáson. Ez a voksolási hajlandóság rendkívül mértékben nyugtalanította a párt legfelsőbb vezetését és Konzultatív Tanácsát, jobban, mint Mohamed Murszi hatalomból való elmozdításának esetleges tunéziai hatásai. A helyzetüket nehezítette az is, hogy egy diplomáciai forrás szerint Katar csökkentette a tunéziai kormánynak és az En-Nahdának nyújtott pénzügyi támogatást. (jeuneafrique.com 2013.07.23.)

Az ország közbiztonsági helyzete, valamint az erőszak erősödése továbbra is kulcskérdésnek bizonyult az ország jövője szempontjából. Ali Larayedh kormánya augusztus 27-én – sokak által régen várt – *döntő* lépésre szánta el magát: bejelentette, hogy az Anszár al-Sária mozgalmat a hónapok alatt gyűjtött bizonyítékok alapján ettől a naptól „terrorista szervezetnek” minősíti, „terroristának tekinti a szervezet minden tagját”, nemcsak a „titkos katonai szárnyát”, „betiltja mindenfajta tevékenységét”, „bünteti a szervezetnek nyújtott logisztikai és pénzügyi támogatást”. (huffpostmaghreb.com 2013.08.28.)

Sajtótájékoztatóján a kormányfő beszélt az ország biztonsági és politikai helyzetéről, valamint megindokolta kormánya döntését. Az Anszár al-Sária követte el Chokri Belaïd és Mohamed Brahmī elleni politikai gyilkosságokat, illetve több támadást hajtott végre a fővárostól dél-nyugatra található Kasserine nevű város és az algériai határ között húzódó Chaambi hegységben a hadsereg alakulatai ellen. Felelősség terheli titkos fegyverkereskedelem és fegyverek felhalmozása miatt is, és

közvetlen kapcsolatban áll nemzetközi terrorista szervezetekkel, különösen az AQMI-val (Al Qaida au Maghreb islamique).

A miniszterelnök szólt arról is, hogy kormánya addig nem mond le, amíg az alkotmányozó nemzetgyűlés nem szavazza meg az új alkotmányt, azaz nem zárul le az átmeneti periódus. Ugyancsak élesen bírálta a folytatódó tüntetéseket és ülősztrájkokat, melyeket nem tekint demokratikus módszereknek. „Demokráciákban az emberek azért tüntetnek, hogy társadalmi és gazdasági követelések megvalósítását kérik a kormánytól, de a tiltakozások semmiképpen sem lehetnek politikai jellegűek és a tiltakozók nem követelhetik a kormány távozását”. (huffpostmaghreb.com 2013.08.27.)

< A Chaambi hegység

Itt utalnom kell a Chaambi hegységben meghúzódó *terroristákra*, akiknek 260 barlang nyújt biztos menedéket. A tisztogatási műveletekbe kezdő tunéziai hadsereg egységei ellen a Maliból vagy Szíriából visszatért tunéziai, az AQMI-hoz közel álló algériai és líbiai terroristák számos támadást hajtottak végre 2012 decemberétől kezdve, amikor megölték a járőröző Nemzeti Gárda egyik katonáját. A hatóságok ekkor ébredtek rá, hogy a hegység terroristák búvóhelye. A tisztogatási hadműveletek komoly veszteségeket okoztak a biztonsági erőknek, akiknek csupán néhány terroristát sikerült kézre keríteni, de nem sikerült felszámolni a terrorista tűzfészket. 2013. áprilisban kudarcot vallott a tunéziai hadsereg nagyszabású tisztogatási hadművelete, amit kénytelenek voltak leállítani a terroristák által elhelyezett *taposóaknák* miatt. Július 29-én az ország a terrorista borzalom egy nagyon súlyos esetével szembesült: nyolc elitkatonára *megcsónkított* holttestét találták meg egy hegyi ösvényen. Egy tunéziai katonai forrás szerint, ez a barbár tett rámutat arra, hogy a terroristák taktikát váltottak. „Eddig többnyire védekeztek, mostantól kezdve teljesen nyilvánvaló módon a támadásra helyezik a hangsúlyt.” Augusztus 1-ére virradó éjszaka a hadsereg, a nemzeti gárda, az anti-terrorista erők és a speciális erők 5000 fegyverese részvételével és könnyű páncélos járművek kíséretében együttes támadást indítottak a terroristák ellen. A támadást még a légierő gépei is segítették, nem sok sikerrel. (jeuneafrique.com 2013.08.07.) Mindenesetre a kormány döntése, hogy „terrorista szervezetnek” minősítette az Anszár al-Sáriát, jó hatással volt a politikai élet szereplőire és a társadalomra, s lassan folytatódott a munka az alkotmányozó nemzetgyűlésben is.

Az új alkotmány megszületése és a rendkívüli állapot feloldása

2014. január 27-én az államfő, Moncef Marzouki, a távozó miniszterelnök, Ali Larayedh és az Alkotmányozó Nemzetgyűlés elnöke, Ben Jaafar ünnepélyes keretek között aláírta az új alkotmányt, melyet a képviselők előző éjszaka – a végszavazás hetek óta tartó ismételt halasztása és több mint három évvel az arab tavaszt elindító forradalom után – óriási többséggel (200 igen, 12 nem, 4 tartózkodás) megszavaztak. A két évig sokszor egymásra acsarkodó alkotmányozó képviselők együtt énekeltek a nemzeti himnuszt, önfeledten lengették a tunéziai zászlót és ujjjaikból V betűt

formálva a „konszenzusos demokrácia” győzelmét ünnepelték. Eredetileg ennek az ünnepélyes aktusnak 2012. október 23-án kellett volna bekövetkeznie, de mint már korábban is érzékeltettem, az új alaptörvény « nehéz szüléssel » jött a világra. A késedelmet az iszlamista parlamenti többség és a többnyire laikus ellenzék közötti mély bizalmatlanság és egyet nem értés, politikai gyilkosságok, országszerte kirobbant társadalmi tiltakozások, az alkotmányozás felfüggesztése stb. magyarázzák. „*Ez az alkotmány minden tunéziai férfi és nő alkotmánya, megőrzi vívmányainkat és lerakja egy demokratikus állam alapjait*” – jelentette ki Ben Jaafar az alkotmányozó nemzetgyűlés elnöke. (Le Monde, 2014.01.26.)

A „férfi és női állampolgárok törvény előtti egyenlőségét, a választott testületekben a férfiak és nők egyenlő arányú képviselését” deklaráló alkotmány (20. cikk) elfogadását azonnal üdvözölte Ban Ki-Mun, ENSZ főtitkár is, aki ezt egy „történelmi lépésnek” nevezte, s az országról úgy vélekedett, mint lehetséges „modellről reformokra törekvő más népek számára”. (lemonde.fr. 2014.01.27.) François Hollande, francia köztársasági elnök az új alkotmány elfogadása alkalmából február 7-én érkezett Tuniszba. Az alkotmányozó nemzetgyűlés tagjai előtt kijelentette: „Azért jöttem, hogy üdvözljem az új alkotmányt, amely [...] példaként szolgálhat más országok számára.” „Megerősíti azt, amit júliusban mondtam: az *iszlám összeegyeztethető a demokráciával.*” [kiemelés: Cs.S.] Ezzel az első, hivatalos látogatására utalt vissza, amely 2013. júliusban volt, amikor a demokratikus átmenet folyamatának bátorítására érkezett, de akkor még „súlyos fenyegetések neheztedek az országra.” „Tunézia nem kivétel, hanem példa. Önök a reményt testesítik meg az arab világban, de még azon kívül is.” „Tisztában vagyok azokkal a kihívásokkal, amelyek várnak még önökre”, s ennek kapcsán a *választójogi törvény* elfogadását emelte ki, amely szükséges ahhoz, hogy 2014-ben választásokat lehessen tartani. (jeuneafrique.com. 2014.02.07.) A választások megszervezésének feladata a január 19-én megalakult szakértői kormány feladata lesz. Ebben a kormányban csupán a belügyminiszter, Lofti Ben Jeddou maradt meg a távozó kormányból.

Néhány nappal az alkotmány végső szövegének megszavazása előtt Rasíd Gannúsi interjút adott a francia Le Monde című újságnak, s magyarázatot adott arra, hogy az En-Nadha miért adta fel a kormányzást, amelyben 2011. október óta döntő szerepe volt. Az iszlamista párt elnöke kifejtette, hogy *nem akartak* még a kezdeti kétharmados többségük birtokában sem egyedül, az *ellenzék nélkül alkotmányozni*, mert az végletesen megosztotta volna a társadalmat. A politikai gyilkosságok és a szociális nehézségek következményeként előállt egy olyan helyzet, amikor jelenlétük zavarta az alkotmányozás folyamatát, az ellenzék viszont bojkottálta az alkotmányozást. „Választanunk kellett: vagy sikerre visszük a demokratikus folyamatot, vagy kormányon maradunk. A kormányt saját akaratunkból hagytuk el, erkölcsi döntés alapján. Október 5-én aláírtunk egy, ebben az irányban mutató úttervet, de nem volt könnyű. A döntést – néhány testvéremmel együtt – saját felelősségemre hoztam meg. Nem választást veszítettünk, hanem áldozatot hoztunk az ország érdekében, hogy a demokratikus folyamat sikeres legyen. Ma egy általános megkönnyebbülés a jellemző, mi is része vagyunk az országnak és mi is megkönnyebbültünk”. (lemonde.fr 2014. 01. 14.)

Az interjúban kitért az alkotmányra is, amely büszkévé teszi őt: „Láttuk, hogy a sária bevezetése ártana az alkotmánynak, mivel a szó maga nem rendelkezik világos jelentéssel a fejekben és egy alkotmány csak olyan dolgot tartalmazhat, ami világos és mindenki számára elfogadható. Nem akartuk, hogy ez a szöveg megossza az embereket, azt viszont akartuk, hogy a muzulmánok azt érezzék, hogy az egész világra nyitott világban élnek. Erre törekszenek a tunéziai reformista iszlamisták a XIX. század óta. Ha e modell sikere engedményeket követel, teszünk engedményeket, mint ahogyan akkor is tettünk, amikor feladtuk a kormányzást. [...] Mi büszkék vagyunk erre az alkotmányra, ami összekapcsolja a mérsékelt iszlámot és az egyetemes értékeket, és amely tükrözi a mérsékelt iszlám gyökerű párt, az En-Nahda, a CPR és az Ettakatol, két mérsékelt laikus párt között létrejött koalíciót. Ez jelenti a tunéziai modellt”. (lemonde.fr 2014.01.14.)

És ahogy *konszenzussal* jött létre az alkotmány, konszenzussal állt fel a szakértői kormány is: „Ez egy új helyzet, egy konszenzussal létrehozott szakértői kormánnyal, melynek a feladata, hogy a következő választásokig irányítsa az országot. Ez a kormány rendelkezni fog minden hatalommal és támogatni fogják azok az erők, amelyek eddig kormányon voltak, de támogatni fogja az ellenzék is. Ez a kormány egyik felet sem képviseli. (lemonde. fr 2014. 01.14.) Nem tartotta kizártnak, hogy *néhány arab ország* elégedetlen a Tunéziában történetekkel és tart a „demokrácia fertőző erejétől”, de ők jó kapcsolatokra törekszenek minden arab országgal. Tudják, hogy Tunézia egy kis ország és ismerik a határaitak.

„A hálóját a demokrácia testén szövögető gyilkos pók”

A szakértői kormány jól kezdte a működését. Szinte napra pontosan egy évvel Chokri Belaïd meggyilkolása után egy anti-terrorista akció keretében a biztonsági erők Tunisz egyik külvárosában agyonlőtték egy fegyverest, aki „a mártír Chokri Belaïd ellen elkövetett politikai gyilkosság végrehajtója volt” – jelentette be február 4-én a belügyminiszter, Lofti Ben Jeddou. A belügyminiszter azt is elmondta, hogy a biztonsági erőknek egy jól védett ház több órás tűzharcban történt elfoglalása során sikerült hét „nagyon felfegyverzett” terroristát megsemmisíteni. „Nem akar-

tuk meggyilkolni őket, megadásra szólítottuk fel őket. [De] mindegyiknél automata fegyver, kézigránátok és robbanó övek voltak”. (lemonde.fr 2014.02.04.)

A közbiztonság érzékelhetően javult az országban, s ezért a köztársasági elnök 2014. március 5-én bejelentette, hogy feloldja a 2011. januári forradalom óta érvényben lévő rendkívüli állapotot. „A rendkívüli állapot feloldása azonban nem korlátozza a törvény alkalmazásával megbízott biztonsági szolgálatok kapacitását és nem akadályozza meg a fegyveres erők bevetését szükség esetén, semmilyen módosítással nem jár az országban hatályos törvények és rendelkezések alkalmazásában, beleértve azokat, amelyek a katonai műveleti és a határ menti övezetekre vonatkoznak” – tartalmazta az elnöki palota közleménye. (lemonde.fr 2014.03.06.)

További fontos előrelépés volt, hogy május 1-én megszületett az új választójogi törvény is, bár a választások időpontját még nem tűzték ki.

Május 27-ről 28-ára virradó éjszaka azonban kiderült, hogy a tunéziai forradalom után megjelent terrorizmus még mindig nem pusztán egy szomorú emlék a kollektív képzetben. A Chaambi hegységéből – szemtanúk szerint – egy furgonon álarcban érkező, mintegy tíz főből álló terrorista csoport megtámadta a már többször halálos fenyegetéseket kapó Lofti Ben Jeddou belügyminiszter Kassarine-ben található házát. A támadók az épületet biztosító négy fiatal rendőrt megölték, kettőt pedig megsebesítettek. Másnap reggel a fővárosból a házához érkező belügyminiszter kijelentette: a támadás „az anti-terrorista harc során elért sorozatos sikerek miatti bosszúállás.”

Mehdi Taje a terrorizmus geopolitikus szakértője úgy véli, hogy a terrorista cselekmények száma emelkedni fog Tunéziában, mert „Mehdi Jomaa hatalomra kerülése óta a terrorizmus elleni harc prioritást kapott, de a póknak volt ideje szövögetni a hálóját.” (lefigaro.fr 2014.05.29.)

Vajon gyilkos szúrásaival megmérgezi az „iszlám demokráciát”? ☀

Jegyzetek

- 1 *Afrika Tanulmányok*, 2011. (V. évf.) 4. szám, 5-19. o.
- 2 A szaúdi monarchiát kissé lekötötték a csaknem kilencven éves I. Abdullah királyhoz kapcsolódó trónörökösödési számítások és játszmák, hiszen két kijelölt trónörökös is elhunyt rövid időn belül.
- 3 A kitűnő manőverező képességgel és kitűnő nyugati, főleg francia kapcsolatokkal rendelkező katarai miniszterelnök az egyik legfőbb „szülőatyja” volt az ENSZ BT 1973. sz. határozatának, amely felhatalmazást adott a NATO-nak, hogy vadászgépei berepüljenek a líbiai légtérbe.
- 4 Annál is inkább, mert Abdullah királynak is volt egy régi személyes elszámolni valója Kadhafival. A líbiai vezetőt azzal gyanúsították, hogy szerepe volt a még trónörökös herceg ellen 2003-ban megkísérelt merényletben. Másfelől 2009. márciusban Kadhafit a britek és az amerikaiak „bábfigurájának” nevezte a szaúdi királyt arab vezető társai előtt.
- 5 Emellett speciális erői líbiai lázadókat képeztek ki, majd irányították őket 2011. augusztus végén Kadhafit erődítményszerű főhadiszállása, a Bab al-Azizia ostroma során. Az al Jazira forgatócsoportja elsőként érkezett Bengáziba, a líbiai lázadás hídfőállítására, majd folyamatos ozmózisban élt a lázadókkal.
- 6 Katar a 2000-es évek végén még jó kapcsolatokat ápolt Szíriával, miként Nicolas Sarkozy francia elnök, Hamad Ben Khalifa Al-Thani emír jó barátja. Néhány hónappal korábban a

katariak kívánságának megfelelően, a palesztin iszlamista mozgalom, a Hamasz vezetője, Khaled Meshal is szakított egykori jótevőjével, a szír elnökkel, és Damaszkusz helyett Doha vendégszeretét élvezte.

- 7 Egy fegyverszállítási útvonal jött létre Törökországon keresztül. A szállítmányok Dohából indultak és felgyorsultak, amikor a lázadók júliusban betörték Aleppóba. A dohai stratégiák felfogása szerint Aleppo a szír Benghazi lett volna, ugródeszka a végső győzelem felé, azaz az Aszad rezsim bukásához. Azt viszont Irán és Oroszország határozottan gátolta.
- 8 Korábban Afganisztánban tett csodát, amikor a szovjetellenes „szent háború” idején töltött be közvetítő szerepet: sikerült egy nevezőre hoznia a radikális iszlámot, az olajdollárt, a CIA-t és a vállról indítható Stinger rakétákat. Miért ne tehetné ezt meg Szíriában is, amely egy újabb nagyszabású geopolitikai konfrontáció színtere volt. Főként a szunniták lázadtak, akik többségben, de – szerintük – marginális helyzetben vannak a rezsimet kézben tartó kisebbségi alavitákhoz képest, akik a szízmus egyik változatát képviselik.
- 9 Többek között életét veszítette a védelmi miniszter, Aszad sógora, és a nemzetbiztonsági szolgálat vezetője.
- 10 Az egyezmény aláírása érdekében, az iráni őszinteséget kétségbe vonó Franciaország számára bizonyos engedelményeket kellett tenni és figyelmen kívül hagyták Benjámint Netanjahu, izraeli miniszterelnök erős fenntartásait, aki az egyezményben egy valódi csapdát látott.
- 11 2012. március 8-án például, a nemzetközi nőnapon, rengeteg anti-iszlamista ember vonult az utcára, hogy megvédje polgártársait, hogy tiltakozzon az országban tapasztalható erőszakos akciók ellen, hogy visszautasítsa, hogy a jövő alkotmányába bekerüljön a sáría, mint iszlám jogforrás és védje a nők jogait és az egyenjogúságukat az ország függetlensége óta garantáló törvényt. Néhány nappal később Tuniszban, a Bourgiba sugárúton mintegy 4000 szalafista válaszolt nekik. Az agresszivitás kézzelfogható volt. Mindegyik tábor a másik határait tesztelte.
- 12 Viszont a felmérésből az is kiderült, hogy már egy harmadik, csendes tömb is artikulálta az érdekeit: ama állampolgároktól volt szó, akik nem csatlakoztak egyik táborhoz sem, egyetlen politikai párthoz sem. A megkérdezettek 48,8%-t képviselték. Azokról a tunéziai polgárokról volt szó, akik a 2011. január 14. után létrejött széleskörű politikai mezőnyben sem szavazókat nem akartak elcsábítani, sem senkit nem akartak meggyőzni. Azokról, akiknek csak egy dolog járt a fejükben: jólétük biztosítása a megbékült Tunéziában, amely perspektívát, munkát, fejlődést biztosít a gyermekeiknek, javítja pénzük vásárlóértékét, ami sokat veszített az árak elszabadulásával, és megszűnteti a parttalan vitát a tunéziai identitásról. Őket már nem érdekli a múlt, sem az, hogy „ki mit csinált”? Ben Ali uralma alatt, sem a politikai vezető szerepről folytatott viták. Azt akarják, hogy a jövőről, tervekről, a világban elfoglalt helyükről beszéljenek nekik, arról, amiből felélülhet a holnap Tunéziája. Már nem viselik el a „süketek párbeszédét” és a mindkét oldalról származó provokációkat. De ezen a harmadik, általuk megtestesített és képviselt Tunéziáról, nemigen vett tudomást a másik két tömb. 2012-ben nagy kérdés volt, hogy még meddig? (jeuneafrique.com 2012.03.28.)
- 13 Egyes egyetemi campusokon rátámadtak azokra az egyetemista lányokra, akik nem hordanak fejkendőt. Megakadályoztak vagy megzavartak kulturális megmozdulásokat, hatalmas tömegeket hívtak imára a főváros különböző helyeire, ahonnan messze hallatszott az üvöltözésük: „Halál a zsidókra!” Csoportjaikban szívesen öltöttek magukra katonai ruhákat, tudatosan utalva a brutálisabb harci formákra.

Források

- Le «grand jeu» de l'Arabie saoudite pour étouffer les « printemps arabes ». 2014.01.13. www.lemonde.fr/libye/article/2014/01/13/le-grand-jeu-de-riyad-pour-etouffer-les-printemps-arabes_4346993_1496980.html Letöltés: 2014.01.19.

- Les trois Tunisie. 2012.03.28. <http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2672p006-007.xm10/tunisie-islamisme-censure-democratiques-trois-tunisie.html> Letöltés:2014.05.16.
- Ces islamistes qui disent non à la charia. Le Monde, 2012.03.27.
- Tunisie - Qui sont les salafistes? 2012.03.19. www.slateafrique.com/84339/tunisie-qui-sont-les-salafistes-ennahda Letöltés: 2013.05.21.
- Enquête sur la radicalisation des salafistes tunisiens 2012.03. 20. www.lemonde.fr/tunisie/article/2012/03/20/la-tentation-radical-des-salafistes-tunisiens_1672645_1466522.html Letöltés:2014.04.16.
- Ennahda a engagé des discussions avec les salafistes 2012.04.02. <http://plus.lefigaro.fr/article/ennahda-a-engage-des-discussions-avec-les-salafistes-20120402-864763/> Letöltés: 2014.03.03.
- Ayman Al-Zaouahiri appelle les Tunisiens à défendre la charia, Le Monde, 2012.06.11.
- Rached Ghannouchi appelle les Tunisiens à descendre dans la rue „pour défendre la révolution” 2012.06.13. www.lemonde.fr/tunisie/article/2012/06/13/le-chef-du-parti-ennahda-appelle-les-tunisiens-a-descendre-dans-la-rue_1717861_1466522.html Letöltés:2014.03.03.
- Qui a attaqué l’ambassade américaine en Tunisie? 2012.09.20. www.kapitalis.com/tribune/11846-qui-a-attaque-lambassade-americaine-en-tunisie.html Letöltés: 2014.04.03.
- Abou Iyadh a été capturé puis relâché en Libye 2014.01.13. www.shemsfm.net/fr/actualite/abou-iyadh-a-ete-capture-puis-releche-en-libye-700052 Letöltés: 2014.01.15.
- Assassinat de Lotfi Nagdh: Huit personnes arrêtées 2012.11.05. www.tunisiefocus.com/politique/26528-26528/ Letöltés: 2014.04.15.
- Tunisie: Un député d’Ennahda rend hommage aux assassins de Lofti Nagdh 2013.01.31. www.kapitalis.com/politique/14212-tunisie-un-depute-d-ennahda-rend-hommage-aux-assassins-de-lofti-naqdh.html Letöltés: 2013. 02.05.
- L’opposant tunisien Chokri Belaïd assassiné par balles devant son domicile 2013.02.06. www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20130206092928/tunisie-tunis-ennahda-beji-caid-essebsil-opposant-tunisien-chokri-belaïd-assassine-par-balles-devant-son-domicile.html Letöltés: 2013.02.09.
- Assassinat de Chokri Belaïd: transition bloquée et émotion populaire en Tunisie 2013. 02.06. <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20130206172531/tunisie-tunis-anc-ennahda-assassinat-de-chokri-belaïd-transition-bloquée-et-emotion-populaire-en-tunisie.html> Letöltés: 2013.02.09.
- Comment le pire est arrivé en Tunisie 2013.02.07. www.slateafrique.com/103091/chokri-belaïd-assassinat-tunisie Letöltés: 2013.02. 12.
- Après le meurtre de Mohamed Brahmi, la Tunisie se soulève 2013. 08.01. <http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2742p016.xm10/anc-ennahda-extremistes-salafistes-tunisie-apres-le-meurtre-de-mohamed-brahmi-la-tunisie-se-souleve.html> Letöltés: 2014.03.08.
- Ali Larayedh: Ansar Al-Charia est officiellement classée en tant qu’organisation terroriste 2013.08.27. www.huffpostmaghreb.com/2013/08/27/ali-larayedh-ansar-charia_n_3821878.html Letöltés: 2013.09.01.
- Tunisie: pourquoi Ennahdha s’inquiète? 2013. 07.23. <http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2741p008.xm14/tunisie-qatar-sondage-ennahda-islamisme-tunisie-pourquoi-ennahda-s-inquiete.html> Letöltés: 2013. 07.25.
- Retour sur les deux années d’Ansar Al Charia en Tunisie 2013.08.28. www.huffpostmaghreb.com/2013/08/28/activite-ansar-charia-tunisie_n_3831041.html Letöltés: 2013.09.01.
- Tunisie: la mosaïque jihadiste du mont Chaambi 2013. 08.07. <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20130806165413/tunisie/islamistes-terrorisme-aqmitunisie-la-mosaïque-jihadiste-du-mont-chaambi.html> Letöltés:14.03.05.
- En Tunisie, la nouvelle Constitution adoptée, Le Monde 2014. 01.26.

- Libertés, droits des femmes: les avancées de la Constitution tunisienne 2014.01.27. www.lemonde.fr/tunisie/article/2014/01/27/des-avancees-majeurs-dans-la-constitution-tunisienne_4354973_1466522.html Letöltés: 2014.01.29.
- François Hollande à Tunis: „L’islam est compatible avec la démocratie” 2014.02.07. <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20140207125444/tunise-islam-democratie-abdelmalek-sellal-constitution-tunisienne-francois-hollande-a-tunis-l-islam-est-compatible-avec-la-democratie.html> Letöltés : 2014.02.08.
- Rached Ghannouchi: « Ennahda a quitté le pouvoir par choix éthique » 2014.01.14. www.lemonde.fr/tunisie/article/2014/01/14/rached-ghannouchi-nous-avons-quitte-le-pouvoir-par-choix-ethique_43447544_1466522.html Letöltés: 2014. 01.16.
- En Tunisie, l’assassin présumé de l’opposant Chokri Belaïd tué 2014. 02.04. www.lemonde.fr/tunisie/article/2014/02/04/en-tunisie-l-assassin-presume-de-l-opposant-chokri-belaïd-tue_4360200_1466522.html Letöltés: 2014. 02.05.
- Tunisie: levée de l’état d’urgence en vigueur depuis 2011 2014.03.06. www.lemonde.fr/tunisie/article/2014/03/06/tunisie-levee-de-l-etat-d-urgence-en-vigueur-depuis-2011_4378873_1466522.html Letöltés: 2014.03.06.
- La maison du ministre de l’Intérieur tunisien attaquée 2014. 05. 29. www.lefigaro.fr/international/2014/05/29/01003-20140529ARTFIG00170-la-maison-du-ministre-de-l-interieur-tunisienne-attaquee.php Letöltés: 2014.05.29.

Fizessen elő most
az Afrika Tanulmányok folyóirat
2014-es évfolyamára

megjelenés

mindössze **2490** Ft-ért

Az ár tartalmazza a postaköltséget is.

Bővebb információ és előfizetés:

Email: elofizetes@publikon.hu

Tel.: 06-72/522-624

IDResearch Kutatási és Képzési Kft.
www.afrikatanulmanyok.hu

English Abstract

Tunisia: the constitutional consensus of “Islamist” and “secular” political powers The most democratic constitution of the Arab world

In 2011 in my study entitled “Tunisia: secular dictatorship, free elections and Islamic democracy” I analysed the fall of the dictator, Ben Ali, the result of constitutional national elections, and the programme of the winning party En-Nahda (the making of the new constitution, the “Arab-Islamic identity” and the “Islamic democracy”).

In the present paper, first, I outline how the “Arab spring” unfolded from the Tunisian “Jasmin revolution”, and what consequences it had in Egypt, Yemen, Bahrein, Libya and Syria. I also look at how the desire for freedom of Arab nations and communions has gradually become subordinated to a vast and complex geopolitical, geo-religious game, which meant the end of the “Arab spring”, with the exception of Tunisia.

Following this, I analyse the political events that have taken place in Tunisia since the above-mentioned article was published. I look at what steps the different actors have taken in order to advance – or on the contrary, to hinder the democratic transition, and the kind of difficulties the elaboration of the constitution caused, which was adopted in January 2014. What were the consequences of the gradual radicalisation of the Jihadist branch of Salafism and the emergence of terrorist groups in the mountains near the Algerian border? How did the political murders in 2013, the victims of which were members of the opposition, put the functioning of institutions to a test? Why did the Islamist En-Nahda and two smaller left wing governing parties hand over the governance to a expert government?

With the consensus of the Islamist and secular powers a new constitution has been created, in which sharia is not the source of law. It declares gender equality before the law, and it is the most democratic constitution of the Arab world. Among others, Ban Ki-moon, Secretary General of the UN, and François Hollande, President of the Republic of France, have welcomed this constitution. In his speech in front of members of the Tunisian constituent assembly, the French president emphasized that the new constitution proves that Islam and democracy are compatible. The new constitution, just like Tunisia, can serve as an example to the Arab world, and beyond. The democratic transition will most probably end with the elections this autumn. However, one of the Tunisian geopolitical experts on terrorism is on the opinion that the number of terrorist attacks will increase in the country because the fight against terrorism has become priority, and it has been successful since the expert government took over. This is proven by the terrorist attack on the house of the interior minister on the night of 28 May 2014. Interior minister, Lofti Ben Jeddou says that this attack was “a revenge due to the series of success in the fight against terrorism”.

A szerzőről

Ny. egyetemi tanár
Budapesti Corvinus Egyetem
Társadalomtudományi Kar

About the Author

University professor, emeritus
Corvinus University of Budapest
Faculty of Social Sciences

sandor.csizmadia@gmail.com

SZOMÁLIA

ÁLLAMI ÖSSZEOMLÁS ÉS KONSZOLIDÁCIÓS KÍSÉRLETEK AFRIKA SZARVÁN

MARSAI VIKTOR – HETTYEY ANDRÁS

Szomália kapcsán mindenki hozzászólt a rossz hírekhez. Háború, kalózkodás, merényletek, robbantás, államkudarc, lázadók, iszlamisták, a „Nyugat” csődje – ezek azok a fogalmak, amelyeket a legtöbben ehhez a kelet-afrikai országhoz kapcsolnak.

De melyek azok az okok, amelyek ide vezettek, és hogyan élnek az emberek Afrika Szarván? Két fiatal kutató, Marsai Viktor és Hettyey András ezekre a kérdésekre igyekeznek választ találni ebben a kötetben. A könyv elsősorban a közelmúltra fókuszál, arra az 1991 óta eltelt mintegy húsz esztendőre, amelynek során Szomáliában nem létezett hatékony központi kormányzat. Az államkudarc éveiben politikusok mellett (és gyakran helyett) hadurak, lázadók, kalózkodók, mérsékelt iszlamisták és radikális terroristák vették át a főszerepet, de az események háttérében felsejlenek a saját érdekeik mentén politizáló környező országok, a sokáig elhibázott stratégiát követő Amerikai Egyesült Államok, az Európai Unió, és a jó szándékú, de hatástalan ENSZ is. A kötet a nehézségek ellenére óvatosan optimista az utóbbi két év fejleményeit látva, különösen az új szomáliai kormánnyal kapcsolatban, amelynek jó esélye van e tragikus sorsú ország stabilizálására.

A kötet célja, hogy a magyar olvasó egy olyan tudományos igényű ismeretterjesztő munkát kapjon a kezébe, amelynek segítségével egy átfogóbb, teljesebb képet kaphat az Afrika Szarván zajló eseményekről.

A KE-FAB TITKOS TÁRSASÁGA (NEM HAGYOMÁNYOS HAGYOMÁNYŐRZÉS)

TURÓCZI ILDIKÓ

„Akkor érz hozzá, ha visszajössz halálom óráján.”
„A csend. Ez, ami változott. Ezelőtt csendben ültünk,
most mindenki zajong, így nem hallani a szellemek hangját.”

Agatha Ndum A.Mussa Ntong

Északnyugat-Kamerun törzsi királyságában, Esuban vagyunk. Egy olyan közösségben, ahol a törzsi hagyományok, társaságok, hiedelmek és hitek, bár jelen vannak a mindennapokban, és szerepüket megőrizték a kereszténység tér- és hithódítása ideje alatt is, most halványulni látszanak.

A törzs létét, identitását meghatározó rítusok, titkokat őrző szakrális helyek (lásd: törzsi királyok, Fonok, temetkezési helye, a bambuszház, meddőséget kúráló kigyóház, stb.) szimbólumai vannak eltűnőben, a Vének által is feledőben.

Ha Esut ellenség támadja – tartja a hagyomány – a Ke-fab asszonyai meztenre vetkőznek, és egymás mellé, a támadók útjába ülnek, hangot nem hallatnak, rendkívüli tulajdonságaik révén a szellemvilággal kommunikálnak, a nagy ősök szellemeinek segítségét kérik. A szájhagyomány szerint a beavatott asszonyok spirituális ereje, ennek kisugárzása, nem egyszer vette elejét venni törzsi háborúknak, villongásoknak.

Mi a Ke-fab?

A Ke-fab (Ufab) Esu asszonyainak titkos spirituális társasága. Tagja lehet az, aki eleget téve a feltételeknek (legyen a törzs szülöttje, törzsön belül házasodjék és szüljön legalább egy gyermeket) beavatását kéri, de tag lehet felkérés vagy utódlás révén is. A beavatás rítusa minden esetben azonos.

A Ke-fab asszonyai bölcsességükről és szellemi erejükről híresek. Többnyire idősek, legfiatalabb tagjuk is több mint hatvan éves, bár években kifejezett életkorról nehéz beszélni Esuban, ahol az életkort nem tekintették/nem tekintik fontos tényezőnek az ember életében, a születés dátumát sem rögzíti írás vagy emlékezet. A társaság száz év körüli elnöke, tiszta észjárása és bölcs tanácsai miatt általános tiszteletnek örvend. Hosszú élete, szellemi ereje és bölcsessége olyan adomány, ami keveseknek adatik meg, és istenek áldását, védnökségét jelenti; a nagy ősök szel-

lemei közvetítenek általa – tartja nem csupán a köznép, de Esu Fonja is, aki gyakran kéreti palotájába, hogy döntéseit véleményeztesse, nehéz helyzetekben tanácsát kérje.

Agatha Ndum sokadik feleségként került a férje udvarába. Erős, munkára termett, vidám és okos teremtés volt, feleségként a legfiatalabb. Jellembeli jó tulajdonságai miatt férje első felesége, aki a Ke-fab tagja volt, halála előtt utódjának választotta és beavatását kérte a társaságtól. A beavatás megtörtént, Agatha Ndum a bölcs döntéseiről híres férfiú, A-Mussa Ntong nevét választotta. A névváltás fontos volt, mert a beavatás egy új küldetés kezdetét jelentette, egy új életformáét, valamint új tulajdonságok, erények megszerzésének és elsajátításának igényét, óhaját is.

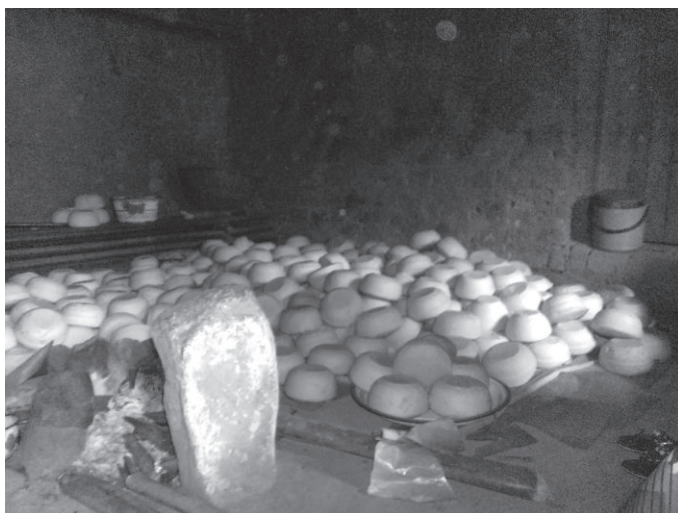
„A Ke-fab (Ufab) Esu asszonyainak titkos spirituális társasága. Tagja lehet az, aki eleget téve a feltételeknek (legyen a törzs szülőttje, törzsen belül házasodjék és szüljön legalább egy gyermeket) beavatását kéri, de tag lehet felkérés vagy utódlás révén is. A beavatás rítusa minden esetben azonos.”

A beavatás

A titkos társaságokba való kétlépcsős beavatás jelentős anyagi háttérrel feltételez a beavatásra váró személytől. Az előkészületekben mind az asszony, mind a férj családja részt vesz.

Első körben (Kesamih) a beavatandó asszony anyja (vagy más anyai ági női rokon) felkeresi a társaság elnökét, jelzi a szándékot, és ha ez elfogadtatik, akkor az anyai ági rokon asszonyok összeadakoznak, gyűjtenek egy nagy kosár kukoricát. Amikor a kosár megtelik, férje rokon-asszonyai érkeznek, bizonyítják, hogy a kosár tele van, örvendeznek neki, énekekkel-táncokkal körbejárják a települést, ezzel tudatva az örömhírt, hogy a Ke-fab társasága új taggal szaporodik. Ez már a beavatási ceremónia kezdetét jelenti. A beavatandónak megmutatják azt a Ke-fab házat, ahol majd sor kerül a beavatásra (ez lehet bármelyik tag lakóháza), és eldöntik az esemény napját. A beavatandót a továbbiakban is anyai asszonytársai segítik, az összegyűjtött kukoricából fufu-cipókat és kukoricásört főznek, a cipókat a ház földjére helyezett banánfa-levelekre rakják, egusi-levest (darált tökmag alapú, krémes állagú étel), paradicsommártásos vadhúst készítenek. A Ke-fab társaság erre kijelölt tagja a néhány órányira levő bozótba vándorol, hogy a beavatáshoz szükséges füveket összegyűjtse. A pálmabor beszerzése a férj dolga.

A beavatás rítusa a következőképpen zajlik: bár az eseményre összegyűlnek mind az asszony, mind a férj családjának asszonyai, a beavatás szertartásán csak a társaság tagjai vehetnek részt. A beavatandó félig meztelenül, mezítláb, behunyt szemmel áll a beavató előtt, elfogadja, megrágja és lenyeli az összegyűjtött füvekből készült félnyers főzetet, meghallgatja a varázsigés ráolvasást, majd a beavató titkos-szent tárgyval érinti testének több részét. A pálmaborból egy calabash-nyi (tökből készült ivó-alkalmatosság) adagot előbb a földre, aztán a beavatott kezére

▲ *Fu-fu cipók, előtérben a háromköves tűzhely, amelynek negyedik köve a mesterkő (jelentős eseményekkor használt óriásüst elhelyezésére szolgál) - A szerző felvételei.*

loccsantanak, majd a calabash-t újból megmerítik, a beavató asszonynak nyújtják, aki kortyol belőle, majd az edényt a beavatottnak adja, hogy tartalmát kiigya, ezáltal befejezván a beavatás első felvonását. Ezt követően az összegyűlteket esznek-isznak, majd a megmaradt fufu-cipókat és sört a férj családjának asszonyai egymás között elosztják és hazaviszik. Az előkészületekben, majd a beavatás örömnéplésében gyakran a környék idős, tapasztalt tagjai is részt vesznek. Minél több étel-ital kerül terítékre, minél többet fogyasztanak a jelenlevők, annál „erősebb” a beavatandó. Az erős jelző jelentése ebben az összefüggésben: munkára termett, támogató, jó családból származó, aki munkájával és családjá segítségével képes összegyűjteni egy nagy kosár kukoricát, tud annyi fufut készíteni, hogy mindenkinek jusson belőle, azaz képes nagy családot eltartani, sok gyereket felnevelni, tud jókat és finomakat főzni, amit mindenki élvezettel fogyaszt.

A társaság szerepe most csak a befogadásra való rábólintás: a beavatott még nem teljes jogú tag, még nem vehet részt a találkozásokon és beszélgetéseken, nem vehet részt a Ke-fab hagyományos táncában (Nchong), de közéről figyelheti azt.

A beavatás folytatása (Ufab) nagy anyagi áldozattal jár, a hozzávalókat (9 korsó pálmabor, annyi kukorica, amennyiből nagy adag fufut és sört lehet készíteni, több tíz liter palmaolaj, egy nagy disznó) néha hónapokig gyűjtik. Ezúttal meghívják a társaság összes tagját, akik hagyományos viseletben érkeznek a beavatás helyszínére; a beavatott személy új nevet választ vagy kap, ez lesz a Ke-fab neve, majd a meghívottak helyet foglalnak és megkezdődik az evés-ivás, ének, tánc. A tetemes mennyiségű, erre a célra szánt fufu-cipót, palmaolajat, sört vagy bort a tagok elosztják egymást közt; ha valamelyik tag betegség, öregség, mozgásképtelenség vagy bármilyen ok miatt nem tud eljönni, a neki járó részért küld valakit. Az esemény az

Agatha Ndum, fején az ágakból font Utsi Ke-Fab

egész közösségnek élmény, puska lövések dörrennek, a beavatott a társaság teljes jogú tagjává válik, találkozósaikon részt vehet, a későbbi eseményekre készített javakból egyenrangú társként részesülhet.

Agatha Ndum beavatási ünnepe két napig tartott. Jelen volt a Ke-fab összes tagja, a törzs bölcsei, a kiválasztott férfi, A-Mussa Ntong, akinek nevét fel szándékozott venni. Az első napon Agatha Ndum fején ágakból font koszorúval (Utsi Ke-fab) ment a jeles férfit a beavatás színhelyére invitálni, ennek szertartása belenyúlt az éjbe. Második nap földre terített vásznon, mezítláb sétált be az

Mama Table, a legidősebb anyakirálynő

ágakkal díszített, étellel-itallal telerakott házba, majd azt körbejárva, onnan kísértálva köszöntötte a jeles férfiút, akinek nevével együtt a tulajdonságait is felvette. És mert erős asszony volt ő, aki amellet (vagy talán amiatt), hogy az említett tulajdonságokkal rendelkezett, férjének kedvelt felesége is volt (a bor és hús beszerzése a férj feladata), évek múltán a meghívást megismételte.

A beavatott a föld szellemeinek áldását és védelmét élvezi, a társaság tagjai hosszú életet élnek, elméjük tisztaságát megőrzik, tanácsaikra hallgat a közösség, spirituális erejük rendkívüli. A szellem-erő mellett nem kevésbé fontosak a felvett név által kapott jellembeli jó és hasznos tulajdonságok, amikhez – a fentiekből következtethetően – közösségi erő, támogató, befogadókész háttér is társul.

Rendhagyó beavatás

A beavatás említett feltételeiből kiderül, hogy a társaság tagja nem lehet más törzsből való, és idegen törzsből való férje sem lehet. Agatha Ndum A-Mussa Ntong viszont engem választott utódjának a Ke-fab titkos női társaságában.

Megtisztelő óhaja meglepett. Szültem gyereket, de nem vagyok törzsed tagja, férjet sem választottam Esuból magamnak; ha utódod leszek, ez nem mond ellent a hagyománynak? – kérdeztem nem kis kíváncsisággal.

Változnak az idők, válaszolta: a Ke-fab tagjai már nem ülnek csendben, amikor találkoznak, mindenki össze-vissza beszél, így nem is hallhatják a szellem-üzenetet,

A nagy eseményre összegyűlnek

a csend összetartó erejét sem érzékelhetik. A 42 tagból 24 maradt csak, titkokat alig van kire rábizni. Nem született itt, de sokat tettél a törzsemért. És vissza kell jönnöd, hogy halálom óráján itt legyél. A változást a fehér ember okozza, és az én népem azt hiszi, hogy jobb lesz neki, ha a fehér ember országának kultúrája szerint él. Az te fehér bőröd viszont nem okoz akadályt, mert elfogadtad a törzs szabályait, egészítette ki.

Az ECUDA-napokon (Esu Cultural and Development Association) szinte minden titkos társaság képviseltette magát, a Ke-fab tagok viszont nem táncolták el hagyományos táncukat. Mi ennek az oka? – kérdeztem.

Mert a Ke-fab táncát (Nchong) csak beavatottak láthatják, a többiekre balszerencsét hoz. Másrészt pedig a Ke-fab táncosok csak két alkalommal mutatják magukat: az új Fon beavatásakor, amikor az újonnan megválasztott királlyal végigtáncolják Esu összes hagyományos negyedét, és amikor Ke-fab tag szelleme távozik a földi világból.

Agatha Ndum szavait sokáig mérlegeltem, aztán a beavatás mellett döntöttem.

Sajátságos helyzetemből adódóan nem tehettem eleget a Ke-fab feltételeinek, ugyanebből az okból adódóan a beavatásom rítusa is eltért a hagyományostól.

Az alapanyagok beszerzésében (20 liter pálmabor, 5 liter pálmaolaj, 1 tál só, vadhús), a hagyományos ételek, italok elkészítésében Agatha Ndum asszony családjának asszonyai segítettek. Tőlük kaptam a fufuhoz szükséges kukoricát is. Mert a törzsi nyelvet nem érttem, az idős asszony hasonló korú lánya, aki szintén átesett a beavatás első szakaszán, velem tartott és tolmácsolta a teendőket. A házba behunyt szemmel, mezítláb léptem. A beavatást végző asszony előtt megálltam, ő pedig kezében a szent tárggyal, a kétágú fémharanggal, ősi kántálásba kezdett. Szájamba félnyers fükeveréket tettek, azt összerágtam, lenyeltem. Az inkantáció folytatódott, előbb az asszonnal szemben, majd neki háttal álltam, ő a kétágú fémharangot több helyen hozzám érintette, végezetül erős nyomást gyakorolt a derekamra velem, majd felszólított, hogy jobb lábbal teljes erőmből dobbantsak. Utána kinyithattam a szemem. Mit látsz itt? – kérdezte a kétágú fémharangra mutatva. Egy hiteles tárgy, válaszoltam törzsi nyelven. A beavatást végző asszony ekkor Agatha Ndum (a Ke-fab találkozásokkor használt) szent calabash-át megtöltötte pálmaborral, a bort a szellemeknek felkínálva, áldásukat kérve földre loccsantotta. A második calabashnyi bort Agatha Ndum-nak nyújtotta, aki, miután ivott belőle, a kezembe adta, hogy tartalmát kiigyam. Ez volt jelképe és bizonyítéka, nyomatéka annak, hogy általa, az ő családjához tartozva, értem felelősséget vállalva leszek a társaság tagja. Az elkészített ételből (egussi-leves, fufu, mártásos vadhús) kóstoltam, az ének és tánc elmaradt. Csak akkor érints, ha visszajössz! – mondta, amikor búcsúzáskor át akartam ölelni.

Beavatást követő gondolatok

Agatha Ndum A-Mussa Ntong döntése, hogy legyek utódja a Ke-fab titkos társaságában, több szinten ellentmond a hagyományok által diktált formai követelményeknek, látszólag sértve azokat.

^ Óriásxilofon

Fehér bőröm, másféle kultúrák csak azok után válhattak elfogadottá, miután részt vettem mindennapjaikban, szertartásaikon (gyógyító rítusok, temetések), érdeklődést mutattam hagyományaik iránt és önként vállaltam segítő munkát. Részenben a kölcsönös meg- és ráfigyelés eredményezte a tagsági felkérést, másrészt annak óhaja és feladata, hogy hagyományaikról írjak, majd írott formában megőrzésre visszajuttassam.

Rendhagyó beavatásomhoz a Ke-fab tagok beleegyezése és elfogadása kellett, a Fon jóváhagyására bár nem volt szükség, az eseményt, hagyományhagyó volta miatt vele tudatni kellett.

Az „erős asszony” jelzöt, bár tudomásom mindvégig nem volt róla, munkám és hagyománykutató tevékenységem miatt kaptam; a törzsi nyelv megtanulásának igyekezete, a kimerítő, meleg vagy éppen esős napok szívós viselése, a szomszédos törzsek meglátogatása, a hosszú és fárasztó gyaloglások, a külső, háromköves tűzhely használata, a körülmények (víz- és áramhiány) „természetes” elfogadása, a szobámban levő „állatvilággal” (egerek, csigák, gyíkok) való megbarátkozásom és nem utolsó sorban egy sürgősségi kórház megteremtése elismerésüket váltotta ki.

A beavatás, bár megtisztelő gesztus, van felelőssége: visszatérést feltételez, a beavatás második lépcsőjét, ősi hagyományok, szokások írott megőrzését. Ehhez kérte Esu-Föld isteneinek és szellemeinek áldását a Ke-fab.

Hogy mit jelent a titok, mitől titkos a társaság, mit jelent a szellemek üzenete, azt még nem tudom, csak sejtem; Agatha Ndum A-Mussa Ntong rendhagyó, de bölcs gondolata és szándéka, a Ke-fab létének és titkainak írott formában történő rögzítése, ezek egyike lehet. ☀

A szerzőről

orvos, önkéntes, író

About the Author

medical doctor (MD), volunteer, author

ituroczi@gmail.com

<http://kameruninaplo.wordpress.com>

English Abstract

The Ke-fab secret society (untraditional tradition)

In the Kingdom of North-West Region of Cameroon – Esu fondom – the most important women's secret society is called Ke-fab. The Ke-fab members are in possession of extraordinary spiritual power.

The field report presents not only the ways, conditions and stages of the ancient initiation rite in the Ke-fab society, but also one that is different from the traditional: the initiation of a white woman.

This unusual, untraditional tradition is presented at the request of the head of this secret society in order to preserve the memory of the Esu tribe's ancestral traditions.

A Publikon Kiadó által megjelentetett művek
Változó idők Kamerunban (2012)
Buen Camino – Jú utat! (2013)

Előkészületben
Kameruni napló (2014)

FEDEZZE FEL AFRIKÁT!

Kiscsoportos kalandtúrák ősszel és télen
Szenegálba és Ghánába, az Afrika
Tanulmányok visszatérő szerzőjével.

Ízelítőül: Száhel Fesztivál a Lompoul sivatagban; Szilveszter Szenegálban; marabuk és misztikus szerzetesek; UNESCO Világörökségi Helyszínek; séta elefántokkal a Mole Nemzeti Parkban; vízesések és természeti látványosságok; fétispapok és animisták; asante király ünnepe; szenegáli birkózók.

info@utazzafrikaba.hu
www.utazzafrikaba.hu

A VALÓDI ÉLMÉNYEK
AZ IGAZI AFRIKÁBAN

A GRAND AFRICA EXPEDÍCIÓ EGY ANTROPOLÓGUSHALLGATÓ SZEMÉVEL

KOZÁRI KARINA MÁRIA

Ha valahol az elején kellene kezdenem, hogyan keveredtem Afrikába, először azt a kérdést kéne feltennem, miért lettem antropológus-hallgató. A kíváncsiskodóknak a válaszem az lenne: talán azért, mert annyira ismeretlen az emberek számára, mit is csinál tulajdonképpen egy antropológus, hogy számomra egyszerűbb volt elkezdeni (meg)tanulni azt, mint leülni és „kiguglizni”...

Afrikával persze más volt a helyzet, hiszen a fekete kontinenst tapasztalni kell. Így amikor lehetőségem adódott rá, hogy végre terepen is szerezzek némi szak tudást, az iskolapad, könyvek és az internet helyett az antropológusok módszerét alkalmaztam: megfigyeltem.

Utazásunk számos állomása közül egyik legmeghatározóbb és egyben legambivalensebb élményem Kenyához kötődik. Az ország északi, etióp határhoz közel elhelyezkedő Wamba település közelében látogattunk meg egyet a 45 különböző kenyai népcsoportból, a szamburukat.

Eddigi tanulmányaim és a megfigyelések alapján is arra jutottam, hogy ez a népcsoport nagyban hasonlít a maszáj népcsoporthoz, mind szokásaikban, mind népviseletében. Pontos származásuk nem ismert, hasonlóan más kenyai népcsoportokhoz. Egyes feltevések szerint a nilo-hamita népek közé tartoznak, és a későbbi kereszttházasságokkal kusita vonásokat szereztek.

Mások szerint már eredetileg is kusita származásúak voltak, akik időközben a vándorlásaik során vettek fel egy nilusi nyelvet. Ez a nyelv szerkezetében és szókincsének háromnegyedében megegyezik a maszai (maszáj) nyelvvel, így tanúi lehettünk többször is annak, amikor egy délről érkező maszajt könnyedén megértett a helyi szamburu.

Első látogatásunkkor a helyi szokásokat, mézgyűjtést, kaptározási technikákat, a szakrális okokból felépített szent falvat, és az emberek mindennapjait tanulmányoztuk.

Aztán, miközben Tanzániában fotóztuk a maszáj drágakő-kereskedőket, kaptunk egy meghívást december közepére, egy igazi különlegességre. Hagyományos szamburu esküvő szervezése zajlott nagyban Wambában, ahol a pár – egy muzulmán lány és egy keresztény fiú – készültek összekötni örökre az életüket.

Önmagában ez már óriási jelentőségű esemény, függetlenül attól, hogy a szamburuk generációk óta keverednek a főleg muzulmán vallású rendillékkal, akiktől megannyi kulturális és vallási szokást is átvettek. Ugyanakkor nagy hatással

van rájuk az európai keresztény missziós tevékenység is, láthatjuk: a völegény is protestáns. Wamba városában mai napig egy, az olasz állam által támogatott kórház és paplak áll a helyiek szolgálatában. Az utolsó nagyobb település Wamba előtt Isiolo, ahol mi is több alkalommal élvezhettük a katolikus egyház vendégszeretétét, hiszen a misszió jutányos áron nyújt kifogástalan szállást és ellátást az utazóknak.

Szamburu segítőnk, Longiro maga is muzulmán vallású, de a többi szamburuhoz képest nem tart fehér kecskéket, csak egy tehene, néhány csirkéje, négy gyermeke és egy felesége van. Népének többi tagja közül még jó néhányan űzik a hagyományos állattartást, de vannak olyanok is, akik manapság már a félnomád, illetve a letelepedett életformát követik. Wambában és környékén tehát mindkét, a nomád és félnomád életformát egyaránt megtalálhatjuk a szamburuk és az itt élő másik népcsoport, a turkánák között.

< *Kezdődik a szamburu “legénybúcsú”.*

A három jószág az ünnepség alatt mind kondérba, azt követően tányérba és asztalra kerül majd.

A szamburuk jószágait 1990 óta a Suguta Marmar jószág-nagykereskedésen is el tudják adni, így a bevételből már hagyományos viselettől eltérő ruhákat, tartós fogyasztási cikkeket, és néhány modern kori vívmányt (pl. mobiltelefon) is tudnak venni. Azoknak, akiknek igazán jól megy, rendes házra, használt autóra is telik.

^ A vőlegény, Mr. James esküvői díszben

A menyasszony, Mrs. Florence. >

Frissen borotvált és vörös okkerral bekenett fejjel és esküvői nyakláncjaival, készen az új életre.

Az esküvő a hagyományos szertartás szerint három napig zajlik és valamennyi ismerőst, rokont meghívnak rá messzi földről. A szamburuk eredetileg egyistenhívők, Ngai a mindenható uruk, aki minden olyanért felelős, amit hívói nem tudnak befolyásolni. Vallásuk azért is különleges, mert megérteni, elfogadni és gyakorolni csak az e társadalomba beleszületett ember képes. Viszont nem várják el másoktól, hogy kövessék azt. A már nem hagyományos vallást követők között sokan akadnak, akik jó néhány tradicionális elemet tartanak még. A szinkretizmus ékes példája ez az esküvő, amin a meghívásnak köszönhetően mi is részt vehettünk.

^ Aki még túl fiatal a szerelemhez:
murszi tinédzser vadkan-agyar fejdísszel.

^ Aki már túl van rajta: idős murszi asszony vizes köcsöggel. Ajka és fülcimpái a törzsi szokásoknak megfelelően anyagkorongokkal lettek kitágítva.

Mindezek előtt azonban meg kell említeni, hogy hagyományosan a szamburu kultúrában létezik az esküvő előtti szerelem, mely azonban nem léphet át bizonyos erkölcsi határokat. Ilyen plátói szerelem egy felnőtté avatott harcos, más néven morán és annak saját klánjából választott lány (aki ezáltal szintén moránná válik) között lehetséges. A szerelem jelképét („ndege” éket) a fiú fején hordja, mely ma már műanyagból készült kettős vagy hármas keresztre hasonlít. A lány ezzel szemben egy színes sárga, kék és piros gyöngyökből hosszabb nyakláncot és karperecet kap a fiútól és azt viseli.

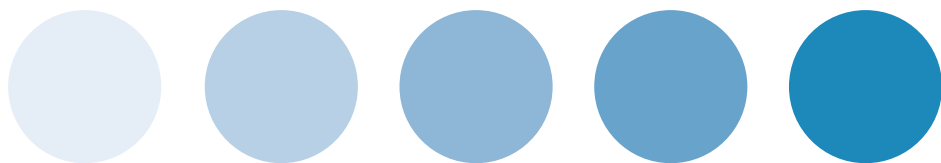
Mivel ezek a népek mindent hasznosítanak, alapanyagul szétvágott marmonkannákat, alumínium lapocskákat, gumit és gyöngyöket használnak ékszereik elkészítéséhez. A gyöngyök nagy részét a piacról, vagy egymás között cserélgetve szerzik be. A plátói kapcsolatnak a moránok felnőttkorba lépésével, ill. konkrétan az esküvő reggelén lesz vége, azzal, hogy a morán kedves egy szomorú dalt énekelve még utoljára meglátogatja a férjhez készülő lányt. Állati zsiradékkal és a vörös okkerral „mosdatja meg” őt, majd visszakapja az általa ajándékozott nyakláncot, ezzel ér véget a szerelmi kapcsolatuk.

A hagyományok bomlásának jelei, hogy a morán fiú morán kedvesét veszi el, tehát szerelemből házasodik, vagy más távolabbi törzsből, népből választ magának társat. A tradíciókkal ellentétes az is, ha választottját megismeri az esküvő napja előtt.

Az első nap az előkészületeké. Nagy a sürgés-forgás, a muzulmán vallású menyasszony haját az a nagynénje borotválja le, aki körülmetélésekor is segédkezett. A fejbőrt folyamatosan kenegetik felvizezett tejjel, hogy borotválás közben ne sértse meg a zsilettpenge. A menyasszony kezeit, lábait és mellkasát csodálatos hennamotívumok díszítik, melyet előző nap a legközelebbi nagyvárosban csináltatott magának a nagy alkalomra. Sógornője ugyanolyan pikok-black hennát visel, mint ő. A minták csodálatos öklömnyi virágok kézfejtől a vállsúcsig, a szegycsont feletti részen kéttenyérnyi nagyságban. A lábfej-térd területén a barna-fekete mintázat folytatódik, a talpon viszont nem láthatunk díszítést. Az arab világban már megszokott körömbefestés viszont itt is visszaköszön. A borotválás fájdalmas, de Florence nem emiatt sír igazán, hanem azért, mert holnapután végleg elhagyja családját. A menyasszony csupasz fejét vörös okkerrel kenik be, ahogy tradicionális vékony kecskebőrből készült ruháját és nyakláncát is. Erre az alkalomra egy pár új sarut kap, melyet a vének ott helyben készítenek el, ennek jelentősége a harmadik napon lesz igazán.

< *Aggódó murszi szülő: vajon az ő gyerekei sikeres házasságot fognak majd kötni?*

Az esküvőt megelőzően az arának saját erejéből kell építenie egy esküvői kunyhót vesszőkből fonva, sárral tapasztva, ami előtt most a borotválás folyik. Másnap a vőlegény hajából egy darabot ugyanúgy levágnak, a kettőt összekeverik és elássák. Hasonló tartalommal bír a nyugati kultúrában a két házasulandó fél által – pl. az anyakönyvvezető előtt – összeöntött különböző színű homok is, szimbolizálva a két élet összefonódását, melyet szétválasztani már nem lehet.

A kunyhó a három nap alatt nemcsak a párnak, hanem szüleiknek, a vendégek fogadásának és a véneknek is helyet ad. A vének tanácsából az, aki nem fér már be, kívülről hallgathatja a második éjszaka folyó frissházas-okítást, melyet a szülők tartanak a fiataloknak. A hallgatódzás mellett a beleszólás is megilleti őket. Az előkészületeket követően a tulajdonképpeni ceremóniák sorozata a második napon kezdődik meg. A törzsi szertartást követően a násznép villogó, dudáló, megannyi isten tudja honnét szerzett léggömbbel és virító színű szalaggal, boával felcicomázott autóval vág neki a település földútján megtenni egy hangos dudaszóval kísért tiszteletkört, hogy aztán a fiú hite szerinti protestáns templomban kötéssék meg Isten színe előtt a házasság. A közel háromórás ceremóniát egy 20 éve Kenyában szolgáló olasz pap vezeti, szuahéliül és ránk való tekintettel angolul is. A tradicionális bőrruházatban lévő menyasszonyokat, (merthogy egyszerre két pár esküszik), apáik kísérik oltárhoz, majd helyet foglalnak a díszesen felöltözött embertömeg között. Fantasztikus gospel csendül fel, egy-egy prédikációt, tanítást követően. Jobboldalt zeng a helyi asszonyokból és néhány férfiből álló kórus, középen a hívők és nem hívők között pedig kék egyenruhás gyerekek adnak elő táncos koreográfiát, miközben együtt énekelnek a pappal és a násznéppel. A hangulat fantasztikus, magával ragadó, hiába állunk az énekek alatt, folyamatosan átvesszük a gospel ritmusát, enyhén ringatózunk a tömeggel, igazából énekelnénk is, csak a szöveget nem tudjuk.

Mindenki megfér a templomban, kollegám fotóz, én lelkesen veszem az eseményeket videóra, de a násznép sem marad ki. Majd' minden kis tinédzser és felnőtt egyaránt használja az okos és kevésbé okos telefonját, hogy rögzítse az cselekményeket. Előkerülnek persze szép számmal egész modern kompakt gépek is, és persze van hivatásos fotós-videós is, állvánnyal felszerelve. Habár mindkét menyasszony a muzulmán vallást követi, mégis áldást kapnak, és ujjukra modern gyűrű kerül. A ceremónia után már csak a „Just married” avagy a „Mr & Mrs” hiányozna a mi ifjú párunkat fuvarozó kocsiról, akik számára még csak most jön el talán a legnagyobb kihívás. A násznép ismét bezúfolja magát a rozoga autókba, újabb hangos dudaszóval kísért tiszteletkör következik, miközben hazafelé tartunk. Az a néhány rokon, akik nem tartott velük a templomi ceremóniára, a lány szüleinek házánál folytatja az előkészületeket a lakodalomhoz. A reggel leölt ökröt készítik el, melynek minden egyes része mást és mást illet meg. A forgatag óriási, ebben szerintem szinte nincs eltérés a szamburuk és köztünk, európaiak között. Óriás kondérokából kiporciózott bácskai rizses hús jellegű étel után egyenként mindenki, hatalmas ovációval kísérve átadja a párnak szánt nászajándékát, amit a násznagy hosszasan ecsetel mikrofonban a publikumnak. A hagyományos élőállat-ajándékon kívül sokan adnak fehér borítékot, illetve szépen becsomagolt háztartási eszközöket is, melyeket a fehér műanyag asztalfőn székelő házások örömmel és meghatottsággal fogadnak. A vacsora több órán át tart, lehet repetázni, meg is tesszük, mivel nagyon finoman főznek.

< *A kicsi kékruhás gospel-sztárok. Sok közülük az árva, de az egyház felkarolja, gondozza, taníttatja őket.*

Ami ezután következik, szinte teljesen megdöbbentő. A fehér sörátorban letakart asztalon egy egész komoly hangfal-szett, erősítő és keverőpult, két monitor és egy laptop kerül elő. A dj pedig kever, szettekét játszik, és néha kívánságműsort tart az ugrabugráló tömegnek. Minden olyan, mint egy budapesti nyitott szórakozóhelyen, egyedül csak a fények hiányoznak, de azt kárpótolja a temérdek csillaggal tarkított, csodálatos égbolt. Mivel megtetszik egy-két szám, összebarátkozom a lemezlovassal, aki egy pendrive segítségével villámgyorsan egy egész albumnyi szómáliai zenével ajándékoz meg. Neki ez a kedvence, de lehet válogatni az aktuális világlágerekből és a nagy klasszikusokból egyaránt.

Muszlim házigazdánk és az ünneplő rokonok kivételével mindenki alkoholizál, van, aki mértékkel, van, aki viszont ugyanúgy elázik, mint egy átlagos nyári fesztiválózó, így a táncra való felkérést el is utasítom, nem látok benne túl sok élvezetet. A morán harcosok nem vesznek részt a diszkóban, ők egy csoportba rendeződve, énekelve-táncolva közelítik meg a lányos ház udvarát, ahol előadásukkal jókívánságaikat fejezik ki az ifjú pár felé. Üdvözlőtáncukat körben állva adják elő. Párosával tapsolnak és kántálnak, majd hármásával-négyesével összekapaszkodva a kör közepén pár rigmus erejéig közösen a magasba ugrálnak. Köztük van az ifjú férj is, aki a performance után csatlakozik feleségéhez. Az egész napos ceremónia után elfáradt pár bevonul a kunyhóba, ahol – mint ahogy már említettük – egész éjszaka a vének és a szülők látják el őket életvezetési tanácsaikkal. Belül tűz és sűrű füst gomolyog, egy élő bárány és levágott tehénfej fogad. A bárány három napig van a kunyhóban, jelenléte az anyós és a férj közötti megbonthatatlan jó kapcsolatot szimbolizálja. A leölt bika, melynek feje a bejárattól balra található, az ifjú pár házasságkötését szimbolizálja, így ők abból nem ehetnek. Hely alig akad, bemenni engedéllyel és csak azért tudunk, mert meghívottak vagyunk, csendben, alázattal foglalunk helyet.

Leülni csak a földre tudunk, miközben a tanácsadás folyik. Szó esik többek között arról, hogyan kell türelemmel viseltetni egymás iránt, mi Florence (a 23 éves feleség) feladata és kötelessége urával szemben, hogyan viselkedjenek a közösség többi tagjával, hogyan alapítsanak és tartsanak fenn egy boldog családot stb. James családját, mivel szülei már nem élnek, rokonai és nagybátyja képviseli a kunyhóban. A fiatalember feladata tisztelni és védelmezni feleségét és biztosítani számára élelmet, ruhát, és helyet, ahol nyugodt körülmények között tud majd aludni.

Florence édesanyja ezen az éjszakán lánya mellett marad és főz. A leölt bika bordáiból és húsából, véréből, vízből, cukorból vagy mézből egész éjjel készül a leves, mely nem lehet rossz, az ugyanis rosszat jelentene a házasságra nézve. Ezt aztán a párral virrasztó öregek eszik meg, miután a pár végleg elhagyja a házat. Igazi érdekesség, hogy a szamburuk hagyományosan az állatot, legyen az áldozati célra vagy étkezésre szánva, megfojtják. Hitük szerint nem szabad, hogy akár egy csepp vér is kárba vészen, mivel az egész állat istenüket illeti meg. Házigazdánk azonban a muzulmán tanításoknak megfelelően minél kevesebb fájdalom okozásával, késszúrással ölik meg a kiválasztott jószágokat. Florence és férje kicsit fáradtan, de lelkesen hallgatják a sok-sok tanácsot, mi azonban már nem bírjuk a bulit, a „tuc-tuc-ra” alszunk el sátrunkban.

Másnap kora reggel folytatódik a hagyományos ceremónia. Az estéhez hasonlóan ismét áthajtanak néhány állatot a lányos ház udvarába, és leölnék egy bikát. Két hatalmas üstben teát főznek abból, amit mi ajándékoztuk az ifjú párnak. A morán harcosok ismét hangosan énekelve átjönnek a lányos házba, a fiú szüleinek (itt és most jelképes) portájáról, hogy az újdonsült ara elhagyja szülőházát, és férjével az új közös otthonukba vándoroljanak. Most csak szimbolikusan teszik meg ezt az utat, sétálnak egyet, mivel a férj háza innen nagyon messze, több napi járóföldre van. Így csak az egyik nagybácsi lakásáig mennek, ahonnan pár nap múlva indulnak útnak. Mindketten rövid hajjal, tradicionális bőr öltözetben, és új alkalmi saruban, kézenfogva lépdelnek egymás mellett szóltanul. Pár éve, amikor először látták egymást és beszélgettek, talán még maguk sem gondolták, hogy egyszer egy pár lesznek.

A romok eltakarítása közben megkezdődik. A sörsátort szét-szerelik, a dj-pultot összepakolják, a családok rendezik a számlát, páran fuvart próbálnak szerezni maguknak a távolabbi településekre, Isiolóba. Mi pedig bemegyünk a „városba” az egyetlen helyre, ahol lehet internetezni. Ez is egy külön látványosság. Egy kicsi vörös színű alumínium bódében van egy kozmetika és egy internet kávézó. A hely egy üzletnek is kevés lenne, de itt és most két szolgáltatás vehető igénybe. Tíz percet kell várni, amíg betölt a keresett oldal, de közben a számláló megy, mások rajtunk keresztül nyomtatnak, felvételi lapokat töltögetnek, telefon-egyenleget vásárolnak és aktiváltak, egyszóval zajlik az élet, még ha picit a világ végén vagyunk is. A kozmetikában épp nincs forgalom, de a lányok elvannak, beszélgetnek, nevetgélnek és érdeklődnek felőlünk. Kozmetikai szolgáltatásaikkal bombáznak, szuper regeneráló, arcfiatalító kezeléseiket ajánlgatnak a fáradt, nyüzögött arcunkra. A nagy divatházak parfümös poszterei ismerősként köszönnek vissza ránk a forró vasajtókról.

Mielőtt végleg búcsút intünk a kisvárosnak, meglátogatunk egy ismeretlen kedves ismerőst, egy toloszékbe kényszerült, itt élő kenyai úriembert, aki a település két motelja közül az egyik tulajdonosa. Hellyel és étellel kínálnak minket, szemben egy LCD képernyős óriástévével, amin épp a CNN híradója megy. Rántottát és kólát kapunk. Ellentétek sorozata, hiszen pár méterrel arrébb már téreőr sincsen, az ivóvíz sem a csapból jön, de a piros üveges amerikai csoda mégis kapható. Közben elered az eső, csatorna és rendes elvezetés, vízgyűjtés nincs, beszorulunk a lakásba, de

jót beszélgetünk. Megvitatjuk, hogy melyik mobilszolgáltató adja éppen a legjobb ajánlatot a fogyasztóknak és mire kell figyelniük, ha saját privát számot akarunk venni. A telefon itt is létszükségleti eszköz, majdnem mindenkinek van. A fiatalok körében óriási jelentőséggel bír, ha valakinek zene lejátszására is alkalmas, kicsit „okosabb” készüléke van. Emellett azért is hasznos még a mobiltelefon, mert bárhol lehet fizetni vele, ugyan nem csekket vagy parkolást, mint például nálunk, de számos boltban a vásárolt áru, szolgáltatás ellenértékét át tudjuk küldeni a vállalkozás telefonos egyenlegére, ezzel kiegyenlítve számlánkat.

Bárhol, bármikor, bárkinek fizethetünk. Akár ennek a hagyományos viseletben lévő murszi nőnek is, ha tudjuk a telefonszámát.

Ez a rendszer fogadott minket Szomáliföldön is, de ott még modernebb változatban. Itt a mobiltelefon-száma mindenkinek egyben a saját személyi száma is, így nem lehet elfelejteni, cserélgetni, számot váltani. A „de facto” országban szinte kizárólag muzulmán hitű emberek élnek, ez alól csak pár fehér külföldi kivétel, azonban a helyi vallási szabályok minimális betartása ránk is kötelező. Ellenére a sok rossz hírnek, és az ország folyamatos negatív besorolásának, a szomáliföldi emberek rendkívül segítőkészek, őszinték és érdeklődők. Kultúrájukra büszkék, és nagyon boldogok, ha valaki viszontérdeklődik irántuk.

A bankrendszer még nem épült ki az országban, így a különböző pénzügyi tranzakciókat, valutaváltást az utcára kitelepült, raklapra kitett hatalmas köteg papírpénzek mögött üldögélő „bankosok” oldják meg. Fegyveres védelemre nincs szükség, az emberek tisztességesek. Számunkra leginkább az volt a meglepő, hogy a helyiek a segítségért nem kértek és nem is fogadtak el semmit, egy kérésük volt csupán mindig, hogy mondjuk el minél több embernek, hogy jól éreztük magunkat náluk. A külföldiekben mindig újságírókat látnak, így előszeretettel igyekeznek minél jobb képet festeni országukról.

Komoly meghívásnak tehetünk eleget, amikor részt vettünk a tradicionális alapokon nyugvó Parlament felsőházi ülésén. A nemesi családból származó képviselők mandátumukat öröklik, hagyományosan férfiak, de az utóbbi időben néhány női képviselő is színesíti a helyi országgyűlési munkát. Az üléseket a helyi TV-csatorna közvetíti, így az állampolgárok képből lehetnek azzal kapcsolatban, mi zajlik országukban.

✓ *A Felsőházi ülések sem mindig túlzottan érdekesítők.*

“Utcán heverő” drága kis semmiségek- aranyárus asszony csodákat rejtő szekrénykéje. ✓

A szomáliföldi emberek életének nagy része az utcán zajlik. A bevásárlás, pénzváltás, mindennapos ügyintézés mellett a baráti találkozók megéjtésére, a szabadidejük eltöltésére is ezt a nyilvános közeget választják. Hargeisa piaca napközben zsúfolásig van vásároló, nézelődő asszonyokkal, gyermekekkel. Fátyol és helyi népviselet nélkül egy fehér nő nem tud nyugodtan nézelődni – ha „elfüggönyözi magát”, akkor viszont teljes inkognitóban járhat a helyiek között. A fehér idegenekkel nagyon kedvesek, de jaj annak a nőnek, aki szabadon hagyja karját, vagy felcsúszik a vádliján a szoknya vagy lepel. E cikk szerzőjét bizony száraz magvakkal dobálták meg a piacon, amikor ugyan a gondos öltözködés ellenére fehér nyaka kilátszódott. Kénytelen volt visszatérni a hotelbe még egy sálért, majd folytatni sétáját ott, ahol kényszerből meg kellett szakítania. A helyi szokások tisztellete azonban jóindulatot váltott ki az öreg asszonyokból, dicsérő szavakkal fogadták a visszatérő, immár rendesen felöltözött lányt. Hasonló pozitív visszajelzést adtak a város egyik – ha nem legjobb – éttermében, ahol már saját méretre varratott ruhában jelentünk meg egy vacsorán.

Az utcákon sétálva kora délutántól késő estig felfigyelhetünk az laikus szempontból is izgalmas khat növényzel (*Catha edulis*) kapcsolatos fogyasztási szokásokra. Etiópia után Szomáliföld a második legnagyobb fogyasztója ennek a „szernek”. A növény egyik összetevője amfetamin-szerű stimulánsként hat a szervezetre, fogyasztójának izgalmat, eufóriát és ezzel együtt étvágytalanságot okozva.

✓ *Női izgalom, eufória, étvágytalanság: a khatetenger tünetei a hargeisai bazárban, mely néha még a férfiakat is magával ragadja.*

Délután 2-3 után az élet a férfiak körében szinte varázsütésre megáll, hiszen megérkezik a hajnalban Etiópiában elindított, khat cserjékkel gazdagon megrakott teherautó a nagykereskedőkhöz, akik aztán szétosztják azt az utcai árusoknál. A vevők azonnal lecsapnak válogatni a frissen érkezett áruból, nézegetik, rázogatják, csapkodják a növényt, ami minél zöldebb, erősebb, hajlékonyabb, annál jobb élményt ad fogyasztójának. A megvásárolt áruval aztán ismerős-baráti körben letelepednek, vagy elsétálnak egy kávézóig és ott az újságpapírba csomagolt növényt

< *A férfiak másik nagy kedvence: a hennával megfestett narancssárga szakáll.
Gazdája üdvözölt minket, majd kávéra és délutáni "katozásra" invitált...*

elkezdik szépen lassan, komótosan rágcálni. A leveleket fogyasztják, hasonlóan, mint a rágógumit, mindig egyszerre csak egy kis mennyiséget, amit aztán lenyelnek. Ez a szertartás mindennapos, melyre barátsággal invitálják meg a messziről érkezőket egyaránt. Életmódjuk, gondolkodásuk, mindennapjaik ehhez a szertartáshoz hihetetlen módon kapcsolódnak, olyan ez számukra, mint az angolok ötórai teája. Sokuknak az egész havi keresete erre megy el, hiszen élelmet alig-alig kívánnak a „kat” fogyasztása után. Bár a WHO nem nyilvánította súlyos függőséget okozó drognak, fogyasztói körében mégis képes enyhe-közepes pszichés függőséget kialakítani. Az emberek aktivitása megváltozik, testben lelassulnak, fejben azonban úgy érzik, mintha hatalmas mértékben felgyorsulnának az események, agyuk, ahogy mondani szokták „megőrül, felrobban”, szemük csillogóvá válik, mozdulataik lassúak, kimértek lesznek. A baráti beszélgetések, ismerkedések, szociális összejövetelek ideje ez. Hirtelen előtörő szomjúságukat kell csupán oltaniuk, előszeretettel fogyasztanak ilyenkor kólát, vagy más szénsavas hazánkban is megtalálható üdítőket (Fantát vagy Sprite-ot). A globális világ által termelt, nagy karriert befutott élelmiszerek, mint például a Coca-Cola, itt is megtalálhatóak, de gyakran találkozhatunk török, egyiptomi, arab, készen csomagolt és importált édességekkel, félkész-készételekkel, zacskós levesekkel, cukorkákkal, sörrel stb.

A „kat” ideje akár hajnalig is kitarthat, de akkor már csak inkább a férfiakra jellemző. Néhány asszony is hódol ennek a szenvedélynek, de nagy általánosságban elmondható, hogy ez a fiatal és idősebb férfiak körében divik legfőképpen.

A nők szerepe a gyereknevelésen kívül a hargheisai utcákon másról is híres. Sokan közülük arany ékszereket árulnak, hogy a család kevés bevételét valamivel kiegészítsék. Más munkát a szállodai takarításon, recepciós munkán kívül nemigen végeznek. Egy-két kivétel akad csupán, akiknek hivatali állásuk van. A férfiak közül azonban sokan végeznek számunkra hagyományosnak tűnő női hivatást. Például a piacon varratni való ruhákat is férfiszabók készítik, ők vesznek mértéket is a rendelni kívánó hölgyektől.

Egyedülálló és sokszínű kalandjaink során több alkalommal éreztük azt, hogy a külföldi hatások, a globalizáció és a civilizáció vívmányai a helyi sajátosságokat szépen lassan háttérbe szorítják. Így vált számunkra igazán fontossá, hogy ezeket az eltűnő félben lévő kultúrákat, apró kincseket, amíg még lehet, kutassuk, dokumentáljuk és ily módon őrizzük meg az utókor számára is... ✨

^ A szerző, dr. Kozári Karina Mária egy kelet-kongói UNHCR táborban

^ A fotós, Lantai-Csonk Gergely az Omo-völgyében, Észak-Etiópiában

A szerzőről

jogász, jogi előadó, kulturális
antropológia szakos hallgató
Vállalkozói Érdekvédelem Alapítvány

About the Author

lawyer, legal consultant,
cultural anthropology student
Foundation for Corporate Advocacy

dr.kozari.karina@gmail.com

English Abstract

The Grand Africa Expedition through the eyes of a student of Anthropology

Why does someone become a student of anthropology, or more precisely what is to make an anthropologist? Such questions can get answered in this brief article, in which a student of anthropology describes her personal experiences in relation to a multi-month expedition in Africa. Major emphasis is laid on the Samburu Tribe, living in north Kenya, as for the description of the origin of this ethnic groups, its religious background and its daily life is presented based on the experiences of some personal visit. An exceptional opportunity rose when the author was invited to participate in a special multi-day Muslim-Christian Samburu wedding, including all important moments from the very preparations to the demolition of the scenes. In this special event it was observed that the tradition is in contrary to the appearance of new habits as the tasks of the wedding participants widely known as well as the description of the course of the wedding. The plurality of conflicts in Africa are also presented through some mini-cases such as insights form everyday life, jewelry vendors, gender issues or the problems referring to the Khat shrub. In general, the aim of the fieldwork was nothing else than the preservation of these unique moments for future generations.

RÓMAIAK A SZAHARÁBAN

A „SÓ- ÉS RABSZOLGAÚT” MŰKÖDÉSE A CSÁSZÁRKORBAN

GRÜLL TIBOR

Időszámításunk első századára Róma olyan világbirodalommá nőtte ki magát, amely – legalábbis politikusainak állítása szerint – az „egész lakott világot” magában foglalta. A rómaiak képzeletében a mindhárom földrészre kiterjedő *imperiumot* tengerek, széles folyamok és meredek hegyláncok választották el a barbárok lakta, jóformán lakhatatlannak tartott peremterületektől; s ahol nem voltak természetes határok, ott építettek: gondoljunk csak a Hadrianus által emeltetett falra Britanniában. A valóság persze egészen másként festett. Miközben a római földrajzi szakírók tudatosan alábecsülték a meg nem hódított *Barbaricum* területét, a császárok folyamatosan igyekeztek felderítő expedíciókkal kikutatni a „lakott világ” valós határait. A kereskedők persze nemegyszer megelőzték őket ebben – hiszen, ahogyan az angol mondás tartja: „flags follow trade”. Római felfedezők, vállalkozók, katonai expedíciók nemcsak India, Srí Lanka, Kína területére jutottak el, hanem a Szahara homoktengerének is neki-vágtak. Lássuk, milyen sikerrel.

Róma és a szaharai térség kereskedelmi kapcsolatait illetően a 20. században nagyjából két – egymással szöges ellentétben álló – irányzat rajzolódott ki az ókortudományban. Az egyik vélemény szerint ez a kapcsolat kizárólag luxuscikkek (elefántcsont, állatbőrök, élő állatok) alkalmi behozatalára szorítkozott, de arany és rabszolga nem érkezett jelentős mennyiségben a Római Birodalom területére (Rostovtzeff, 1926: II. 335-339; Law, 1967; Swanson, 1975 stb.). Ezt az elképzelést látszottak megerősíteni azok a kutatások, melyek szerint állandó karavánkereskedelem csak a középkorban, az arab hódítást követően alakult ki a Szaharában. Az elő-szaharai térségben az 1990-es évektől megélnékülő régészeti tevékenység nyomán egyes kutatók azonban éppen ellenkező eredményre jutottak. Különösen a líbiai Fezzán-fennsíkon végzett intenzív feltárások, amelyeket David Mattingly (University of Oxford) az ókori *Garama* környékén, valamint Mario Liverani (Sapienza – Università di Roma) Ghatban folytatott, hívták fel a figyelmet arra, hogy a mediterrán térség és a Szahara kereskedelmi kapcsolatai igen intenzívekké váltak a római korban (Wilson, 2012: 410).

Egyes elképzelések szerint a rómaiak számára pusztán katonai jelentőséggel bírt a Fezzán-fennsík és az attól délebbre fekvő szaharai terület feletti befolyás

megszerzése (Swanson, 1975). A rómaiak szaharai és szubszaharai expedícióiról fennmaradt gyér számú irodalmi forrás valóban mintha ezt a képet támasztaná alá. Augustus már uralkodása elején is szorgalmazta a déli irányú terjeszkedést, amely feladat – úgy tűnik – a mindenkori egyiptomi kormányzókra hárult. Gondoljunk csak L. Aelius Gallus lényegében sikertelen dél-arábiai expedíciójára, vagy P. Petronius nem sokkal érdeműsőbb etiópiai vállalkozására. A katonai expedíciók közül legsikeresebbnek L. Cornelius Balbus hadjárata bizonyult, aki i. e. 21–20-ban Africa tartomány *proconsulaként* már harcolt a garamantok ellen, sőt azok fővárosát, Garamát is elfoglalta, s ezért Augustus diadalmenettel jutalmazta. (A császárkorban ő volt az utolsó, nem a császári családhoz tartozó személy, akinek *pompa triumphalis*-t, vagyis diadalmenetet engedélyeztek.) Idősebb Plinius enciklopédiájában mindazokat a helyeket felsorolja, amelyeket Balbus útja során elfoglalt (*Naturalis historia* V. 36–37). Ezek közül több a Numidia déli részén – vagyis a római *limestől* nem túl távol – lakó *gaetulus* törzs területén található, de Henri Lhote azt is felvetette, hogy Balbus a Fezzán-fennsíkon túlra is behatolt, és egészen a Niger-folyóig jutott. A Plinius listáján szereplő *Alasi* helynevet Lhote az Ilesi berber névvel (ma Fort Polignac/Illizi, Algéria); a *Balsa* nevet a Hoggarban fekvő Abalessával; míg a *Dasibari* folyónevet a Niger szongáj elnevezésével azonosította (Da Isa Bari, „Da nagy folyója”) (Lhote, 1954). A kutatók többsége azonban ezeket a névazonosításokat nem fogadja el, és nem tartja valószínűnek, hogy Balbus ilyen messze délre jutott volna. Valamikor Augustus vagy Tiberius korában a neves szenátor, P. Sulpicius Quirinus újból vereséget mért a garamantok és a Cyrenaicában élő marmaridák szövetségére (Florus II. 31). A garamantok támogatták a berber musulamius-törzshöz tartozó Tacfarinas felkelését is (i. sz. 15–24) – 22-ben például a gazdag tengerparti városra, Leptis Magnára is lecsaptak (Tacitus, *Évkönyvek* III. 74) –, de annak veresége után küldöttséget menesztettek Rómába, hogy békét kérje-

nek a szenátustól (Tacitus, *Évkönyvek* IV. 26). A szerződést azonban eszük ágában nem volt betartani: továbbra is folytatták rabló életmódjukat („fékezhetetlen és a szomszédok kifosztására mindig kapható törzs” – mondja róluk Tacitus: *Korunk története* IV. 50). A geográfus Ptolemiosz adatai szerint az 1. század végén egy bizonyos Septimius Flaccus „Lybiából indult útnak és három hónapi utazás után jutott el az etiópokhoz a garamantok országától délre”; Iulius Maternus pedig a garamantok királyával együtt utazott négy hónapig, és együtt érték el „Agasimba országot, ahol az orrszarvúak tanyáznak” – ami egyes magyarázók szerint a Kongó vidékére, vagy esetleg a Csád-tó környékére vonatkozik (Swanson, 1975: 600).

A Szaharán átvezető utak közül kettőt már az i. e. 5. században Hérodotosz is megnevezett (*Görög-perzsa háborúk* IV. 181-185). Az első ÉNY–DK-i irányba tartott a Nílus-völgyi Thébából a Fezzán-fennsíkra, a Nyugati-Sivatag oázisain keresztül (Kharga, Dakhla, Farafra, Baharia), majd a Marmarica-mélyföldön haladt keresztül (Siwa, Jarabub, Jalo, Augila). Hérodotosz szerint a mai Fezzán környékére érve már nehezebb állomáshelyeket meghatározni. Egyes kutatók szerint az út egészen a Niger-folyóig folytatódott tovább (Liverani, 2000). Hérodotosz ugyancsak beszél egy harminc napos sivatagi útról, amely a garamantoktól vezet a „lótuszevők” földjére, amely a Kis-Szirtisz-öböl egyik félszigetén található. Az ókori földrajzi irodalom a Homérosztól ismert „lótuszevőket” a mai Tunéziához tartozó Djerba szigetére, vagy az annak közelében található Zarzis-fokra lokalizálta (Sztrabón, *Geógraphika* I. 2.17. C 25). Ez az út tehát a Fezzánt kötötte össze a római kori *Tripolitania* (a mai Líbia) partvidékével. A kora-principátuskori expedícióknak köszönhetően a rómaiak földrajzi írók ismerete is jelentősen megnőtt a Szahara térségével kapcsolatban. Plinius egyhelyütt megemlíti a *Syrtis minor*tól (Gabes-öböl) a „széles sivatagon át” (Keleti-Nagy-Erg) a garamantokig vezető utat (*Naturalis historia* V. 26). Sokkal pontosabb annak az útnak a leírása, amely a „nyugat felől sivataggal körülvett” *Syrtis maior*tól (Sirte-öböl) az onnan tizenkét napi járóföldre fekvő – de máskülönben nem ismert – *Amantes* néphez vezet a Keleti-Nagy-Erg keleti szélé mentén (*Naturalis historia* V. 34-36). Az *Amantes*-törzstől délnyugati irányban hétnapi út vezet a „barlanglakó” troglüditákig, akiktől a rómaiak drágaköveket vásárolnak. Ez a helyszín minden bizonnyal a Tassili n’Ajjer-rel (berberjelentése: „afolyókfennsíkja”) azonos.

A Fezzántól más utak is vezettek a Földközi-tenger partjáig, mint a Hérodotosz által említett második útvonal. Az egyik a Jofraoázisokon keresztül (Hun, Waddan, Sokna) tartott északra egészen Leptis Magnáig; az i. sz. 202-ben épített *Gholaia* (Bu Njem) katonai erőd éppen ezen az úton helyezkedett el (Rebuffat, 2000). Az erődben felfedezett osztrakonok tanúsága szerint a katonák a „teveistállók” (*stationes camellariorum*) működtetéséért is felelősek voltak (Marichal, 1992; Rebuffat, 2004: 248-251). Az 1. század végén egy rövidebb utat is feltártak, amely Brakból vezetett Ghariat el-Gharbia oázison keresztül *Oeába* (Tripoli). Valószínűleg ezt az utat nevezte Plinius „a köfej mellett elhaladó”-nak (*praeter caput saxi, Naturalis historia* V. 38). Az utak régészeti meghatározása igen nehéz, mivel eddig csak nagyon kevés kutatás történt ebben a témában. Mindenesetre eddig csak nagyon kevés klasszikus kori görög anyag került elő a Szaharában, mint ahogyan igen kevés szaharai eredetű leletet találtak Cyrenaicában és a pun településeken, ami gyér kereskedelmi kapcsolatokra utal. Az i. e. 3–2. században a pun kerámia mennyisége növekszik a garamantok településein a Wadi al-Ajal völgyében, de az import kerámia igazán csak a római kereskedelem kiépülésével válik meghatározóvá. A kereskedelmi kapcsolatok intenzitásának növekedését mutatja a Dél-Algériában (Timissao környékén) felfedezett 30 x 30 cm-es latin nyelvű (!) felirat, amely – ha minden igaz – egy vízfelvevő-hely (*lacus*) után nyomozó Tiberius Quintinius nevű személyt említ (AE 1990, 1028). A felirat azon az útvonalon került elő, amely a Niger partján fekvő kereskedelmi központot, Gaót kötötte össze az Adrar, az Ahaggar és a Tassili n-Ajjer fennsíkjai áthaladva Lepcis Magnával. A helyszínen talált római pénzek is arról vallanak, hogy nem csupán egy a Mediterráneum vidékéről erre tévedt magányos

✓ Foggara a Líbiai-sivatagban. Forrás: George Steinmetz, www.georgsteinmetz.com

utazó járhatott errefelé (Rebuffat, 2004: 243, 253-257). Gaóban egyébként az i. sz. 200–600 közötti időszakból került elő legtöbb nyoma a transz-szaharai kereskedelemnek (Insoll, 1997).

A római világból az i. sz. 1. századtól elég nagy mennyiségben a garamantokhoz érkező importcikkek természetesen a Fezzán-fennsíkon élő bennszülöttek életére is visszahatottak. Ez a hatás nemcsak a változatosabb étkezésben nyilvánult meg – a bor, az olaj és a halszós is megjelent az étlapon –, hanem a tárgyi kultúrában is, hiszen az itteniek a terrakotta- és üvegedények széles választékát használták. Ráadásul a régészeti kutatások alapján azt is elmondhatjuk, hogy nemcsak a garamantok elitje élt ezekkel a javakkal, hanem a társadalom legszélesebb köre is, és nemcsak a fővárosban (*Garama*), hanem a kis településeken is megtaláljuk az importárúk nyomait. Természetesen nemcsak árukat, hanem technológiákat is importáltak: már jóval a rómaiak megjelenése előtt, Egyiptomból vették át a *shaduf* néven ismert – a mi gémeskutunkhoz hasonló – vízkiemelési technikát, valamint a széltében alkalmazott földalatti öntözőcsatornákat (*foggara*) (Wilson, 2003). A római korban vették át a kézi őrlőmalmot, a *hypocaustumot*, az üreges fali téglákat (*fistulae*) és a láncnehezékes szövőszéket, amelynek nehezékeit Aghram Nadarif oázisban találták meg (Wilson, 2012: 420, 428). Plinius, aki 70 körül írta meg enciklopédiáját, még csak a *carabunculus* néven ismert vörösesbarna színű féldrágakövet (kalcedon) említette, mint a garamantok legismertebb exportcikkét (*Naturalis historia* V. 34). Az 1. század vége és a 4. század eleje között azonban olyan nagy mértékben nőtt meg a mediterrán térségből származó export a garamantoknál, hogy ezt aligha fizethették ki csupán a kalcedon exportjával. A *foggarák* alkalmazása lehetővé tette az intenzív mezőgazdálkodást, ami első-

✓ *Foggarával öntözött oázis Libiában. Forrás: George Steinmetz, www.georgsteinmetz.com*

sorban olíva, de kisebb mértékben búza és árpa termesztését is jelentette. 1979 és 1989 között az UNESCO Libyan Valleys Survey kutatásai a Wadi Sofeggin és Zem Zem környékén vizsgálták az ókori mezőgazdasági termelés rendszerét. Kiderült, hogy a jelenleg rendkívül száraz, sivatagos területen a *foggarák* és a wádikba épített gátak és falak révén ciszternákba terelt víz segítségével virágzó földművelést (floodwater farming) folytattak: főként gyümölcsféléket, zöldséget, olívát, szőlőt, pusztáciát és mandulát termesztettek (Barker et al., 1996). Ezeket a terményeket részben a *limes Africanus* mentén állomásozó katonaság körében értékesítették, részben a mediterrán kikötőkbe exportálták. A sivatagi mezőgazdálkodás csúcscorszakát a 2–4. század jelentette, amiről a garamantok előkelőségeinek pazar kivitelű mauzóleumai máig beszédesen tanúskodnak (Mattingly–Edwards, 2003: 187–217). Sőt, a ghirzai (Bani Walid, Líbia) templomok és mauzóleumok némelyikén domborművekbe faragott mezőgazdasági jeleneteket is láthatunk (Brogan–Smith, 1984). A garamantok azonban nemcsak élelmiszernövényeket (búza, árpa, köles, szorgum stb.), gyümölcsöt (datolya, füge, dinnye, olaj, mandula, gránátalma stb.), hanem fűszer- és haszonnövényeket (koriander, mák, szezám, len stb.) is termesztettek rafinált öntözőrendszereik segítségével. A paleobotanikai kutatások igazolták, hogy Garama 3–4. századi rétegeiben nagy mennyiségben fordul elő a gyapot (Pelling, 2008: 58–59, 64–65), amely Indiából került Egyiptomba, ahol a Nyugati-Sivatag oázisaiban (Dakhla, Kharga) termesztették, mint azt a papiruszforrások és régészeti adatok is igazolják. Az egzotikus haszonnövényt innen vitték át a karavánok nyugatra, a garamantok földjére. A gyapot nem melleleg olyan árucikk, amelynek igen jó a súly/érték aránya, és viszonylag könnyen lehet nagy távolságokra is szállítani. A garamantok temetkezéseiben talált szövetek, vetülékek és szövőnehezékek arra mutatnak, hogy a 2–4. században textiliparral is számolnunk kell (Mori, 2005; Wilson, 2012: 425). Másik fontos kiviteli cikkük lehetett a nátron (szóda), amit a Garamától északra található Edeyen Ubari számos sós tavából kinyerhettek (pl. a Bahar at-Trouna, amit a 19–20. században is kiaknáztak ebből a célből). A nátront általában egy évben egyszer, júliusban „aratják”, amikor a tó visszahúzódik – modern kori feljegyzések (1944) szerint egyetlen alkalommal akár 80 tonna szódát is kinyerhettek. Bár nátront Egyiptomból, Szíriából és Makedóniából is importáltak, ennek az anyagnak az üvegyártásban és a ruhaiparban óriási felvevőpiaca volt, így kapós kereskedelmi cikknek számított. A só évszázadok óta szintén fontos kiviteli cikknek számított, amit a Szaharából és a Niger vidékéről részben a Mediterráneumba, részben Fekete-Afrikába szállítottak (McDougall, 1992). *Garama* városától keletre a Wadi al-Ajal kiszáradt sós tavaiból lehetett sót kinyerni, s a közeli Tuwash-tó szélén talált sótelepek, amelyek a *foggarákkal* egyidősek, szintén arra utalnak, hogy a garamantok sóelőállításal is foglalkoztak (Mattingly–Reynolds–Dore, 2003: 359), sőt Mario Liverani merész feltételezése szerint a só a garamantok legfontosabb áruja volt a Fekete-Afrikával folytatott kereskedelemben (Liverani, 2000). Ghat és Serdeles/al-Uwaynat környékén természetes timsót is kinyertek, ami szintén egy lehetséges kereskedelmi cikk volt (Mattingly–Reynolds–Dore, 2003: 360). Ma már azt is elképzelhetőnek tartják, hogy a garamantok a búza- és árpatermesztés során

▲ Sónyerés – Retba-tó, Szenegál. Forrás: Ferdinand Reus, commons.wikimedia.org

keletkezett felesleget is exportálták, ha nem is a Mediterráneum, de a szub-szaharai térség irányába, amit sóra, timsóra és rabszolgákra cserélhettek (Wilson, 2012: 426). Kérdés, hogy a nyugat-afrikai aranylőhelyeket (a mai Szenegál keleti, Guinea északi, Mali déli részén és Burkina Fasóban) kiaknázták-e már az ókorban (Devisse, 1993)? Timothy Garrard egy több mint harminc évvel ezelőtt megjelent cikkében numizmatikai érvekkel próbálta bizonyítani, hogy az i. sz. 3–6. század között jelentős mennyiségű arany érkezett a római, vandál, majd bizánci fennhatóság alatt álló Észak-Afrikába (Garrard, 1982). Sajnos a szaharai utak mentén eddig kevés jelét találták meg az aranykereskedelemnek: a legendás Tin Hinan (a tuaregek mítikus első királynője) sírjában Abalessában (Ahaggar-hegység, Algéria) fedeztek fel arany tárgyakat; az egyik garamant sírban (Taqallit, Wadi al-Ajal, Líbia) találtak egy aranylemezkét; és Garamában az 1960-as években folytatott ásatásokon bukkantak aranyrögökre, de ezeknek mára nyomuk veszett.

Végül térjünk ki a fekete-afrikai rabszolgakereskedelem kérdésére, amely egészen a modern korig zajlott a szaharai utakon keresztül (Wright, 2007). Már Hérodotosz is megemlítette (IV. 183), hogy a garamantok néha rajtaütnek tróglüdita szomszédaikon (ez valószínűleg a Tibesti-hegységben élőket jelenti), sőt egyesek szerint a Iulius Maternus-féle Meroé elleni

▲ Sópia – Gao, Mali. Forrás: visitgaomali.com Sókikötő – Mopti, Mali. Forrás: flickrriver.com

expedíció az 1. században, amelyben részt vett Agisymba, a garamantok királya is, szintén rabszolgavadászat lehetett (Ptolemaiosz, *Geographika* I. 8.4; Desanges. 1964). Egy fekete rabszolga ellen íródott epigramma, amit Hadrumetumban (ma Sousse, Tunézia) írtak a 3. században, „a garamantok söpredékének” (*faex Garamantorum*, *AL* 183) nevezi az illetőt, és tudunk arról, hogy Karthágóban még az 5. században is voltak fekete rabszolgák (Harper, 2011: 87-88). Mivel a *foggarák* üzemeltetése sok munkaerőt igényelt, a fekete-afrikaiak egy része bizonyosan a garamantok földalatti csatornáiban fejezte be életét, míg a többieket – a Római Birodalom területéről fennmaradt feketéket ábrázoló szobrok és domborművek tanúsága szerint – északra vitték és a kikötőkben eladták rabszolgának. A hagyományos felfogás szerint a fekete rabszolgák mindig is exotikus kisebbséget alkottak a római rabszolgatársadalomban, és Elisabeth Fentress szerint elsősorban gyermekeket szállítottak ebből a célból Rómába Afrika belső vidékeiről (Fentress, 2011). A transz-szaharai utakon északra szállított rabszolgák számát az iszlám középkorban évi 3000–5000 közé becsülik (Wright, 2007), de ennél egyrészt a jelentősebb igények, másrészt a szervezettebb kereskedelmi hálózat miatt az ókorban valószínűleg több fekete-afrikai rabszolgát adtak el a mediterrán piacokon.

A legújabb kutatások tehát igazolni látszanak az a feltételezést, hogy rómaiak Nyugat- és Közép-Afrika szubszaharai területeivel is érintkeztek. Ez(ek) az útvonal(ak) némiképp hasonlítottak a Kínába vezető Selyemúthoz, hiszen egy 5000 km széles és 2000-2500 km hosszú sivatagi területen kellett áthaladniuk; és ebben a kereskedelemben a garamantok éppen olyan közvetítő szerepet láttak el, mint Keleten a kusánok vagy a szogdok. Ennek ellenére a Szaharán átvezető karavánutakkal kapcsolatban nem alakult ki olyan metanarratíva, mint a Kínát a Közel-Kelettel összekötő kereskedelmi utak esetében, amiket röviden – és helytelenül – csak „Selyemútnak” szoktunk nevezni. Ennek okát nehéz lenne megmondani. Mindenesetre a kalandos életű és tudós Sven Hedinhez (1865–1952) és Sir Aurel Steinhez (1982–1943) hasonlóan ennek a területnek is akadt érdemes (és érdekes) kutatója Henri Lhote (1903–1991) személyében. Minden bizonnyal az is hozzájárult ehhez a viszonylagos érdektelenséghez, hogy az észak-afrikai „só- és rabszolga-

útvonalon” nem szállítottak olyan egzotikus árucikkeket, mint a kínai selyem, és nem kerültek elő olyan izgalmas leletek, mint az Ezer Buddha barlangtemplomok. A legújabb régészeti feltárások eredményeképpen azonban remény van arra, hogy végül a transz-szaharai kereskedelmi útvonal is elfoglalhatja helyét az ókori világkereskedelmi útvonalakat (Selyemút, Borostyánút, Fűszerút) leíró „nagy történelmi elbeszélések” között. ☀

Felhasznált irodalom

- Barker, G. W. W. – Gilbertson, D. D. – Hunt, C. O., Mattingly, D. J. (1996): „Romano-Libyan agriculture: integrated models”. In: G. W. W. Barker (szerk.): *Farming the Desert. The UNESCO Libyan Valleys Archaeological Survey*, Paris: UNESCO, I. 265-290.
- Brogan, O. – Smith, D. J. (1984): *Ghirza: A Libyan Settlement in the Roman Period*. Libyan Antiquities Series I. Tripoli: Department of Antiquities.
- Desanges, J. (1964): „Note sur la datation de l'expédition de Julius Maternus au pays d'Agisymba”. *Revue des Études Latines* Vol. 23, 713-725. pp.
- Devisse, J. (1993): „L'or”. In: *Vallées du Niger*, Paris: Réunion des Musées Nationaux, 344-357. pp.
- Fentress, E. W. B. (2011): „Slavers on chariots”. In: A. Dowler – E. R. Galwin (szerk.): *Money, Trade and Trade Routes in Pre-Islamic North Africa*. London: The British Museum Press, 65-71. pp.
- Garrard, T. F. (1982): „Myth and metrology: the early trans-Saharan gold trade”. *Journal of Ancient History* Vol. 2., No. 4., 443-461. pp.
- Harper, K. (2011): *Slavery in the Late Roman World, AD 275-425*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Insoll, T. (1997): „Iron Age Gao: An Archaeological Contribution”. *Journal of African History* Vol. 38., 1-30. pp.
- Law, R. C. C. (1967): „The Garamantes and Trans-Saharan Enterprise in Classical Times”. *Journal of Ancient History* Vol. 8., No. 2., 181-200. pp.
- Lhote, H. (1954): „L'expédition de Cornelius Balbus au Sahara en 9 av. J.-C. d'après le texte de Pline”. *Revue Africaine* Vol. 98., 41-83. pp.
- Liverani, M. (2000): „Salt from the Garamantes”. *Archaeology Odyssey* Vol. 3., No. 2., 20-28. pp.
- Marichal, R. (1992): *Les ostraka de Bu Njem*. Libya Antiqua Supplements 7. Tripoli: Department of Antiquities.
- Mattingly, D. – Edwards, D. (2003): „Religious and Funerary Structures”. In D. J. Mattingly (szerk.): *The Archaeology of Fazzan*. London: Society for Libyan Studies, vol. 1. 177-234. pp.
- Mattingly, D., Reynolds, T., Dore, J. (2003): „Synthesis of Human Activities in Fazzan”. In: D. J. Mattingly (szerk.): *The Archaeology of Fazzan*. London: Society for Libyan Studies, vol. 1. 327-373.
- McDougall, E. A. (1992): „Salt, Saharans, and the trans-Saharan slave trade: nineteenth century developments”. *Slavery and Abolition* Vol. 13., No. 1., 61-88. pp.
- Mori, L. (2005): „The Loom Weights”. In M. Liverani (szerk.): *Aghram Nadharif: the Barkat Oasis (Sha'abiya of Ghat, Libyan Sahara) in Garamantian Times*. Firenze: All'Insegna del Giglio, vol. II. 319-321. pp.
- Pelling, R. (2008): „Garamantian agriculture: the plant remains from Jarma, Fazzan”. *Libyan Studies* Vol. 39., 41-71. pp.
- Rebuffat, R. (2000): „L'armée romaine à Gholaiia”. In: G. Alföldy – B. Dobson – W. Eck (szerk.): *Kaiser, Heer und Gesellschaft in der Römischen Kaiserzeit, Gedenkschrift für E. Birley*. Stuttgart: Franz Steiner, 227-259. pp.
- Rebuffat, R. (2004): „Les Romains et les routes caravanières africaines”. In: M. H. H. Fanta (szerk.): *Le Sahara, lien entre les peuples et les cultures. Actes du Colloque organisé à Douz du 19 au 22 décembre 2002*. Tunis: Université de Tunis El Manar, 221-260. pp.

- Rostovtzeff, M. (1926): *Social and Economic History of the Roman Empire*, Oxford, Clarendon Press, vols. 1-2.
- Swanson, J. T. (1975): „The Myth of Trans-Saharan Trade during the Roman Era”. *International Journal of African Historical Studies* Vol. 8. No. 4., 582-600. pp.
- Wilson, A. I. (2003): „Irrigation Technologies: Foggaras, Wells and Field Systems”. In: D. J. Mattingly (szerk.): *The Archaeology of Fazzan*. London: Society for Libyan Studies, vol. 1. 235-278. pp.
- Wilson, A. I. (2012): „Saharan trade in the Roman period: short-, medium- and long-distance trade networks”. *Azania* Vol. 47. No. 4., 409-449. pp.
- Wright, J. (2007): *The Trans-Saharan Slave Trade*. London: Routledge.

A szerzőről

ókortörténész, Ph.D., habil.
egyetemi docens

Pécsi Tudományegyetem,
Történettudományi Intézet,
Ókortörténeti Tanszék

About the Author

Historian, Ph.D., Habil.
Associate Professor
University of Pécs,
Institute of History,
Department of Ancient History

@

grull.tibor@gmail.com

English Abstract

Romans in the Sahara The “Salt and Slave” trade route in the Roman imperial age

Historical research of ancient Rome has been recognized for a long time that trade connections of the imperium Romanum were reaching far beyond the limes. Series of scholarly works have been dedicated to the so-called “Amber Route” (reaching the Baltic Sea), the “Silk Routes” (leading to China and the Far East), the “Spice Route” (connecting India and the Mediterranean), as well as the “Myrrh and Frankincense Route” (towards South Arabia). Meanwhile, very little research has been dedicated to the Trans-Saharan trade connections, even the mere existence of such routes having been strongly questioned by some scholars. The archaeological excavations carried out by European universities from the 1990s onwards have revealed that the Roman Empire’s trade contacts beyond the limes Africanus were just as active and important as towards the above-mentioned regions. Although the wholesale trade in gold and salt from the Niger region is as yet archaeologically unproven, by a fortuitous epigraph we are aware that even the Roman traders arrived south of the Tassili Mountains. However, the majority of African trade goods (ivory, slaves, salt, natron, cotton etc.) reached the Mediterranean port cities through the intermediary commercial activity of the Garamantians. Ever more signs indicate that there was a “Salt and Slave” trade route across the Sahara in the Roman imperial age. Unfortunately, around this route there is no successful metanarrative such as – for example – that around the “Silk Road”.

AFRIKA INDIÁBAN – MÉLY GYÖKEREK

TIMÁR LÉNÁRD ÁDÁM

*„Azok az indek, akikről mostanáig beszéltem...
valamennyiüknek olyan a bőre, mint az etiópoké”*

(Hérodotosz: A görög-perzsa háború, III. könyv 101. Muraközy Gyula fordítása)

Bevezetés

Afrikát – ha eltekintünk északi részétől – nagyon sokáig az európai tudományosság egy történelem nélküli kontinensnek tekintette. Ez nagyobb részt a kolonizáció következménye volt. Ez azonban nagyon leegyszerűsített kép volt, ha csak az ókori Egyiptom kultúráját legtovább magával hordozó Meroéra, a Frank Birodalommal együtt felemelkedő, de annál jóval tovább virágzó Ghánára vagy a több évezredes múltra visszatekintő Etiópiát tekintjük. Sokáig azt is kétségesnek tartották, hogy az őslakosok külső segítség nélkül képesek voltak eljutni az államszerveződés bármilyen kezdetleges fokára. Más kontinensekkel való kapcsolatok esetén így elsősorban a szubszaharai Afrika csak mint passzív szereplő került leírásra. Ma már teljesen más erről a kutatók véleménye. Ennek egy speciális és fontos szelete az, amely Afrikát az Indiai-óceán középső medencéjéhez, különösen Indiához köti. A rendelkezésre álló apparátus arra ad lehetőséget, hogy lejjebb csak egy változatos képet közöljek és kiemeljek néhány, általam fontosnak tartott jellegzetességet.

Az Indiai-óceán világa

Az Afrikával kapcsolatos kutatások egyik közhelye napjainkban, hogy – az 1990-es évek mélypontja után – a szubszaharai térség egyre inkább felértékelődik gazdaságilag és politikailag. A „hagyományos” gyarmattartó államok mellett ilyen újnak mondott szereplők közé szokás besorolni Kínát, Braziliát és Indiát. Különösen ez utóbbi esetében azonban ez a megfogalmazás túlzottan leegyszerűsített, bár nem teljesen alaptalan. Az egyelőre rövid múltra visszatekintő, de egyre jelentősebb, hazai afrikánisztikai kutatások során így gyakran elsikkad a kapcsolatok kétoldalú jellege, különösen azoknak kulturális, gazdasági beágyazódottsága. Ez nem jelenti azt, hogy – történelmi távlatokban – nem voltak és vannak Európa vagy világszinten is elismert munkát végző afrikánisták. Elsősorban ez az (inter) diszciplináris keretek (pl.: saját folyóirat rendszeres kiadása, megszakítások nélkül működő tudományos műhelyek és intézmények hiánya stb.) és a rendelkezésre álló tudományos

Az Indiai-óceán politikai térképe (1993)
 Forrás: http://www.lib.utexas.edu/maps/islands_oceans_poles/indianoceanarea.jpg

apparátus szükségét jelentette egészen az elmúlt évtizedekig (Vö.: Tarrósy–Morenth, 2013). Természetes tehát, hogy a hazai kutatók figyelmét elsősorban ezek megteremtése kötötte le az elmúlt évekig, illetve a „felzárkózás” a nemzetközi kutatásokhoz és trendekhez. Mivel ez utóbbit pedig elsősorban Kína előretörése Afrikában, és az ennek nyomán átalakuló nemzetközi kapcsolatok érdekelték, így más szereplők, főleg ha nem volt gyarmattartóról van szó, kevesebb hangsúlyt kaptak Magyarországon is. Elmondható ez – jelentős kivételektől eltekintve (Tarrósy, 2013) – Indiáról is. Míg azonban Kína rendszeres kapcsolata az afrikai kontinenssel lényegében – néhány legendás és homályos előzménytől eltekintve – a legtagabb értelemben véve is csak a 19. század végétől kezdett kialakulni, addig Dél-India az ókortól kezdve rendszeres, sőt szoros kapcsolatban állt Afrika keleti partvidékével. A kapcsolatokat

kétoldalúságának kutatására, és különösen az afrikai eredetű diaszpórák szerepére az Indiai-óceán menti országokban – bár a volt gyarmattartóktól és az Öböl-menti monarchiáktól eltérően a 20-21. században az afrikai eredetű migrációnak nem a legfőbb célpontjai – is csak mostanában figyelt fel a nemzetközi kutatás (de Silva Jayasuriya–Pankhurst, 2003).

A passzát-szélrendszerek felismerése és a tengeri hajózás kialakulása előtt Afrika és India kapcsolata csak a Közel-Keleten¹ keresztül valósulhatott meg, de az első emberek és emberfélék félszigetre vándorlásáról még kevés ismeret áll rendelkezésünkre. Az ásatásokból nyilvánvaló, hogy a *Homo sapiens sapiens*-szel megjelent pengeeszközök nem voltak jelen hosszú ideig a térségben, hanem a már a *Homo erectus*ok által használt szakócák és szilánkeszközök maradtak uralkodóak egészen a Kr. e. 10. századig, vagyis kb. 30 000 éven keresztül. Más, közvetett – például Ausztrália benépesülése – és közvetlen maradványok és néhány, valószínűleg helyi fejlődés eredményeként kialakult, kifinomult eszköz bizonyítékok alapján azonban a modern ember már korán megjelent a térségben. Ausztrália 50 ezer éve népeült be, míg a kínai Liucsiangban 67 ezer éves maradványokat találtak a kutatók. Előbbi esemény alapján végképp szembeszökő a köipar konzervativizmusa, hiszen valamilyen hajóra és alapfokú navigációs ismeretekre is szükség volt ahhoz, hogy Indonéziából átkelhessenek az ekkor összefüggő szárazulatot alkotó Ausztráliába és Új-Guineába. Az Indiai-óceán mellett így már hamar megmutatkoztak annak jelei, hogy a történelmi időkben – braudeli értelem vett² – „önálló világgént” jelenhessen meg (Vö.: de Silva Jayasuriya–Angenot, 2008).

Korai előzmények és a kapcsolatok kialakulása az ókorban

A neolitikum idejében különféle pásztorkodó és földműves kultúrák váltották egymást, de ezek többsége helyi jellegű volt, és a Harappá-kultúra előfutárai voltak. Ez az időszak az, amikor az afrikai kontinenssel való kapcsolat első, írásos nyomai felbukkannak. Amikor Kr. e. 2500 körül a földművelés eljutott az Indus-völgyéből a Gudzsarátba, a téli növésű gabonafélék (búza, árpa) és a hüvelyesek helyett inkább a nyári növésű fajták kerültek előtérbe. Növényteni és éghajlati okok miatt ez elsősorban a Szaharától délre, a Szudán³ övezetében domesztikált gabonafajták elterjedését jelentette (gyöngyköles, „négerköles”, stb.). Közülük kettő, az ujjasköles (Eleusine coracana) és a szorgum (*Sorghum bicolor*) járult hozzá a legnagyobb mértékben a Dekkán kolonizációjához (Dasgupta, 2012). Ezek a termények még a Perzsa-öböl érintésével kerültek Indiába, az Indus-völgyi civilizációval való kereskedelem során a fennmaradt ékírásos táblák tanúsítása szerint. Még döntőbb fontosságra tettek szert ezek a gabonafélék, amikor a Dekkánról és a közvetlenül szomszédos területekről tovább terjedve lassan egész Dél-Indiát meghódította a mezőgazdaság.⁴ Kezdetre egybeesett a Harappa-i vagy Indus-völgyi civilizáció felemelkedésével, de annak sok korai jellegzetességét is megőrizte. Ez a terjeszkedés azonban nem egy ütemben zajlott, és sok, egymástól jelentősen különböző kultúrát hozott létre (Ceylon szigetét például már a vashasználók csak Kr. e. 1000 és 500 között érték el). Eközben magukba olvasztatták a félszigeten előttük élt népeket, sok elemet átvéve

kultúrájukból. Ezek a kultúrák feltehetőleg valamilyen, eredetileg Iránból vagy Pakisztánból származó, dravida nyelveket beszélhettek, ellentétben a már igen indo-európai eredetű nyelveket beszélő és a Gangesz vidékét szintén nyugatról érkező, részben egyidőben a dravida nyelvekkel. India ekkor még tehát nem mutatta azt a modern, felületes, külső szemlélő számára egyöntetűnek és összerosódónak tűnő képét, mint napjainkban (Vö.: Johnson, 1998).

A közvetlen kapcsolatokra és kereskedelem kialakulására utaló írásos bizonyítékok ókori görög (és római) szerzők műveiből maradtak ránk. Közülük első időben az ismeretlen szerző által írt összefoglaló az Indiai-óceán (és a Vörös-tengeren) a Kr. e. I. században kialakult kereskedelmi utakról. A Kr. u. I. században összeállított görög nyelvű mű magyar fordítása körülbelül az „Eritrea-i tenger útikalauza” lehetne. Témáját elsősorban az egyiptomi Alexandriából kiinduló kereskedelem jelentette, de – a korabeli tengeri kereskedelmi utak jellegéből fakadóan – ír az India és Afrika szarva, illetve az attól délebbre fekvő területek közötti kereskedelemről is. Ezt a partvidéket Azániának nevezi, amelynek helyét a kutatók a mai Mozambik területére helyezik (Fage–Tordoff, 2004. 28). A könyv szerint igen jelentős kereskedelmet folytat, importja elsősorban luxuscikkekből áll, mint az üveg, fegyverek (lándzsák és fejszék, elsősorban Arábiából), illetve kisebb mértékben bor és búza. Exportjában is elsősorban az „egzotikumok” dominálnak, például elefántcsontból (tulajdonképpen közvetítő kereskedelmet üz vele, a délebbi és a szárazföld belsejéből érkező termékeket továbbítja a távolsági kereskedelem számára). Emellett kis mértékben pálmaolajat, de jelentős az orszarvú-szarv és a teknősbéka-páncél kereskedelme is. Ez utóbbiak különösen Indiában keresettek, ahol bizonyos területek túlnépesedése nagy keresletet támasztott irántuk, illetve ebben közre játszott ezek kiemelkedő minősége is (az afrikai elefántcsontnak mindmáig nagy presztízse van Ázsiában). Az Afrika szarván található városállamok, kereskedőtelepek is hasonló termékekkel vettek részt az Indiai-óceán kereskedelmében, de itt fontos szerepet játszott még a mirha exportja is (Schoff, 1912). Sztrabón híres művében hasonlóan élénk tengeri kereskedelemről és intenzív kapcsolatokról emlékszik meg az Indiai-óceánon (Strabo, 1854).⁵ Élénk színekkel ecseteli a dél-indiai „városok” nyüzsgését és virágzó életét. Ez a korszak egyike a tamil India fénykora. Nagy költői gyűjteményeket, mint a Szangam néven ismert gyűjteményt, amely éppen a periplusz (tengeri hajóút „útleírása”) keletkezésének idején állítottak össze. Legtöbbje mára elveszett (bár a későbbi évszázadokban új költemények kerülhettek bele), de ezekből is virágzó, kereskedő, utazó, saját vezetőik (és nem a birodalom vagy államhatalom által kinevezett emberek, mint Észak-Indiában) tanácsa által irányított közösségek képe rajzolódik ki, akik egyszerűen igen harciasak, tele vérszomjas, néha emberevő hősökkel. Még a távoli Római Birodalommal is rendszeres kereskedelmi kapcsolatokat ápoltak a leletek alapján. Három királyságukat – Csóla (Koromandel-part), Pándja (az elefántfülhöz hasonlított félsziget „hegyén”), és Cséra (Malabár-part) – a nagy Asóka (Kr. e. 272–231) „hódította meg” Valójában ez valamilyen függést jelentett, mert például Csóla még több mint ezer évvel később Dél-India legnagyobb hatalmává vált. Megszabadult a különböző dinasztikiak ellenőrzése alól, és kihasználva a Pándják és a különböző

dekkáni dinasztiaik egymás közötti harcát, Kr. u. 900 körül önállósította magát és hódításokba kezdett. Uralkodójuk, az első Rádzsarádzsa (ez a cím hasonló titulust jelez, mint a perzsa „királyok királya”), erős tengeri flottát épített ki és kiterjesztette az uralmát az egész keleti partra. Még a Maldív-szigeteket is sikerült meghódítania, majd sikerült megszereznie Lanká szigetét, vagyis Ceylont. (Az „öslakos” – az indoárja hódítás utolsó hullámaival érkezett – és Asóka uralma alatt buddhista hitre tért szingalézok és a hódító tamilok – az ország történelmére máig hatást gyakorló – szembenállása inntól eredeztethető.) Bár ez a hódítás nem volt tartós (különböző dél-indiai dinasztiaik időről-időre kísérletet tettek a gazdag sziget behódoltatására) utóda tovább terjesztette Csóla befolyását. Orisszán keresztül hadjáratot vezetett Bengália déli részeire, amelyek az írott történelem kezdeteitől kezdve a Gangesz-síkságának kulturális befolyási övezetéhez tartozott. Sőt flottájával megtámadta és meghódította a Maláj-félszigetet, és Szumátra, Jáva jelentős részét, amelyet egy korábbi, indiai eredetű dinasztia tartott kézben. Csökkenő hatalmukat – a Csálukják árnyékában – még évszázadokig kitarították, hogy aztán a rivális Pándjakkal együtt a Dekkánt megtámadó muszlim hódítók áldozatául essenek. Dél-India mindazonáltal az évszázadok alatt is megmaradt a hindu vallás és a klasszikus műveltség menedékének (Folk, 2007: 47-48).⁵

Az Indiai-óceán nyugati medencéjének kereskedelme mindenestre más népek – görögök, perzsák – kezében volt, akiket Csóla és a dél-indiai királyságok virágkorában a hódító arabok és az iszlám kereskedők váltottak fel (nem kis részben amiatt, hogy a belső területeken új államok és birodalmak emelkedtek fel). Az ő nevükhöz fűződik az a felismerés, hogy a passzát-szélrendszer miatt közvetlen kapcsolat kialakítható Dél-India és Afrika keleti partvidéke között. A távolsági tengeri kereskedelem így felváltotta a partmenti hajózást, amely a tengerpartok mentén vezető vándorlási útvonalak öröksége volt. Lehetővé vált ily módon, hogy Kelet-Afrika – kevés közbeeső állomással – az indonéz szigetvilággal, sőt Kínával is könnyebben tartson fent kapcsolatot, mint akár Afrika más, belső részeivel. Egyes kutatók ezt a kereskedelmi rendszert „tengeri Selyemút”-nak vagy a „Selyemút tengeri szakaszának” nevezik. Mielőtt azonban ennek a rendszernek a következményeit ismertetném, érdemes egy különleges eseményre felhívni a figyelmet, amely egybeesett ennek kialakulásával. Ez pedig Madagaszkar benépesülése.

Madagaszkar szigetének benépesülése

Madagaszkar jelenlegi ismereteink szerint különös flórájával és faunájával hosszú ideig

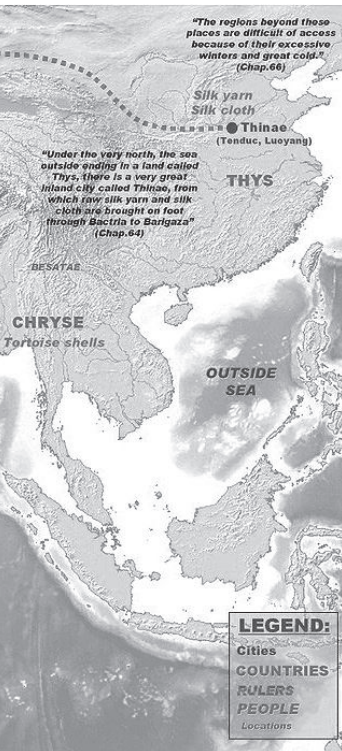
„Az Indiai-óceán nyugati medencéjének kereskedelme mindenestre más népek – görögök, perzsák – kezében volt, akiket Csóla és a dél-indiai királyságok virágkorában a hódító arabok és az iszlám kereskedők váltottak fel (nem kis részben amiatt, hogy a belső területeken új államok és birodalmak emelkedtek fel).”

lakatlan és megközelíthetetlen volt az afrikai szárazföld felől, köszönhetően többek között a viharos és mély Mozambik-csatornának, amely elválasztja tőle. Homályos utalások vannak rá, hogy egyes görög, óarab kereskedők ismerhették a szigetet, de benépesülésére Kr. u. 500 és 900 körül került sor ausztronéz nyelveket beszélő telepésekkel. Ennek a nyelvcsaládnak a legközelebbi rokon nyelveit azonban az indonéz szigetvilágban (főleg Borneón) beszélik. Ez több mint 6000 km-re esik Madagaszkár szigetétől. Az útnak indulás pontos idejéről csak közvetett bizonyítékok állnak rendelkezésünkre, de feltehetőleg közrejátszott az Indiai-óceán keleti medencéjében felvirágzó kereskedelem. Végpontját az indiai kulturális hatások megjelenése és a hinduizmus elterjedése az indonéz szigetvilágban jelölheti ki, mert erre utaló szavakat nem találtak, ellenben vasművességre és kezdetleges államiságra utalókat igen. A pontos útvonal szintén ismeretlen, mert a korabeli írásos források nem tesznek róla említést, ami talán abból eredhet, hogy a feltételezett megálló lakatlanok voltak ideiglenesen, tartósan, vagy más okok miatt hallgatnak róluk. India keleti partvidékére, különösen Bengál és Orissza mocsárvidékeire, amelyek a középkor folyamán lakatlanok voltak az előbbi lehet igaz.

Utóbbira talán a kelet-afrikai partvidék története lehet példa. Azánia ekkor tűnik el a forrásokból, és az arab kereskedők már Zandzs államát (a 6. századi görög Zingium nevet eltorzítva) találják a helyén, amelyet a későbbi útleírások a parton egyre északabbra helyeznek el (Fage–Tordoff, 2004. 28). Mint fentebb utaltam rá,

ennek oka talán a bantu terjeszkedés lehetett, amit alátámaszthat az, hogy a madagaskári nyelvekben fennmaradt egy-két bantu eredetű szó (Blench, 2006: 4-13). A bantu vándorlás pontos folyamata azonban mindmáig rejtély, pedig feltehetőleg döntően átalakította Kelet-Afrika etnikai és társadalmi viszonyait, kiszorítva az előtte itt élő népeket. A helybeli, valamilyen kusita (afroázsiai) nyelvet beszélők az arabok érkezésekor (a 10. századra) eltűntek a térségből. Ennek időpontját nem ismerjük, ahogy menetét sem (a periplusz megjegyzése, hogy az itt lakók a szómáliaiakhoz hasonlítanak, szintén az afroázsiai – esetleg nilus-szaharai – eredetét támasztja alá). Mégis, sok ebben a bizonytalanság, hiszen a bantuk dél felé terjeszkedését éppen a délkelet-ázsiai termények megérkezése és robbanásszerű elterjedése tette, ha nem is lehetővé, de jelentősen felgyorsította. Minden attól függ tehát, hogy mikorra tesszük a madagaskári telepések érkezését. Másrészt a periplusz megállapítása, hogy Azániában és a szomáli partvidéken sem etiópok laktak (vagyis nem fekete bőrű népek), a rendelkezésre álló embertani és régészeti leletek alapján sem állja meg a helyét (még ha a magasfölk lakóitól különböztek is valamennyire). Az északabbi, szomáliai partvidék kereskedővárosainak hanyatlását pedig inkább az oromók vándorlásához lehet kötni, és nem a kereskedelmi kapcsolatok megszakadásához a déli partvidékkel. Azánia bukása tehát úgy tűnik nem viselte meg jelentősen a térség kereskedelmét (Vö.: Murray, 2003). Ez majd csak az Akszúmi Birodalom (a későbbi Etiópia elődje) bukása és a tengerpartról való „visszavonulásával” után, az

< Az Eritrea-i tenger útikalauzában szereplő kereskedelmi útvonalak

Forrás: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/a/a5/Map_of_the_Periplus_of_the_Erythraean_Sea.jpg/1280px-Map_of_the_Periplus_of_the_Erythraean_Sea.jpg

arab (iszlám) városállamok terjeszkedésével és a nomádok újabb és újabb hullámaival következik el.

A madagaszkári (és Comore-szigeteki) telepések így lehetséges, hogy nem is a megszokott kereskedelmi útvonalakon érkeztek, hanem egyenesen átszelték a nyílt tengert Borneó és Madagaszkár között. Ha ez így történt, a teljesítményük felülmúlja még a polinéz terjeszkedést és az európai felfedezőket is, mert megszakítás nélkül, a nyílt óceánon kellett megtenniük az utat, amelynek végpontját (egy-egy ritka pletykákon kívül) nem is ismerhették. Sőt erre még a hagyományos tengeri tájékozódási pontok sem utalhattak. Mi készíthette őket azonban, hogy ilyen nehéz utat válasszanak? Mint fentebb utaltam rá India kapcsán, az első évezred első felében az Indiai-óceán északi része jelentős változásokon ment keresztül, birodalmak és erős államok (a dél-indiai államok mellett érdemes megemlíteni az Akszúmi Királyságot, amely rövid ideig az Arab-félsziget egy részére is kiterjesztette befolyását) emelkedtek fel és tűntek el, amelyek megpróbálták hatalmukba keríteni a tengeri útvonalakat és a kereskedelem egy részét (lásd Csóla történetét). A végpontokon ugyanúgy (Római Birodalom és a Szaszanidák bukása), mint a kereskedelmi útvonalakon, jelentős átrendeződés zajlott le. Akár be lehet illeszteni ebbe az utazásba egy kelet-afrikai megállót, akár nem (a bantu és a malgas nyelvek közös eredetű szókészlete és az átvételek későbbi – vagyis a Madagaszkár benépesítése utáni évszázadok – fejlemény is lehet), ez az utazás az Indiai-óceán két fele (nyugati és keleti) közötti közvetlen érintkezésnek évszázadokig legközelebbi példája (Wérin-Wright, 1999). A korszak elmúltával az érintkezés csak a középső terület – legfőképpen India – érintésével valósult meg. Csak a 20. században mutatkozik rá újra igény, hogy Indonézia és Afrika szorosabb kapcsolatokat építsen ki (Tarrósy, 2014).

A kereskedelmi kapcsolatok „speciális” válfaja: Az emberi áru

Az érett középkortól India brit gyarmatosításáig tartó időszak az India és Afrika közötti kapcsolatok virágkora. Az Afrika körülhajózása után az Indiai-óceánra kijutó európaiak csak rövid ideig tartó zavarokat okoznak, mivel fő céljuk az itteni kereskedelembe való bekapcsolódás, a haszon lefölözése volt, nem pedig új kereskedelmi utak és források felkutatása. Kelet-Afrika partvidékének gazdagsága és felemelkedése nem választható el a tőlük egy „lakatlan”, sivatagos sáv által elválasztott belső területeken felemelkedő bantu királyságoktól (Zimbabwe, Monomotapa és a tóvidék államai), sem az Indiai-óceán más részeinek történelmétől. Ezt a kiterjedt és sokféle terményen alapuló kereskedelem közül, amelyben szerepet játszott az afrikai elefántcsont, a belső bantu államok (és kisebb mértékben indiai) arany, a kínai porcelán, szövetek stb. bonyolultságát és összetettségét nehéz értékelni (az európaiak megjelenésével mindez csak tovább bővült és hatóköre kitágult). Hatását és tartósságát tekintve mégis kijelenthető, hogy a rabszolga-kerkedelem volt az, ami afrikai eredetű diaszpórák megjelenéséhez vezetett szerte az Indiai-óceán mentén (Davies, 2008). Ezeknek a közösségeknek a tartóssága természetesen függött attól, hogy mekkora távolságra feküdtek Afrikától (a holland Kelet-Indiai Társaság által gyarmatosított indonéz szigetvilágban – minden szórványos kísérlet ellenére – egyáltalán

▲ *A Moscat-i rabszolgapiacán nagy volt a kereslet az „emberi áru” iránt.*
Forrás: <http://histclo.com/image/date/2010/03/muscat40s.jpg>

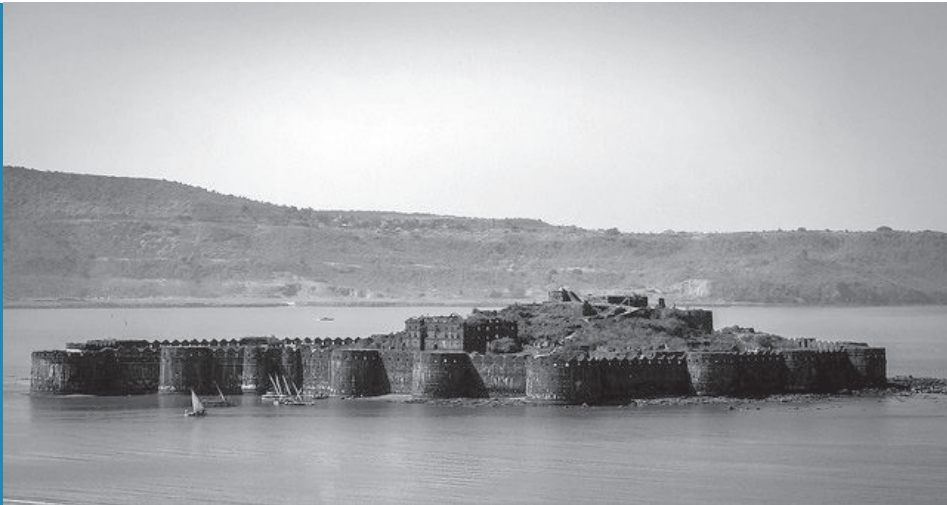
nem volt jellemző). A rabszolga-kereskedelem későbbi évszázadaiban nemcsak a célállomáson jelentek meg más etnikai csoportok, hanem a tengerparti területeken is a volt, a belső területekről elhurcolt rabszolgák közösségének utódai (amelyek tovább színesítik Szomáliától Mozambikig ezen országok tengerparti részeit). Bár már az *Eritrea-i tenger utikalauza* is Azánia egyik fontosabb exportcikkének jelezte a rabszolgákat, nemcsak lehetséges etnikai hovatartozásukról és származási helyükről nem tudunk semmit, hanem arról sem, hogy nem pusztán közvetítő-kereskedelemtől van szó ebben az esetben. Az igazi felvirágzása az indiai-óceáni rabszolga-kereskedelemtől az iszlám elterjedéséhez és az arab hajósok megjelenéséhez köthető. Az iszlám hódítók által létrehozott virágzó birodalmak nagy igényt támasztottak az idegen munkaerőre, nem mellékesen megjelentek a „rabszolga-hadseregek”, amelyek legnagyobb előnyének azt tartották, hogy csak a gazdájukhoz voltak hűek (bár a 800-as években volt egy nagy lázadásuk). Az ágyasok és az idegen rabszolgák tartását pedig igen hamar presztízs-szemponatok is befolyásolták. Hosszú fennállása alatt az Indiai-óceánon folyó rabszolga-kereskedelemtől a kutatások szerint legalább annyi ember esett áldozatul, mint a transzatlantinak (de ez rövidebb és intenzívebb volt). 800 és 1700 körül évente átlagosan 3000 főt (kezdetben 2/3-ukat a Vörös-tenger partvidékéről), amely ezután 4000 főre emelkedett (a hatalmas ázsiai birodalmak – a Mogul India, Perzsia és az Oszmán Birodalom – határainak megszilárdulásával). Ekkor a két part között már egyenlően oszlott meg az arány. A 19. században – miközben csökkent és megszűnt a transzatlanti kereskedelem – még

Mivel a kereskedelem nem volt olyan intenzív, mint a nyugati parton, ezért az indiai-óceáni kereskedelem is kevésbé drasztikus következményekkel járt demográfiailag.

A Janjira-erőd (Murud Janjira): a Sidhik katonai központja a 19. századig
Forrás: <http://indiaheritagesites.files.wordpress.com/2013/08/murud-janjira-fort.jpg> >

900 ezer főt szállítottak át az óceánon (Fage–Tordoff, 2004: 213-227). Általában azt szokták megjegyezni ezzel a kereskedelemmel kapcsolatban, hogy más jellemzői voltak, mint a transzatlantinak. Nagyobb mértékben érintette a nőket, a férfiak egyrészt katonáknak kellettek, ők egyébként sokszor eunuchok lettek. A rabszolgáknak pedig sokkal több esélyük volt arra, hogy befogadják őket és felemelkedjenek a társadalomban, mint az amerikai kontinensen. Összességében pedig jóval túrhetero több körülmények közé kerültek, mint ha az Atlanti-óceánon túlra kerültek volna. Ez az elképzelés azonban túlzottan nagyvonalú és felületes. Egyrészt a női szolgák így is, úgy is kiszolgáltatottak voltak uraik házában és háremeiknek (bár leszármazottaiknak tényleg jóval nagyobb esélye volt a társadalmi felemelkedésre, mint Észak-Amerikában). Mivel a kereskedelem nem volt olyan intenzív, mint a nyugati parton, ezért az indiai-óceáni kereskedelem is kevésbé drasztikus következményekkel járt demográfiailag. Másrészt – különösen igaz ez a 19. sz.-i késői szakaszra – igen sok rabszolga kényszerült legalább olyan kemény és veszélyes munkák elvégzésére, mint az amerikai gyarmatokon. Tengerészként, gályarabként, kikötőmunkásként, a datolyakertekben kertészként és – ahogy említettem – gyöngyhalászként is vagy a só-lepárlókban dolgoztak. Egy szűk rétegüknek (zenészek-muzsikosok, katonák vagy eunuchok) persze volt esélyük a felemelkedésre, ha áttértek az iszlám hitre, és viszonylag jó körülmények között éltek. A nagy többségre azonban nem volt jellemző (Davies, 2008).

Nem szabad elfelejteni, hogy az Indiai-óceán mellékére és középső medencéjébe nemcsak a tengeri útvonalakon érkeztek afrikai eredetű rabszolgák, hanem a Közélelet érintésével, a transz-szaharai kereskedelmi utakon is, amelyeken a történelem során kb. 9-10 millió embert szállítottak a Földközi-tenger medencéjébe. Ezek egy része pedig később továbbszállításra került Indiába és máshová (de számuk elenyésző lehetett, az iszlám hódítás kezdeti szakaszától eltekintve, amikor az Indiai-félsziget egyetlen jelentősebb tengeri kikötőjét sem sikerült birtokba venniük).

Az iszlám betörése fokozatosan történt a Gangesz-völgyébe és nem volt zökkenőmentes. Észak- és Közép-Indiában – attól függetlenül, hogy mogul uralom alatt álltak-e vagy sem – egy faluközösségnek több „földesura” (igazából rossz ez a megnevezés, mert ez nem a földek tulajdonosát jelölte, hanem a terményekért, szolgáltatásokért járó juttatások egészét vagy részét, illetve az „állami” – földesúri, uralkodót megillető – adók beszedésének jogait) is lehetett, addig Bengál – Orisszával és Bihárral együtt – egy „kormányzó” (nawáb) uralma alatt állt. Kelet-Bengálban hatalmas falvak nőttek ki a termékeny síkságból ekkoriban, és a nawáb a mogul politika fontos tisztségviselőjévé vált. 1490-ben rövid időre Szidí-Badr, egy afrikai eredetű rabszolga is felülhetett Bengál trónjára.

A rabszolgakereskedelem hatása

Az indiai muszlim és hindu udvarok követték az iszlám civilizációs mintáját (Smith–Gervase, 2012). Itt a „habsi”-ként vagy „sziddi”-ként említett feketék csoportjai időről időre fontos szerepet játszottak India történelmében. A Janjira szigetén élők tulajdonképpen tengerészszoldosként szolgáltak, és a 18. században az angol Kelet-indiai Társaság a velük való kapcsolatnak köszönhetően védhette meg Bombay-t a holland támadástól. Cserébe később segítette őket azzal, hogy a szigeten a korban legmodernebbnek számított erődöt építtetett. A mai Indiában mindmáig fellelhetőek jól elkülönült közösségeik, amelyeket a korabeli indiai városok elkülönült, a palotával szomszédos részeken húztak fel. A haidarábi nizám (uralkodó) Afrikai Lovasőrségét pedig 1951-ben oszlatták fel. A mogulok elleni támadást a Dekkánon pedig a 17. században Malik Ambar tábornok vezette, akinek arcmásai nagy számban maradtak fent, és „abesszín” származásúnak tüntetik fel a nyugatiakkal érintkező források. Az egymással állandóan vetélkedő kis hindu és muszlim államok harcai közepette olyan reformokat valósított meg, amely elősegítette a későbbiekben a Maráthák felemelkedését és hosszabb távon a hinduizmus újjáéledését Észak-Indiában. (Johnson, 1998,

▲ Az Indiai-óceán kereskedelmi útvonalai.
 Forrás: <http://www.palgrave.com/history/shillington/resources/maps/Map9.3.jpg>

112-128) Elsősorban mégis mint udvari zenészek, művészek és táncosok működtek és a 19. század végéig létezett a „szómáliai” ilyen formájú „importja” az indiai udvarokba, ahogy testőrként (Murray, 2003: 68-69) is gyakran alkalmazták őket a széles körű kapcsolatokkal rendelkező kereskedők (ahogy erre Teleki Sámuel is utal utazásai leírásakor). Az indiai és a középső medence szigetállamainak afrikai eredetű rab-szolgáinak felszabadítása végighúzódtott az egész 19. századon, sőt néhány elemében tovább élt még a 20. század elején is, amikor a megrendülő iparosítás olcsó és nagy számú munkaerő iránt támasztott keresletet (főleg a kellemetlen éghajlatú és lakatlan szigeteken). Jogilag pedig akár még tovább is tartott az emancipáció (Klein, 2012).

A Siddhik (Srí Lankán „Kaffir”⁸) közössége (akiket a források gyakran össze-mosznak a „Habsi” csoportokkal) mindmáig Dél-India egy különleges etnikai színfoltját jelentik (Hawley, 2008. 38). A mai Hyderabad elkülönült városrészében – Siddi Rísalában – mindmáig fellelhetőek a szuahéli örökség nyomai a népzeneben, táncban, és nyelvben, habár a közösség tagjai – az egykori sóleparlók leszármazottai – a társadalom peremén tengődnek. Vallási megoszlásukat tekintve nem rínak ki közvetlen környezetükből (többségük iszlám hitű, kisebb részük hindu és keresztény). Az európai tudomány számára újfelfedezésük még várat magára (Vö.: Pankhurst, 2003, Basu, 2003).

Az „afro-indiai” közösségek a 20-21. században

Az afrikai eredetű közösségek napjainkra az Indiai-óceán egy olyan színfoltját jelentik, (Okpewho – Davis – Mazrui, 1999) amely fokozatosan eltűnőben van. Ellentétben az indiai származású afrikaiakkal, ők elenyésző szerepet játszanak India mai afrikai terjeszkedésében. Mindenesetre már létük rámutat arra, hogy India legalább, ha nem régebb óta olyan szoros kapcsolatban áll az afrikai kontinenssel, mint a volt európai metropoliszokkal⁷ Reménykedhetünk abban, hogy eme közösségek végül profitálni fognak abból a szoros kapcsolatból, amely az „elefánt ébredése” után következett be, és tigrissé változásához vezetett el.

India (és Pakisztán) esetében a függetlenség elnyerése után az afrikai kétoldalú kapcsolatoknak a gyarmati korban kialakult rendszere gyors hanyatlásnak indult. Ennek emblemikus következménye volt, hogy – Mumbainak, mint a brit afrikai gyarmatokról származó elefántcsont-kereskedelem legnagyobb elosztó központjaként való hanyatlása mellett – az 1948-as években feloszlatták a Hyderabad nizámja mellett szolgáló lovas testőröket, miután a függetlenéget elnyert India (brit gyarmati egységek segítségével) megszállta a területet¹⁰ és beolvasztotta azt. Ezeket a szomáliai partvidékről származó – csoportot a 19. század elején hozta át az extravaganciájáról híres 6. nizám (később utódai folytatták). Ennek oka az afrikai szolgák tartásának fent említett divatja mellett a saját hatalmának megerősítése állt, amelyet a kiépülő brit uralom melletti kiállása rengetett meg. Kb. 300 főről van szó, akik a szomáliai etnikai csoportok közül valószínűleg a Jareer vagy Gosha, eredetileg bantu nyelvű csoportokról. Őseik Szomáliában eredetileg rabszolgák voltak, akik a tengerparti ültetvények megmunkálásra hurcoltak be. Nemcsak bantu csoportok voltak az etnikumképző elemek, hanem más, a szomáliai klánok rendszerén kívül rekedt nem muszlim hitű elemek. Ezt támasztja alá, hogy önmagukat „etiópoknak” tartják. Igaz, ma már csak elvétve akad a legidősebbek között olyan, akik az etióp monofizita egyház hívének tartják magukat.¹⁰

Napjaink Indiájában a többi „sidhi”-hez hasonlóan igen nehéz helyzetben vannak, mert habár saját elkülönített városkörzetük van Hyderabad-ban, amely közigazgatási önállóságot élvez és a nizámok generációi építették fel számukra és családjaiknak, ugyanúgy sújtja őket a kirekesztés és a megkülönböztetés. Ennél is súlyosabb számukra, hogy mivel egyöntetűen az urdu nyelvet (amely a hindinek „iszlamizált” testvére) és iszlám hitűek, illetve a Hyderabad-i függetlenségének kikiáltása mellett játszott szerepük miatt, 1948 óta tilos katonai szolgálatot vállalniuk az indiai hadseregben.¹¹

Hasonlóképpen elsikkad azoknak az – igaz epizodikus, a két világháború közötti időszakra szorítókozó – afrikai csapatoknak a szerepe, akik például a japán előrenyomulás ellen harcoltak Burmában. Még a szakmunkákban is meglehetősen csekély hangsúlyt kap, pedig nem elhanyagolható módon vettek részt azokban.¹²

A mai India Gandhi-ig és Nehru-ig visszavezető pragmatikus külpolitikáját ezeket a „régii” kapcsolati rendszereket figyelmen kívül hagyva egyrészt az „el nem kötelezettek” mozgalmában betöltött korábbi (és a BRICS államok közötti mai) szerepére alapozza. Másrészt az afrikai kontinensen élő indiai származású, kereskedelemmel és pénzügyekkel foglalkozó diaszpórára (Tarrósy, 2013). ☀

Jegyzetek

- 1 A Közel-Kelet, vagyis a későbbi arab-izlám világ a későbbiekben is hasonló összekötő kapcsolatot jelentett, amely az indiai-perzsa világot és Kelet-Ázsiát összekötötte a Mediterráneummal és a szubszaharai Afrikával.
- 2 Fernand P. Braudel (1902-1985): Az Annales-iskolaként ismert történeti iskola egyik tagja és alapítója. Korábbi – pl.: a francia eredetű „emberföldrajz” (pl.: Paul Vidal de la Blache) – alapján a „hosszú” és „rövid” időtartam (longue durée és courte durée) megfogalmazója. Utóbbi alatt – a korábbi történetírás által szinte kizárólagosan vizsgált – „rövid” életű alakulatok struktúráit (elsősorban „állami” és politikai intézmények) értette, míg előbbi alatt az általában jóval lassabban (vagy történelmi mércével egyáltalán nem) változó mentális, kulturális és a földrajzi-természeti viszonyok által befolyásolt termelési struktúrákat értette (szoros közvetlen – és „közvetett”, egy „közepes” időtartam beillesztésével – kapcsolatot tételezve fel közöttük). Egy braudeli „világ” azt a teret jelenti, amelyben a hosszú időtartam fejt ki a hatását (vagyis kulturálisan-mentálisan többé-kevésbé hasonló – de nem azonos – és jól azonosítható térség). Az egyes „világok” kapcsolódnak más térségekhez (ezek intenzitása például a távolságok függvényében változik, de mindig jelen van), de – a nagy földrajzi felfedezések és a kapitalizmus 18. sz.-i kialakulása előtt – nem alkotnak egy az egész Földet átfedő egységet. Ő elsősorban a Mediterrán „világgal” foglalkozott, de ilyen önálló egységként szerepeltette az Indiai-óceán világát is. Vö.: <http://indianoceanworldcentre.com/Braudel>
- 3 Szudán: Itt ezen a Szaharától és a Szahel-övtől délre elterülő területet kell érteni, amely az atlanti partoktól tart egészen az etióp magasföldreig.
- 4 A Gangesz-völgye, mint a történelem során hosszú ideig, különálló, a déliektől eltérően meglepően egységesebb kultúrák irányítása alá került, ahol a különböző éghajlati és földrajzi körülmények miatt más termények – például a keletről érkező rizs – termesztése került előtérbe.
- 5 Érdemes megemlíteni, hogy mindeme szerzők még nem említik, hogy az általuk leírt afrikai államokban „etiópok” élnének, csak évszázadokkal később bukkannak fel a leírásokban még Azániától délre, a Zingumnak nevezett partvidéken.
- 6 Indiának ez a történelmi-kulturális töredezettsége mindmáig jelentős hatással van az ország politikai és gazdasági életére, jelentős számú konfliktust generálva (többek között ilyen különbség, hogy egyes déli területeken nem volt ismert vagy annyira kiterjedt a kasztrendszer, mint északon). (Folk, 2008)
- 7 Eredetileg görög eredetű („anyaváros”). A nemzetközi szakirodalom alapján itt elsősorban a (volt) gyarmattartó ország értelemben használom (illetve jelentheti még a volt gyarmattartó ország térben létező vagy intellektuális központját, annak főbb intézményeivel együtt).
- 8 A 19. század során az ültetvényeken való munkára, illetve házicselédként alkalmazott csoportnál feltehetőleg ez nem származási helyet-csoportot jelez, hanem a behajózás helyét (Dél-Afrika). Maga a „kaffer” szó arab eredetű, amellyel a nem muszlim rabszolgákat jelölték (elvileg egy muszlimnak egy vele azonos hiten lévő tilos így alávetnie a Korán szerint) Forrás: Hawley, 2008. 38. o.
- 9 A konfliktus oka az volt, hogy a terület a hindu India közepén a lakosság döntő hányada, és a brit gyarmatosítás ideje alatt tovább működő államvezetés kizárólag muszlim hitű volt. Erre támaszkodva kiáltotta ki a nizam a függetlenséget.
- 10 Meg kell jegyeznem, hogy az előbb általam felvázolt származás lehet, hogy pontatlan, mert a Jareer csoport egy nagyon kis hányada tért át a keresztény hitre és döntően csak az európai misszionáriusok tevékenysége következtében. Az közismert, hogy a 19-20. század folyamán a szomáliai partvidék lakosságának jelentős része vállalt rövidebb-hosszabb időre katonai vagy őrző-védő feladatokat akár európai felfedezők mellett is (ezt alátámasztja többek között Teleki Sámuel utazása). De akkor kérdés marad, hogy miért él köztük olyan szívósan az „etióp” származás tudata? (Vö.: <http://www.hyderabad.co.uk/africa.htm>)
- 11 <http://www.theeastafrican.co.ke/magazine/-/434746/470390/-/view/printVersion/-/ckmon7z/-/index.html>

Felhasznált irodalom

- Alpers, Edward (2003): The African diaspora in the Indian Ocean. A Comparative Perspective. In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- Basu, Helen (2003): Slave, Soldier, Trader, Faqir: Fragments of African Histories in Western India (Gujarat). In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- Blench, Roger (2006): The Austronesians in Madagascar and on the East African coast: surveying the linguistics evidence for domestics and translocated animals. International Conference on Austronesian Languages X. Puerto Princesa, Palawan, January 17-20. Cambridge.
- Campbell, Gwyn (2012): Introduction: abolition and its aftermath in the Indian Ocean World. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge
- Chatterjee, Indrani (2012): Abolition by denial: the South Asian example. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge
- Smith, Clarence – Gervase, William (2012): Islam and the abolition of the slave trade and slavery in the Indian Ocean. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge
- Dasgupta, Keya (2012): Plantation labour in the Brahmaputra Valley: regional enclaves in a colonial context. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge
- Davies, Carole Boyce (2008): Encyclopedia of the African diaspora: origins, experiences, and culture. Santa Barbara (California), ABC-CLIO.
- de Silva Jayasuriya, Shihan – Angenot, Jean-Pierre (2008): Uncovering the History of Africans in Asia. Leiden, Netherlands, Koninklijke Brill
- de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (2003): On the African Diaspora in the Indian Ocean. In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- de Silva Jayasuriya, Shihan (2003): The African diaspora in Sri Lanka. In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- Fage, D. J. – Tordoff, William (2004): Afrika története. Bp. Osiris
- Folk György (2007): India – a végletek birodalma. Bp. HVG
- Folk György (2008): A látszólagos egység és a töredezettség következményei Indiában. Kül-Világ, V. évf. 2008/2. (www.kul-vilag.hu, Letöltve: 2014/04/01. 18:16)
- Hawley, John C. (edited): India in Africa, Africa in India. Indiana University Press, Bloomington (Indiana, USA), 2008.
- Johnson, Gordon (1998): Az Indiai világ Atlasza. India, Pákisztán, Nepál, Bhután, Bangládés, és Sri Lanká. Bp. Helikon-Magyar Könyvklub
- Klein, Martin A. (2012): The emancipation of slaves in the Indian Ocean. In: Campbell, Gwyn: Abolition and Its Atermath in the Indian Ocean, Africa and Asia. Studies in Slave and Post-Slave Societies and Cultures. London/New York, Routledge

- Murray, Jocelyn (2003): Az afrikai világ atlasza. Bp. Helikon
- Okpewho, Isidore – Davies, Carole Boyce – Mazrui, Ali A. (1999): The African diaspora. African origins and new world identities. Bloomington, Indiana University Press
- Okpewho, Isidore – Nzegwu, Nkiru (2009): The new African diaspora. Bloomington, Indiana University Press.
- Pankhurst, Richard (2003): The Ethiopian Diaspora to India: The Role of Habshis and Sidis from Medieval Times to the End of the Eighteenth Century. In: de Silva Jayasuriya, Shihan – Pankhurst, Richard (szerk): The African diaspora in the Indian Ocean. Asmara (Eritrea), Africa World Press
- Schoff, Wilfred H. (1912): The Periplus of the Erythraean Sea. Travel and trade in the Indian Ocean by a merchant of the first century. New York/London/Bombay/Calcutta, Longmans, Green and Co.
- Strabo (1854): The Geography of Strabo (editor: Hamilton, H. C. – Falconer, W.). Covent Garden, London, Henry G. Bohn.
- Tarrósy István – Morent Péter (2013): Global Opening for Hungary. A new beginning for Hungarian African Policy? African Studies Quarterly. Vol. 14. Issues 1-2. 2013. november (Internetes elérhetőség: <http://asq.africa.ufl.edu/files/Tarr%C3%B3sy-Morent-2013.pdf>)
- Tarrósy István (2011): Kelet-Afrika a fejlődés útján. Pécs, Publikon
- Tarrósy István (2013): Afrikai szafarin a tigris. Biztonságpolitikai Szemle, Vol. 6. No. 3 (Internetes elérhetőség: http://biztpol.corvinueambassy.com/download/hatteranyagok/96/Afrikai_szafarin_a_tigris_-_Tarosy_Istvan.pdf)
- Tarrósy István (2014): Is the Spirit of Bandung Sweeping Across Africa? AFKI Original, published: 2014. March. 26. (Internetes elérhetőség: <http://afkinsider.com/48375/spirit-bandung-sweeping-across-africa-indonesia-africa-relations-today/>)
- Vérin, Pierre – Wright, Henry (1999): Madagascar and Indonesia. New evidence from archeology and linguistics. Bulletin of the Indo-Pacific Prehistory Association Vol. 18. 35-42. pp.

A szerzőről

történész, politológus, MA

About the Author

historian, political scientist, MA

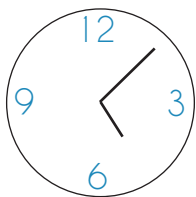

lnardadamtimar@gmail.com

English Abstract

Africa in India – Deep Roots

Africa's intercontinental relations are in the focus of scholarly attention these days. Recent research on India as a sub-continent and cultural zone at the same time and its linkages with Africa can build on millennia of historic ties – the case of Madagascar and how it was populated throughout the centuries is a good example from this angle. Concerning trade relations we have to devote attention to slave trade and its effects, which also left its heritage among some of India's unique ethnic and cultural groups, which partially keep their ancestral reminiscence. The paper gives an overview of deeply rooted historic ties between Africa and India.

AZ IDŐ: EGY AFRIKAI FILOZÓFUS SZEMSZÖGÉBŐL

DANIEL TCHAPDA PIAMEU

FORDÍTOTTA: MONOSTORI ZITA

Egyes nyugati filozófusok úgy gondolkodnak az időről, mint egy olyan dologról, amit az emberek a legkevésbé tudnak befolyásolni. Az időt eleve elrendeltnek tekintik, és természetfeletti valóságként fogják fel, amely beleszólásunk nélkül irányítja életünket. Felfogásuk szerint az ember nem csak benne él az időben, hanem maga az idő. Az Én és az idő fogalmának összemosása teszi az embert azon realitás rabszolgájává, amelyet az egyéntől függetlenként határozunk meg. Ezáltal az idő behatárolhatatlanná válik, és egy hatalmas, természetfeletti erőként jelenik előttünk, amellyel szemben gyenge akaratumk elhalványul.

Az idő ezen felfogása – természetéből eredően – fatalista. Rabszolgává teszi az embert. Minden képességétől megfosztja és a létezésbe beletörődött rabszolgává alacsonyítja le. Nem meglepő, hogy ilyen tézisek láttak napvilágot az essencialista, determinista és finalista filozófiák által. Ezek kimondatlanul is azt sugallják, hogy az ember nem saját létezésének ura, szerepe másodlagos és instrumentális. Ez elég egyértelműen megjelenik Hegelnél, aki az embert az Egyetemes Értelem ürügyének tekintti, ezáltal megfosztja az egyént cselekvőképességétől és passzivitásra ítéli.

Ugyanakkor, mint ahogy azt Brunswick már leírta, abszurd lenne egy rajtam kívül álló tartalomra lecsökkenteni létezésemet és azt hinni, hogy ha magam vagyok az idő, nem tudom befolyásolni. Véleménye szerint, az idővel kapcsolatban megfogalmazott megállapításaim helyeznek valójában az időn kívülre. Másként fogalmazva, ha létezésemet összekeverném az idővel, ha az idő foglyának tekintném magam, sosem tudnék annyira elhatárolódni tőle, hogy elhelyezzem magam benne és véleményt alkossak róla. Amikor azt mondom, hogy az idő múlik, ettől a folyamattól függetlenként határozom meg magam, vagyis az időn kívülre helyezem magam. Ez azt jelenti, hogy nem vagyok benne az időben, nem sodor és nem is sodorhat magával. Ugyanis az idő létezik bennem. Én alakítom, én formálom, én hívom életre. Máskülönbén hogyan tudnék véleményt alkotni róla, ha foglya lennék? Összekeverném magam vele, miután benne léteznék. Valójában véleményt alkotni az időről, nem más, mint létrehozni, életre kelteni azt. Lehetetlen tagadni az idő emberi dimenzióját. Ez a dimenzió az egyetlen, ami az ember viszonylatában létrejöhet és az egyetlen, amely valós indokul szolgál a filozófiai értekezésre. Mindenki

másként fogja fel az időt; mindenki más időtudattal rendelkezik. Az idő mindenki számára mást jelent. Minden egyén a saját módján tapasztalja meg. Amíg egyesek az időtől megundorodva öngyilkosságon gondolkodnak, addig mások minden egyes másodpercét kiélvezik. Egy másodperc eltérő hosszúságú a két ember számára, ezért más értéket képvisel. Abban a vonatkozásában éljük meg az időt, ahogy tudatunk életre hívja. Nem létezik idő, időtudat nélkül.

Egy ilyen állítás minden bizonnyal beleütközik az idő társadalmi felfogásába. A társadalmi idő nem más, mint a konvencionális idő, ami az egyetemessé vált önkény alapján hozza létre önmagát. Múltra, jelenre és jövőre osztjuk fel. Másodperce, percre és negyedekre tagoljuk. Belehelyezzük a társadalmi diskurzust, hogy közérthető legyen. Ez a mesterséges felosztás nélkülözhetetlen alapot képez a különböző diskurzusok között.

Pontosabban szólva, amennyiben a konvencionális idő az idő uniformizálásának egyik módja, akkor arra is alkalmas, hogy leszűkítsük az egyének által különbözőképpen megélt időszemléletet. A konvencionális idő az egzisztenciális idő uniformizálása. A tudat fölé helyezi az időt, hogy tárgyiasítsa, és rugalmatlan, merev sémákon keresztül konzerválja. Tárgyasítja az időt, hogy megfossza dinamikájától és alávesse neki az embert. Ezzel szemben az egzisztenciális idő a fantáziánk által kreált idő, nevezhetjük költői, vagy kreatív időnek is. Csak az általunk meghatározott formában létezik. Egyszerre relatív és szubjektív. A kedvesére váró szerelmes férfi által megélt idő nem egyenértékű a vizsgázó által megélt idővel. Egyikük számára túl hosszú, másikuk számára, pedig túl rövid. Holott ugyanarról az egységnyi időről van szó. Tehát az egzisztenciális idő a tudat tartalmának viszatükröződése.

Éppen ezért szükségszerűen meg kellene különböztetni az óra által mért időt és a naptári időt az egzisztenciális időtől. Mivel az utóbbi aktív, tartós, ellenálló és néha merész. Az egzisztenciális idő prométheuszi idő. Le tudja győzni a határokat, nincsen sem előre elrendelt jelentése, sem előre meghatározott iránya. Azt fejezi ki, ami én vagyok, vagy ami lenni szeretnék. A társadalom által meghatározott keret nem más, mint egy referencia, amelyen belül kialakíthatom saját időszemléletem. A tudatom segítségével ruházom fel értékkel a konvencionális időt. Amennyiben az ember nem lenne több egy állatnál, megelégedne a konvencionális idővel. Birkaként követné a társadalmi előírásokat. Teljesítené

„Az idő mindenki számára mást jelent. Minden egyén a saját módján tapasztalja meg. Amíg egyesek az időtől megundorodva öngyilkosságon gondolkodnak, addig mások minden egyes másodpercét kiélvezik. Egy másodperc eltérő hosszúságú a két ember számára, ezért más értéket képvisel. Abban a vonatkozásában éljük meg az időt, ahogy tudatunk életre hívja. Nem létezik idő, időtudat nélkül.”

mindennapi kötelezettségeit, majd fáradtságtól és az idő múlásától meggyötörten dőlne ágyba.

Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni a Föld és más bolygók mozgását, amelyek alakítják a szociális idő múlását. Ennek értelmében beszélünk egyéntől függetlenül reggelről, délről és estéről. Ezen kívül beszélhetünk még száraz és esős évszakról, a trópusokon túl pedig négy évszagról. Ha nem lenne ez a tudomány, melynek segítségével megfigyelhetjük az idő múlását, és előre láthatjuk ezen periódusokat, igencsak kellemetlen meglepetések érnének minket. Az év, illetve a nap egyes szakaszai természeti jelenségek alapján változnak, vagyis tőlünk függetlenek. De az idő ezen felfogását a nyelv nagymértékben befolyásolja. Azok a kérdések, amelyekkel a pontos idő felől érdeklődünk, mind a konvencionális időt tükrözik. Itt nem is az időről, hanem szövödményeiről, térbeni módosulásairól, történelmi leegyszerűsítéséről van szó. De az egészet mégsem lehet leszűkíteni részeire. A konvencionális idő nem több, mint az abszolút, a metafizikai idő egy kísérleti megjelenítése. Az egzisztenciális idő ennek a megjelenítésnek egyik formája. Ugyanakkor az egzisztenciális idő sokkal inkább valóságos mint a konvencionális idő. A konvencionális idő az idő tudatos, szándékos és önkényes torzítása. Mivel a konvencionális idő elevenségétől, kreatív dinamizmusától fosztja meg az időt; a konvencionális idő egy lineáris idő.

A metafizikai időt senki sem tudja megtapasztalni. Mivel a metafizikai idő nem több, mint egy eleve elrendelt tiszta forma: a tárgyak mozgási képességének megnyilvánulása. Erről az időről beszél Kant.

Ez a forma és irány nélküli, az egyidejűségen és egymásutániségon alapuló absztrakció jeleníti meg az időt magát. Az idő tehát nem más, mint a szellem azon képessége, hogy behatároljon egy jelenséget egy másikhoz képest. Ez az egymásutániség nem irányul feltétlenül a jövő felé, de nem is regresszív. Nem több, mint a jelenségek sokféleségének a priori megnyilvánulása. Ez az absztrakt, a priori megnyilvánulás nem ad módot arra, hogy elhelyezzük a jelenséget egy tengelyen vagy meghatározzuk irányát. Ez az állapot a tudatunk működése. Ugyanis a tudatunk határolja be a jelenséget azáltal, hogy értelmet ad neki, értékkel ruházza fel, és meghatározza irányát. Ez alatt azt értjük, hogy a tudat az, amely felértékeli a jelenséget azáltal, hogy elhelyezi egy időbeli tengelyen. Nem tudjuk kivonni magunkat az évszakok váltakozása alól, de ugyanakkor nem is tudjuk leszűkíteni az időt a természeti jelenségek lineáris és monoton folyamatára.

Még akkor sem ezek a paraméterek határozzák meg az időt, ha létezésünket szükségszerűen az órák múlása és az évszakok váltakozása szabályozza. Az idő értelme attól az értéktől függ, amelyet az egyén neki tulajdonít, azáltal, ahogyan kedve szerint idejét szervezi. Vannak társadalmi elvárások, és vannak az egyén szokásai. Ez utóbbi ruházza fel értékkel az időt, azáltal, ahogy felértékeli saját létezését.

Amennyiben az idő kizárólag a társadalmi elvárások alapján szerveződné, tanúi lennének a jólét és a haladás felé mutató folytonos történelmi fejlődésnek. Igazából az idő múlása olyan, mintha fokozatos lépésekben haladnánk a Jó felé. Az egyik évszaktól a másikba történő átmenet is egy formája a jólét keresésének.

Az Egyenlítői-Afrikában például a száraz évszak beköszönte mindig megkönnyebbüléssel jár, mivel az esős évszakot folytonos katasztrófák kísérik: sorozatos áradások, leszakított háztetők, a szünyogok elszaporodása, lecsökkent vad- és halállomány. Ennek következtében kialakul a nélkülözés és a fenyegetettség érzése a lakosság körében, ami azt az érzést kelti bennük, hogy minél hamarabb szabadulni akarnak ettől a gyászos időszaktól. Így születik meg bennük a száraz évszak iránti vágy, amely majd megszabadítja őket ezektől a fájdalmas eseményektől.

Afrikának ezen a területén az esős évszak keltette nehézségek vallásos hiedelmek és misztikus praktikákat hívtak életre. A belső területek népei körében általánosan elterjedt gyakorlat az erdő isteneinek bemutatott áldozat az év azon időszakában, amikor a vadállomány lecsökken. Ilyenkor azért könyörögnek az istenekhez, hogy az eső véget érjen és a napsütéssel együtt a vadak is visszatérjenek. A partvidék népei által gyakorolt vallásos hiedelmek célja, úgy mint a kameruni Sawáknál a Ngondo, szintén a tenger isteneinek kegyelméért és jóindulatáért való könyörgés, hogy az esőzés abbamaradjon és a tenger újra megteljen hallal. A Ngondo-t általában augusztus utolsó két hetében tartják, amikor a legerősebb az eső. Szeptember második felében, amikor végre abbamarad az esőzés, ebben a Sawák az istenek kegyét látják, akik elfogadták a Ngondo szertartás során bemutatott áldozatot. Az istenek kegye a rákok tömeges visszatérésében nyilvánul meg. A száraz évszak eljövetele az újjászületést hozza magával.

Ugyanez az érzés jelenik meg a mérsékelt égövi népeknél is. Számukra a tél beköszönte egyenértékű a halállal. A „természet halálával”, ugyanakkor az „ember halálával” is, miután mindennapi tevékenységei a minimumra csökkennek. Számukra a tél az év legszomorúbb időszaka. Az emberek is szomorúakká válnak. Télen a természettel együtt az egyre rétege-sebb ruházatuk is és minden más körülöttük szürkébe borul. A tavasz beköszönte új életet hoz és felszabadítja az embereket e teher alól. Tavasszal az emberrel együtt a természet is felébred téli álmából. Nyáron minden tele van reménységgel, de amikor ismét őszebe fordul az idő, megint lezárul egy életszakasz. A halál

„Az Egyenlítői-Afrikában például a száraz évszak beköszönte mindig megkönnyebbüléssel jár, mivel az esős évszakot folytonos katasztrófák kísérik: sorozatos áradások, leszakított háztetők, a szünyogok elszaporodása, lecsökkent vad- és halállomány. Ennek következtében kialakul a nélkülözés és a fenyegetettség érzése a lakosság körében, ami azt az érzést kelti bennük, hogy minél hamarabb szabadulni akarnak ettől a gyászos időszaktól. Így születik meg bennük a száraz évszak iránti vágy, amely majd megszabadítja őket ezektől a fájdalmas eseményektől.”

és az újjászületés ezen ciklikussága nyilvánul meg az évszakok váltakozásán keresztül az emberek tudatában.

Ugyanez érvényes az évek, valamint az évszázadok múlására. Az emberek tudatában az idő múlása a reményt hordozza magában. Mindenki jobbat remél a holnaptól. Ez az, amit Ferdinand Alquié „az örökkévalóság utáni vágynak” hív; mivel a jövőbe vetett hit nem más, mint az öröklét utáni vágy, a jelen elvetése és a jövő felé való fordulás. A jövő köré tehát egy teljes mítoszt építünk fel, amely egy fejlődési mítoszban csúcsonylik ki. Az mondjuk, az idő halad, mivel megállíthatatlanul követik egymást a másodpercek, a percek, az órák majd az évek, egy távoli és megfoghatatlan jövő felé mutatva, amely magával hozhatja azt a boldogságot, amelyre az emberiség mindig is vágyott. Erre a hitre épül a fejlődés mítosza, amely elidegeníti a közös tudatot és deformálja az időről alkotott felfogásunkat. Minden egyes filozófia, amely erre a mítoszra épül, alapjában véve determinista. Nem képes elszakítani az embert a természet jelenségeitől és nem tudja, mit jelent maga a létezés.

Valójában tudatunk az időn belül létezik, ugyanakkor az időn kívül határozható meg. Az időnek nincs más értéke, mint az, amelyet az ember saját tevékenysége, valamint tudata által létrehoz. A tudat által megalkotott időben való létezés nem helyezhető egy másik lét fölé. Minden tudat kifejleszt magának egy időszemléletet, amelyet saját módján ruház fel értékkel. Ezek azok a tartalmak és értékek, amelyek beindítják a haladást, vagy visszafejlődést eredményeznek.

Ez egyrészt azt jelenti, hogy az idő nem rendelkezik mindenki számára azonos tartalommal és értékkel, másrészt pedig az idő mindenki számára mást jelent annak függvényében, hogy milyen tartalommal ruházza fel a tudat, amely életre hívja.

Ugyanakkor, a társadalom teljes és globális szintjén, az idő ezen sajátosságok kivételével a domináns politikai osztály által meghatározott irányba haladnak. Egy politikai rezsimmel szembeni ellenállás tehát a tudattartalmak közötti eltéréssel magyarázható, vagyis az emberek által életre hívott értékek közötti ellentétből ered. Következésképpen az éppen hatalmon lévő politikai osztály az, amelyik meghatározza az időt az általa képviselt értékeken és tetteken keresztül. Ezen értékek természetétől függ tehát a haladás vagy a visszafejlődés. ☀

A szerzőről

Daniel Tchabda Piameu filozófiát tanít a kameruni egyetemen. A doualalai AfricAvenir című lap szerkesztőségének vezetője. Több esszé és könyv szerzője, úgy mint: *Comment penser le temps? Prolegomènes aux questions actuelles*. Nans, Yaoundé kiadó, 1993, 110 p.

Jelenleg is több tanulmányon dolgozik, elérhető a AfricAvenir-en keresztül.

AFRIKA SZARVA – ÉS AMI MÖGÖTTE VAN

MOLNÁR DÓRA

Az elmúlt években, évtizedekben gyakran szerepelt a híradásokban egy afrikai viszonylatban méretét tekintve átlagosnak mondható, stratégiaiilag azonban annál meghatározóbb kelet-afrikai ország – sajnálatos módon általában olyan negatív események kapcsán, amelyeket a nagyhatalmi politika sem hagyhatott figyelmen kívül. Ez az állam *Szomália*, amelyről a térség iránt érdeklődő átlagembernek talán a kalózkodás jut először eszébe. A helyzet azonban ennél sokkal árnyaltabb, és Szomália kapcsán mindenképp említést kell tenni a bukott állami státuszáról, a menekültkérdésről vagy a szegénységről. Ezen kérdéseket is görcső alá veszi Marsai Viktor és Hettyey András Szomália c. könyve, amely azonban elsősorban a közelmúlt eseményeire fókuszál. A kötet bemutatja az 1991 óta eltelt több mint húsz esztendő eseményeit, amikor az állam nem rendelkezett központi igazgatási struktúrákkal, és az államkudarc évtizedeiben a hadurak, különböző lázadó csoportok, mérsékelt iszlamisták vagy épp radikálisabb „terroristák” vették át a főszerepet az állam irányításában.

Ha könyvet a kezünkbe vesszük, rögtön érzékeljük, hogy emészthető terjedelemben íródott, a törzsanyag mintegy 170 oldalt tesz ki. Átolvasva láthatjuk, hogy a szerzők milyen széles forrásanyaggal dolgoznak: a nyomtatott források hosszú listáját csak az internetes hivatkozások még terjedelmesebb sora múlja felül. A szerzőpáros stílusa kifejezetten olvasmányos, emellett gondolatmenetük is nagyon logikus, a mű egészen végig jól követhető. A gondolatokat tovább színesíti a mű közepén található 22 színes ábra elnökökről, térképekről, békefenntartó katonákról, harckocsikról. Külön kiemelendő, hogy a könyvben csak elvétve vehetünk észre egy-egy kisebb szerkesztésbeli hibát.

A könyv szerkezetileg *tíz fejezetre* tagolódik, ezen belül azonban elválaszthatatlan egységet képeznek a III-VII. fejezetek, amelyek az államfejlődés nem egyszer véres évtizedeit mutatják be.

Az *első fejezet* az ország természeti adottságait, földrajzi jellemzőit ismerteti, majd rátér a gazdasági helyzet alakulására. A szomáliai gazdaság az állam bukásával párhuzamosan nem dőlt össze, sőt épp ellentétes tendenciákat figyelhetünk meg. Erre a szerzők is rámutatnak, és értékelésükben kirajzolódik a gazdaság stabil növekedési pályája a kétezres években.

Szomália

Állami összeomlás és konszolidációs kísérletek Afrika Szarván

Publikon Kiadó, Pécs, 2013. ISBN 978-615-5001-96-3

A *második fejezet* Szomália történelmét mutatja be Said Barre bukásáig. Ezt a mintegy kétezer évet átölelő időszakot végigkíséri az ország egyik legfontosabb problémája, a klánrendszer dominanciája, amellyel még az iszlám ideológia sem volt képes megbirkózni. Ugyanakkor Szomália a kontinens egyik leghomogénebb állama etnikai és kulturális szempontból egyaránt, ami stabil társadalmi bázist jelenthet az államépítésben. A híres-hírheft ogadeni háborúban, amely teljes vereséggel végződött a szomáliaiak számára, már kirajzolódtak a nagyhatalmi erővonalak és az Egyesült Államok egyre inkább vonakodó magatartása.

A *harmadik fejezet* az 1990-es évek eseményeit elemzi, eljutva egészen az ENSZ első békekikényszerítő műveletének, az UNOSOM II kudarcáig. Az időszak első meghatározó eseménye Szomaliföld függetlenedése volt. S bár nemzetközi jogilag egyetlen állam sem ismerte el a területet, mégis az elmúlt két évtized alatt bebizonyosodott, hogy működő entitásként képes funkcionálni a nemzetközi térben. Erre az időszakra tehető a szomáliai történelem elmúlt évszázadának mélypontja: az országban teljes spektrumú polgárháború zajlott, a világszervezet segítség-szervezetei már korábban kivonultak, a nagyhatalmak pedig teljesen közönyössé váltak a térség ügyei iránt. 1992-re azonban már olyan állapotok uralkodtak az országban, hogy a nemzetközi közösség sem maradhatott tétlen: az UNOSOM misszió és az UNITAF felállításával a világszervezet béketeremtő kísérletekbe kezdett, kiemelve ez utóbbi sikereit az éhínség felszámolásában. Ezen a ponton elérkezünk ahhoz az eseményhez, amelyet a laikus olvasó is könnyen beazonosíthat a Sólóyom végveszélyben című film alapján: a mogadishui csatához és az UNOSOM II. misszió kudarcához.

A *negyedik fejezet* 2006-ig tekinti át a szomáli történelem alakulását, amely immáron nemzetközi szereplők jelenlététől és tevékenységétől mentes volt, lévén, hogy a világ magára hagyta nem csak Szomáliát, hanem egész Afrikát. Ezt az időszakot egyik oldalról a hadurak, klánok hatalom megszerzéséért folytatott küzdelme jellemezte, másik oldalról pedig a lakosság saját létfeltételei megteremtésének biztosítása. Kialakult egy olyan status quo, amelynek felborítása egyik hatalmi tényezőnek sem állt érdekében. Ebben a hatékony vezetés nélküli helyzetben kellett az országnak szembenéznie a közelgő fenyegetéssel: az egyre erősödő iszlám radikálisok offenzívájával.

Az *ötödik fejezet* az iszlám szomáliai előretörésének folyamatát mutatja be, kezdve a mérsékeltbb irányzatok térnyerésével, majd folytatva az egyes hatalmi tényezők, különösen az Iszlám Bíróságok Uniója (ICU) radikalizálódásának bemutatásával. A radikálisok végül arra is képesek voltak, amelyre a bíróságok korábban nem: megtörni a hadurak erejét és félretenni a status quo fenntartására való törekvéseket. Ebben a kényes helyzetben – amikor még nem volt egyértelmű, hogy a radikálisok ki tudják-e szorítani a mérsékeltbb csoportokat – az Egyesült Államok cselekvésre szánta el magát. Ez a vitatható lépés döntő tényezőnek bizonyult a szélsőséges iszlamisták felemelkedésében, ezzel párhuzamosan pedig az ősellenség etiópok beavatkozása a kételkedőket is az iszlamisták táborába sodorta. Az ország ismét visszasüllyedt az 1991-92-es anarchikus állapotokba. A nemzetközi szervezetek közönyösek maradtak, amikor pedig Etiópia is kivonta a csapatait – amely erő az utolsó esély lett volna az al-Shabaab (Mudzsahedin Ifjúsági Mozgalom) térnyerésének megakadályozására –, Szomália biztonsági helyzete az eddigi súlyosról válságosra fordult.

A *hatodik fejezet* a 2009-től kezdődő konszolidációs és a központi kormányzat megerősítésére tett kísérleteket mutatja be 2011-ig. A kialakult status quo-ban az iszlamista belviszályokkal párhuzamosan az Ideiglenes Szövetségi Kormány (TFG) sem volt képes eredményeket felmutatni, és a nemzetközi szereplők tevékenysége is csak arra korlátozódott, hogy mintegy karantént állítva Szomália köré a problémákat az országon belül tartsák. 2010 júliusában a kampalai merénylet, amely egyrészt rámutatott a karantén-stratégia eredménytelenségére, másrészt pedig a végletekig fokozta az al-Shabaabon belüli ellentéteket, szikraként hatott a parázsló viszonyok között. Az AMISOM (az Afrikai Unió szomáliai művelete) is addigi tartózkodó harcmodorát feladva és a kezdeményezést átvéve egyre keményebben válaszolt az al-Shabaab akcióira. Ennek és a kibontakozó harcok eredményeként augusztusra a főváros 95%-a ismét a központi kormányzat ellenőrzése alá került.

A *hetedik fejezet* a harcok további, 2011-es menetének bemutatását követően felvázolja Szomália jelenlegi belpolitikai viszonyait (2012-ig). A kenyai beavatkozás, amelynek célja idővel már a szomáli válság kezeléséhez való hozzájárulás lett, látványosan váratlanul érte a nemzetközi közösséget, a mögöttes kenyai érdekek azonban magyarázattal szolgálnak. További etióp erőkkel kiegészülve pedig a TFG akkora

főlényel rendelkezett, hogy az al-Shabaabnak már esélye sem maradt a győzelemre. Ezt követően megindult az alkotmányozási folyamat, amely alapját a 2011 szeptemberében elfogadott menetrend (Roadmap) jelenti. Ez a dokumentum felvázolta az alkotmányozási és választási folyamat főbb állomásait: egyik, ha nem a legfontosabb az új átmeneti alkotmány elfogadása, amelyre hosszú csatározásokat követően 2012. augusztus 1-jén végre sor került. Az Alkotmánnyal kapcsolatban a szerzők helyesen mutatnak rá annak a jelentőségére, hogy immáron nincs rögzítve a 4.5-ös formula (amely a klánrendszer dominanciájának megnyilvánulásaként mindezedig végigkísérte a somáli államtörténet képviselői rendszerét).

A kötet további három fejezetét – a történelmi részt követően – nevezhetjük tematikusnak is, mert ezekben a szerzők három különálló kérdéskört mutatnak be. Az első, a *nyolcadik fejezetben* elemzett Külkapcsolatok, amely a környező államok Szomáliával kapcsolatos külpolitikáját, s egyben a somáli külkapcsolati rendszer főbb elemeinek ismertetését tartalmazza. A bemutatott államok: Etiópia mint a térség első számú diplomáciai és katonai hatalma; Eritrea, amelynek célja a somáli „kihelyezett” konfliktussal az volt, hogy fő ellenségét, Etiópiát gyengítse, katonai és gazdasági erejét lekösse; Kenya mint a kelet-afrikai térség üzleti központja és Törökország, amely az egyik legfontosabb új szereplő Szomália életében és szerepvállalása a „soft power” alkalmazásának egyik tipikus példjaként értékelhető. Emellett a szerzők külön kitérnek az Európai Unióra, mint Afrika Szarvának legfontosabb külső szereplőjére. Ezt a titulust nem csak az a több milliárd eurónyi segély alapozza meg, amelyet az Unió az elmúlt évtized alatt humanitárius, fejlesztési és egyéb célokra a somáli államba pumpált, hanem azok a sikeres műveletek (EUNAVFOR, EUTM) is, amelyek biztosítják az államépítés zavartalan folyamatához szükséges egyéb feltételeket is.

A *kilencedik fejezet* a 2011-es kelet-afrikai éhínség problematikáját vázolja fel. Az ENSZ a legsúlyosabb, 5. fokozatúnak minősítette a kialakult helyzetet, amely hat régiót és a lakosság mintegy felét, 3,7 millió embert érintett. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy a katasztrófa nem csak Szomáliát, hanem a szomszédos Kenyát, Etiópiát és Eritreát is sújtotta. A helyzet kialakulásában a nem megszokott természetföldrajzi események (ti. az átlagos csapadékmennyiségnek csak a fele hullott az adott évben) mellett nagy szerepe volt az al-Shabaab politikájának és a segélyszervezetekkel fenntartott rossz viszonyának is.

A szerzők a *tizedik, záró fejezetben* elemzik azt a kérdéskört, amelyről talán mindenkinek elsőként Szomália jut az eszébe: ez pedig nem más, mint a kalózkodás. Szomália – az afrikai kontinens leghosszabb partvidékével rendelkező állama – történelmi örökségként komoly halászfloattával rendelkezett, s ez, valamint a kapcsolódó halásztevékenység képezte a kezdeti kalóztevékenység alapját az állami összeomlás követően. A kalózkodó tevékenysége az évek folyamán szervezett üzletgá vált, amellyel a kezdeti tehetetlenséget követően 2011-12-re végül sikerült a nemzetközi közösségnek megbirkóznia. Ebben a szárazföldi konszolidáció mellett nagy szerepet játszott a

hajótársaságok megváltozott gyakorlata: biztonsági magánvállalatok fegyvereseinek alkalmazása a fedélzeten.

Miután végigolvastuk a könyvet, joggal érezhetjük azt, hogy a mű hiánypótló jellegű, hiszen ilyen átfogó, holisztikus jelleggel íródott kötet Szomália történelmi, gazdasági és aktuális politikai helyzetével kapcsolatban Magyarországon még nem látott napvilágot.

Úgy érzem, hogy a szerzők alkotása megválaszol valamennyi olyan kérdést, amely Szomáliával kapcsolatban felmerülhet bennünk. A szerzők pedig – történelmi végzettségük és affinitásuk révén – birtokában vannak annak a tudásnak, amely segítségével a szomáli államfejlődés rögzös útját átfogó, lényegre törő, a laikus és szakavatott szeműek számára egyaránt érhető módon mutatják be a történelmi fejezetekben. Ezt egészítik ki kutatásaik, publikációik és tanulmányútjuk, amelyek segítségével az olyan különálló, mégis egymástól elválaszthatatlan kérdéseket tudnak tudományos igényvel elemezni, mint az éhínség vagy a kalózkodás. A szerzők jelezték, hogy mindenképp lesz folytatás – azt hiszem, a tudományos közösség nevében is elmondhatom, hogy már most várjuk. Szomália esetében egy olyan államról van szó, ahol ugyan jelenleg kialakult egy törekeny, bár többé-kevésbé stabil belső helyzet, azonban ahhoz, hogy Afrika Szarvát nyugodt szívvel magára lehessen majd hagyni, még legalább két évtizedig hasonló erőfeszítések szükségeltetnek nemcsak szomáli részről, hanem a nemzetközi közösség oldaláról is. „Ha ezen periódus bármely pontján a donorközösség leveszi kezét Afrika Szarváról, Szomália nagy valószínűséggel ismét visszahullik a káoszba” – summázza következtetéseit a szerzőpáros. ☀

Nyomdai partnerünk:

7622 Pécs, Légszeszgyár u. 28. tel./fax: 72/532-414

A GYAKORLAT ELMÉLETE: AFRIKAI VÁROS MINT KOLONIZÁCIÓS HAGYATÉK

A. GERGELY ANDRÁS

Az alábbi rövid élményfutamot (szisztematikus kritikai olvasatnak nemigen merném nevezni, inkább a referáló szemlézés tónusát hangsúlyozom) olyan kiadványra számom, mely nem kelet-európai témakörökkel, de „importálható” analógiákkal, s nem utolsósorban univerzális problematikák itthoni értelmezés-árnyalataival teszi gazdagabbá a városkutatók körképét. Garth Myers *Afrikai városok. Új megközelítések a városkutatók elméletéhez és gyakorlatához* című kismonográfiája ilyen „import”-tematika, mely az afrikai városok kritikai vízióit közvetíti, s melyben a harsányan gyors fejlődéstörténetű Nairobi, Lagos, Accra, Dar es-Salaam, Port Elisabeth, Dodoma, Kinshasa posztkoloniális és kozmopolita miliójéről szól a szerző alapos áttekintésben, látványosan bizonyítva gazdaság és társadalomszerkezet, városrészek és belső léptékek általunk nemigen elképzelhető szintű kiterjedését, informális irányítás-gyakorlatát, kulturális vagy igazgatási örökségét és perspektíváit.

Midőn a kolonizációs uralom meggyengülése és a háború utáni afrikai önfelzabarádítás lázas korszaka megkezdődött, megannyi brit, francia, holland, amerikai kutató (jobbára földrajzok, régészek, etnográfusok, demográfusok, ökológusok, s néhány fejlesztő közgazdász) ébredt rá – mint kutatási témára is – az afrikai városok változására. Sok százmillió migráció, egész nemzeti gazdaságok vagy nagytérségek teljes ökológiai és társadalomszerkezeti átalakulása zajlott ekkor, nem is volt tehát oktan az érdeklődés, mely a tranzíciót figyelte.

A városkutatók afrikai aspektusai ma már korántsem egy távoli földrész idegen modelljeiként szelektálhatóak, hanem globális világunk nemzetközi összefüggésrendszerébe, életterébe és fejlesztési vagy innovációs térképére rajzolhatóan ott vannak, ahol a nagyvárosok lakossága, migrációs tömegei, kultúrája és válságjelenségei közvetlenül is kopogtatnak az európai ajtókon, „Afrikáról szóló diskurzusban” jelentkezve, elnyomás és uralom mintázatai között olyanokat is kínálva, melyek közöttünk élnek, csupán saját életmódunk térképére még nem rajzoltuk oda őket. Elmélet és kutatási gyakorlat, a gyarmati örökség és vele szemben az erőszak, a biztonság, a sebzettség, a kiszolgáltatottság, a kormányozhatatlanság, a környezetszennyezés, s szegénység határtalan határai és módjai nem tisztán a Los Angelessele vagy Lyonnal, Pápával vagy Ózddal összehasonlíthatatlanságot tükrözik, hanem a különbségekben rejlő azonosságot, hasonlóságokban meglelt eltéréseket legalább annyira, s a múltból feltűnő életképek hatását (kolonizáció) ugyanúgy, mint a jövő (posztkoloniális) vízióit.

Az afrikai térben, a gyarmatosítás után megmaradt hatások között ez a sajátos, több ezer törzsi nyelv, kultúra, rokonsági kapcsolatrend, életmód-minta, származási leágazás egyvelege a legtöbb kisebb lakónépességi csoportot hasonlóvá teszi egymáshoz. Myers könyve a szemlélet- és kutatástörténet főbb forrásai között kiemelt hangsúllyal mutatja föl a számukra nem szokványos dimenziókat, s keresi érvényüket, korlátosságukat, alkalmazhatóságukat, miközben bizonyossá teszi (ugyan kifejezetten „felháborítóan nagy hibának” nevezi konkrétan), hogy „az” afrikai város nem létezik, nincs sem séma, sem típus, sem témakör, amiben általánosítás lehetősége lenne. A kötet átfogó címe dacára az Afrikáról szóló városkutatási szakirodalom szemlélését végzi el, a „jellemző sokszínűség végtelen tárházát” mutatja be, „beleértve az ide tartozó víziókat, irodalmi és művészeti alkotásokat”, továbbá „a városok diverzitását és a városfogalom sokrétű jelentéseit a kontinensen” (231. old.). Elvont városfogalmakról beszélni tehát (ezek alapján is) ugyanolyan megszálló gesztus, mint maga a kolonizáció kulturális imperializmusa volt (és hatásaiban maradt is). Van azonban megannyi óriásvárosnak kétannyi kistérsége, millióje, ipartelepe, kertsege, gettója, luxuskörnyéke, bevásárló- vagy piachelye, úttalan tere és tértelen útja, melyek párhuzamai nem oly túl távoliak, ha saját külkerületi, rozsdáövezeti, hanyatlani hagyott településeink párhuzamait keressük.

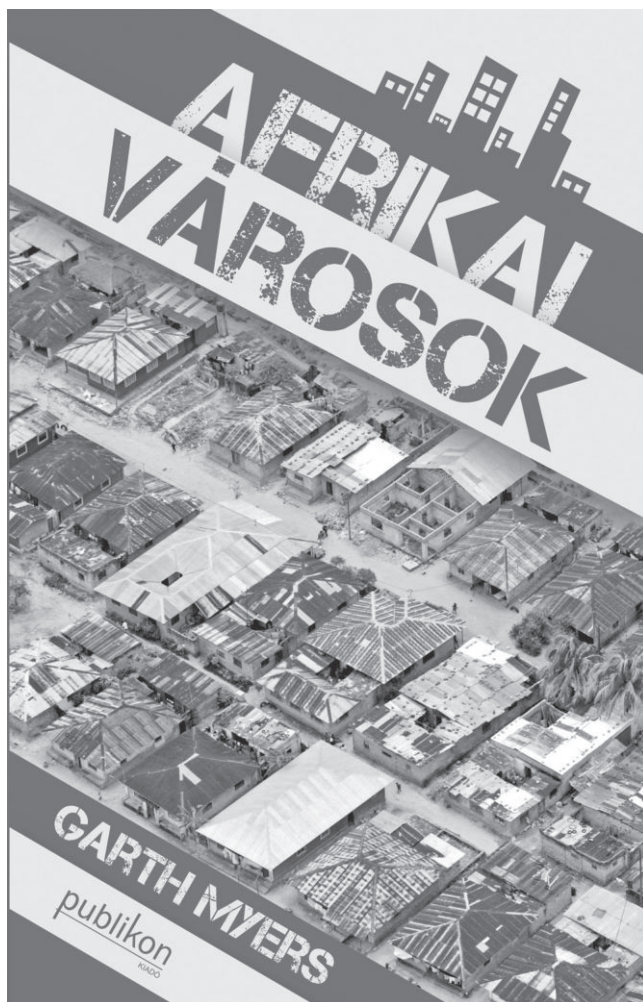
E tekintetben osztani lehet Myers véleményét, már hazai analógiák okán is: „Az afrikai városok a világunkhoz tartoznak. A világ városairól és a globális városokról szóló modellek mégis megfelelnek e kontinens városairól, vagy a margón kívülre helyezik azokat. A városkutatás elmélete és tervezési gyakorlata gyakran jár el hasonlóképpen. Tény, hogy a régió egyike volt a világ városodásában legjobban lemaradt térségeinek, de ez már jó ideje változóban van. Igaz, hogy az afrikai városok közül kevés tartozik a világ legnagyobbjai és leggazdagabbjai közé, egymással és a világgal kialakított kapcsolataik miatt szükséges a vitákat és az oktatásban használt anyagainkat is bővíteni, hogy a kontinenssel is többet foglalkozzanak...” (231. oldal, továbbá 115-117, 80-91, 50-57.).

Ekképpen tárgyalja a nemzetközi összehasonlításba is bevont városelméleti, modellezési, fejlesztési, iparosítási, demográfiai kontextusok mellett a szociálpolitika, az infokommunikáció, a közlekedés, a helyi-térségi közigazgatás és hatalompolitika dimenziói között megújuló-változó várostérségeket, keresve „a jelenleginél életképesebb, nagyszerűbb városkutatás” létrejöttének esélyeit, melynek révén a szaktudomány talán „képes túllépni az Észak és Dél, a (bipoláris világban alkalmazott) első és harmadik világ, a Dél egyes régiói és más nagy térségek közötti szakadék felett” (11. oldal, Tarrósy István szerkesztői előszava).

Ezt az egyenlőtlenségi és alulfejlettségi szintkülönbséget, strukturális örökséget és a „modernitás és fejlődés közötti” mintaválasztási kényszert (21. old.) nemcsak az Afrikáról közbeszédben és víziókban megrekedt helyzetkép, hanem a szakirodalmi pillantások egy része is erősíti. Főképp azért, hogy ha utal is a városmodellezés valamely tudora afrikai példára, akkor inkább hiányosságra és nehézségre, problémára utal, s ha kritikai, materialista vagy progresszív kutatói aspektusok már nem is igen vannak, melyek az afrikai fejlődést élményközelből értékelik, akkor a

Garth Myers
Afrikai városok

Publikon Kiadó, Pécs, 2013. ISBN 978-615-5001-92-5

„nyilvánvaló fejletlenség”, a „roncsnak tekintett” afrikai város víziója egyértelműen a nyugati típusú várossal összehasonlításban deklarál értékrendet, nem pedig helyi, afrikai dimenziók mentén. Pusztán a nyomornegyedek lakhatási adataiból nemigen derülhet ki, miképpen él egy város, mely pedig nem pusztán elképesztően mocskos putrik tömege, nem „környezetszennyezés, ürülék és romlás” közege csupán... – s erre mint Tanzánia városainak húsz éve kutatója, Myers maga is kellő bizonyosságot hoz a kötet (3. fejezet) java részében, ráébresztve Ferguson érvelésének jogosságára is: aki Afrika-kutatással foglalkozik, kötelessége megcáfolni „azt a fajta Afrikáról szóló

közbeszédet”, mely a komparatív gesztussal csakis a lealázást, pótlólagos mentális gyarmatosítás, szcientikus sematizálást tekint megoldásnak, kutatás és helyismeret nélkül (28. old.). Mint eredetileg zanzibári doktori tanulmányai közben az effajta „feltáró” lekezelést nagy tömegben gyűjtő kutató, az itt felhasznált roppant bőséges szakirodalom ismertetésével is hasonlóképpen elutasítja ezt a torzképet, s fölteszi a posztmodern városkutatás alapkérdéseit a formáktól és sémáktól eltérő „másságok” felé közelítve. Kötetében Lusaka „posztmetropolisz” voltát, Zanzibár neoliberais törekvéseit, Dar es-Salaam vagy Fokváros informális városközösségeit vagy Accra más szempontból transznacionális miliójét, Johannesburg kozmopolita sajátosságait, és további számtalan tervezett vagy spontán módon alakult városformációt is jellemez úgy, hogy közös bennük „a gyarmatosítás után hátramaradt szegénység, elmaradottság és társadalmi-területi egyenlőtlenségek; az informális szektorok és települések problémája; az igazságos kormányzás; az erőszakmentes környezetek összecsiszolása, valamint a globalizáció megfelelő kezelése” mint alapvető kihívások, s az ezekre adott „város-válaszok” eltérő volta is mind-mind része kell legyen „az” afrikai város megértésének (39. old.).

Lévén városkutató, kit a hazai terep és az összehasonlítás kísértése kézenfekvően vonz a másfajta szakirodalom olvasására, úgy vélem és igazolhatónak látom, hogy Myers könyve egészen más dimenzióban szól, mint azt európai uniós projektek kapcsán vagy amerikai szakirodalmi források alapján ismerni lehet. Át- és újragondolni készíti a városról való egész elméleti, várostervezési, fejlesztési, kapcsolatrendi, szakszótári-fogalmi összefüggésrendszert. Látható, hogy a történeti ívek mentén a klasszikus, George Balandier-féle „fekete-afrikai városok szociológiája” szemlélet (a bibliográfiában sem szerepel!) a messzi ötvenes-hatvanas évek kutatási valóságában rekedt meg, az euro-amerikai városvíziók pedig a globalizációs kikötők és funkcionális kifutópályák témakörében mérlegelik csupán a földrész perspektíváit, de egykönnyen kicsukják belőle az élő embermilliók (sőt százmilliók!) élethelyzetét, mindennapjait, korcsoportjait, piaci és emberi kapcsolathálóját, uralmi kiszolgáltatottságát, túlélési perspektíváit. Ennek kritikája is e kötet, s annak a keserűségnek is pontosítója, miként marad eredendően marginális egy kutató, ha nem fősodorbeli projektek mentén fogalmaz meg elvont okosságokat és praktikus programokat, s nem akarja-próbálja helyettesíteni egymással a lét meglátását és a kimerevített struktúrák haszonkalkulusait.

Két aspektusból nézve is elkötelezett vagyok az Afrika Tanulmányokban írva (a Publikon kiadványáról) és még városról is... – de e vallomás senki olvasót ne kötelezzon arra, hogy ne olvasson bele, s ne jelölje ki a kötet fontossági sorrendben elfoglalt helyét tanulmányai lajstromában! Ha morális kötelesség az Afrika-közhe-lyek kitartó cáfolata, akkor az életközeli alternatív ismeret még inkább az, sőt: jövőérdekű tudás bázisa is. Afrika nélkül saját lét-képtelenségeinket sem értjük (meg) igazán, s a szaktudomány belátásait errefelé terelni ugyancsak komoly feladat marad. Szerencsére, Myers könyve nem kíván megértő belátást sem az olvasótól, sem a szakembertől, sem a társtudományok forgalmazóitól. Egyszerűen csak van, mostantól a polcon, az elérhető fontos források között. S hála ezért a Kiadónak. ☀

PUBLIKON KIADÓ

PÁRSZÁZAS NYÁRI AKCIÓ!

Nyaralás, pihenés, kikapcsolódás és természetesen olvasás!

Vásároljon most könyvet a Publikon Kiadótól néhány száz forintért!

Kákai László: Kik is vagyunk mi? Civil szervezetek Magyarországon: ~~2390 Ft~~ 490 Ft

Kákai László (szerk.): 20 évesek az önkormányzatok (tanulmánykötet): ~~3590 Ft~~ 690 Ft

Tuka Ágnes: Az Európai Uniónk színe és fonákja: ~~2490 Ft~~ 490 Ft

Schweitzer Gábor: A katedrán innen és túl: ~~2790 Ft~~ 550 Ft

Gálosi-Kovács Bernadett: Környezetfejlesztés a kistérségekben: ~~2490 Ft~~ 490 Ft

Wilhelm Zoltán – Kisgyörgy Péter – Déri Iván: Nepál: ~~3980 Ft~~ 700 Ft

Harsányi Iván: A félperifériától a centrum felé – Spanyolország és Portugália történelme a „hosszú 19.” és a még hosszabb 20. században: ~~2990 Ft~~ 590 Ft

Póczik Szilveszter: Az iszlám forradalom ~~2790 Ft~~ 490 Ft

Szabó Gábor: Szétszakadó világunk – A globalizáció emberi jogi kockázatai: ~~2490 Ft~~ 490 Ft

Chris Alden: Kína az afrikai kontinensen: ~~2390 Ft~~ 390 Ft

Tarrósy István: Kelet-Afrika a fejlődés útján: ~~2490 Ft~~ 490 Ft

Mihálffy Balázs: Mpilo – Nem csak mesék Afrikáról: ~~2790 Ft~~ 490 Ft

Csapó Zsuzsanna: Fegyverekkel szemben, fegyverekkel kézben: ~~2790 Ft~~ 590 Ft

Új népvándorlás – Migráció a 21. században Afrika és Európa között: ~~3490 Ft~~ 590 Ft

Cséke Zsolt: Benyovszky Móric és a malgasok földje: ~~3290 Ft~~ 700 Ft

Ternák Gábor: Daktari, Daktari – Egy orvos visszaemlékezései: ~~2590 Ft~~ 490 Ft

Bernát János – Balogh Sándor: Lesotho aranya: ~~1850 Ft~~ 390 Ft

Négy, tetszőlegesen összeválogatott Afrika Tanulmányok folyóirat csak 600 Ft

**A KÖNYVEK MEGTEKINTHETŐK ÉS MEGRENDELHETŐK A PUBLIKON KIADÓ
OLDALÁN ÉS EMAILBEN A KIADO@PUBLIKON.HU EMAIL CÍMEN.**

Az akció 2014. augusztus 20-ig tart.

publikon
KIADÓ

www.publikon.hu